

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd

Deníky Terézy Novákové (1866 - 1875)

Veronika Gavlíková

Bakalářská práce

2009

University of Pardubice
Faculty of philosophy
Department of historical studies

The diaries of Teréza Nováková (1866 - 1875)

Veronika Gavlíková

Bachelor paper

2009

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Sudoměřicích dne 1. listopadu 2009.

Poděkování

Mé poděkování patří paní profesorce Mileně Lenderové za metodické vedení, pomoc a cenné rady při psaní práce. Dále bych ráda poděkovala pracovníkům Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze za ochotu při vyhledávání pramenů.

Anotace

Práce je založena na studiu a interpretaci deníků české spisovatelky Terézy Novákové. Jádrem práce jsou rozbor dvou deníků, na jejichž příkladu je prezentována každodennost dospívající dívky v druhé polovině 19. století. Práce může sloužit jako příspěvek k výzkumu ženských deníků 19. století i jako příspěvek k poznání výchovy a dospívání dívky v rodině české inteligence druhé poloviny 19. století.

Klíčová slova: ženské deníky 19. století, dětství v 19. století, české spisovatelky 19. století

Annotation

This bachelor paper is based on the analysis and the reading the diaries the Czech writer of Teréza Nováková. It is the source by means of which we can have a look into the private as well as everyday life of the young writer. This bachelor paper can be a good contribution to research of the female diaries of the 19th century and good contribution to understanding childhood and adolescence of the Czech girl in the Czech family of the 19th century.

Keywords: the female diaries in the 19th century, childhood in the 19th century, the Czech writer of the 19th century.

1. ÚVOD	1
2. TERÉZA NOVÁKOVÁ – RODINNÝ ŽIVOT A DÍLO	11
2.1 Léta šedesátá - léta dětství Terézy Novákové	11
2.2 Původ.....	14
2.3 Dětství a školní léta	15
2.4 Život v Litomyšli	17
2.5. Po letech opět Praha	23
2.6. V Proseči	24
3. ŽENSKÉ DENÍKY JAKO HISTORICKÝ PRAMEN	27
3.1 Deník a jeho historie	27
3.2 Ženské deníky v 19. století.....	28
3.3 Ženské deníky jako historický pramen	31
4. POJEM DĚTSTVÍ V 19. STOLETÍ	33
4.1 Dějiny dětství v 19. století.....	33
4.2 Výchova a elementární vzdělání ve druhé polovině 19. století.....	34
4.3 Možnosti dívčího vzdělání a uplatnění od druhé poloviny 19. století	36
5. DĚTSTVÍ A MLÁDÍ TERÉZY NOVÁKOVÉ VE SVĚTLE JEJÍCH DENÍKŮ	41
5.1 Thereschens Tagebuch Im Monat Juli, August und September 1866.....	41
5.2 Thyrza´s Diary. Having been begin on the 25th Decembry 1872, Finished 3th of November 1875.....	46
6. ZÁVĚR	60
7. EDICE DENÍKŮ	63
7.1 Ediční poznámky.....	63
7.2 Thereschenes Tagebuch v měsíci červenci, srpnu a září 1866.....	64
7.3 Thyrza´s Diary. Having been begin on the 25th Decembry 1872 Finished 3th of November 1875.....	69
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	92
8.1 Archivní prameny	92
8.2 Vydané prameny	92

8.3 Literatura.....	92
9. SEZNAM PŘÍLOH.....	94
10. RESUMÉ	103

1. Úvod

Jako téma pro svou práci jsem si vybrala deníky Terézy Novákové, rozené Lanhausové. Deníky pocházejí z druhé poloviny 19. století a jsou psány v německém, českém a anglickém jazyce. Napsala je mladá dívka, budoucí spisovatelka, pocházející z prostředí měšťanské inteligence.

Pro zpracování tohoto tématu jsem použila deníky, které jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze ve fondu Teréza Nováková¹. Dále jsem prostudovala vydanou edici korespondence Terézy Novákové editorky Blanky Svadbové², jejíž hodnota spočívá především v poznání duchovním klimatu doby. Korespondence adresovaná této spisovatelce je uložena v pozůstalosti Teréza Nováková taktéž v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Dalším pramenem, psaným rukou spisovatelčinou, je její vlastní životopis z roku 1893.³

První z kapitol je věnována životním osudům a literárnímu dílu Terézy Novákové. Teréza Nováková nebyla jen spisovatelkou, jak na ni mnozí nazírají. Jak píše Zdeněk Nejedlý ve své knize s názvem Teréza Nováková⁴, za jejího života v ní mnozí ctili vynikající feministku a průkopnici ženského hnutí, někteří v ní zase viděli velkou znalkyni východočeského lidu či národopisnou odbornici. Co se týká literatury k tomuto tématu, čerpala jsem z velkého množství. Pro svou práci jsem nejvíce vycházela z knihy Zdeňka Nejedlého⁵, který se ve své knize zaměřil na Terézu Novákovou jako ženu, pečlivě zpracoval její rodinu, dětství a dospívání prožité v šedesátých letech 19. století a zaměřil se na četné vlivy z tohoto období, jež tuto spisovatelku zasáhly a spoluvytvářely její osobnost. Dále jsem čerpala z knihy spisovatelčina syna Arne Nováka s názvem O Teréze Novákové⁶, v níž se nám snažil objasnit její lidský i umělecký vývoj a podrobně se věnuje jejím literárním počínům. K životu a dílu této spisovatelky se ve své knize Teréza Nováková a východní Čechy⁷ vrací také Otakar Chaloupka, který se zaměřil na její literární působení ve

---

¹ LA PNP, Teréza Nováková, Osobní fond, Rukopisy vlastní, Deníky 1866 – 1875, *Thyrza's Diary. Having been begun on the 25th Decembry 1872, Finished 12th of September 1874.*

² SVADBOVÁ, Blanka (ed). *Z lidské sonáty (Teréza Nováková: Korespondence)*. Praha 1988.

³ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Vlastní životopis z roku 1893*. In: NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové. Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové*. Česká Třebová 1930.

⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha, 1958.

⁵ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha, 1958.

⁶ NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové. Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové*. Česká Třebová 1930.

⁷ CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Východočeské nakladatelství 1963.

východočeském kraji. Také jsem čerpala z příspěvku Alberta Pražáka O Teréze Novákové, jenž vyšel v rozsáhlém díle Karla Stloukala *Královnny, kněžny a velké ženy české*.⁸

Co se týká problematiky ženských deníků, kterým je věnována další kapitola, jsem nejvíce čerpala z knihy *A ptáš se, knížko má..* autorky Mileny Lenderové⁹, která se tímto tématem dlouhodobě zabývá. Také jsem vycházela z příspěvků ze sborníku *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*¹⁰

V další kapitole se zabývám tématem dětství v 19. století. Pro zpracování tohoto tématu jsem použila knihy, které se zabývají dějinami dětství. Jednou z nich je kniha *Radostné dětství?*, jejímiž autory jsou Milena Lenderová a Karel Rýdl. Také jsem čerpala z příspěvků, jež vyšly ve sborníku *Dítě a dětství napříč staletími*¹¹. V této kapitole jsem velký prostor věnovala problematice ženského vzdělání v druhé polovině 19. století. Zde jsem čerpala z knihy Marie Bahenské s názvem *Počátky emancipace žen v Čechách*¹², dále z knihy *K hříchu i k modlitbě* autorky Mileny Lenderové¹³ či knihy autorky Pavly Horské *Naše prababičky feministky*¹⁴.

K důkladnějšímu poznání a pochopení spisovatelky Terézy Novákové mi velkou měrou napomohlo seznámení se s jejím literárním dílem, od počáteční tvorby až po její nejznámější romány: *Jan Jílek*, *Jiří Šmatlán*, *Drašar*, *Děti čistého živého* a *Na Librově gruntě*, napsané v poslední etapě autorčina života.

---

⁸ PRAŽÁK, Albert. *Teréza Nováková*. In: STLOUKAL, Karel (ed.). *Královnny, kněžny a velké ženy české*. Praha 1940, s. 473-488.

⁹ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má*. Praha 2007.

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (edd.). *Osobní deník a korespondence – snaha o reprezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series 6, Faculty of Humanities, Supplement 9 (2004).

¹¹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. Praha. 200

¹² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha 2005.

¹³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999.

¹⁴ HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha 1999.

2. Teréza Nováková – rodinný život a dílo

2.1 Léta šedesátá - léta dětství Terézy Novákové

Teréza Nováková, rozená Lanhausová, vyrůstala v rušných letech šedesátých, která proti období Bachova absolutismu znamenala zřetelný obrat. Zatímco Bachův absolutismus znamenal pro Čechy těžký sociální a národnostní útisk, umlčení a stíhání významných osobností českého společenského života a snahy o potlačení českého kulturního života, po jeho pádu přichází nebyvalý rozkvět. Byla to doba vzrůstající hospodářské moci českého měšťanstva, národního rozmachu, demokratizace české kulturního života a zároveň rozštěpení českého politického tábora na dvě křídla – Mladočechy a Staročechy, z nichž se pak vytvořily první politické strany, jejichž cíl byl sice společný, ale již různě přistupovaly k řešení dalších důležitých otázek.¹⁵

Terézino dospívání spadá právě do šedesátých let 19. století, která jsou výjimečná svým živým a strhujícím ruchem. Český život dostal velký spád, vířil novými myšlenkami, které byly ihned uskutečňovány. Nebylo dne, který by nepřinesl něco nového – od národních slavností, politických demonstrací, pohřbů různých významných osob, zahájení národních ústavů či spolků atd. Tak žila tehdejší Praha. A v tomto dění se ocitá dospívající Teréza Lanhausová, která pro stávající situaci velmi zahořela a vnímala ji všemi smysly.

Velký rozkvět zažívá v šedesátých letech společenský a kulturní život. Prvotním impulsem bylo obnovení ústavnosti po roce 1860. Císař František Josef I. vydal říšský zákoník (Říjnový diplom), ve kterém se vzdal absolutismu a v němž sliboval vydání ústavy pro celou říši. Po vydání spolkového zákona v roce 1867, v němž bylo zakotveno všeobecné právo občanů vytvářet spolky, se spolková činnost začala velmi rychle rozmáhat. Zatímco v první polovině 19. století vznikaly spolky zejména v hlavním městě, od druhé poloviny byly zakládány ve všech venkovských městech, ba i vesnicích. Z těch nejznámějších to byl pěvecký spolek Hlahol či tělovýchovná jednota Sokol, kterou navštěvovala i Teréza Lanhausová. Umělci se začali sdružovat v Umělecké besedě, která vznikla v roce 1863. Velmi činným mužem byl známý český organizátor, filantrop Vojtěch Náprstek, který založil Národní muzeum či muzeum amerických, afrických a asijských kultur.

Ani ostatní oblasti kulturního života nezůstávaly pozadu. Koncem padesátých let 19. století se objevují první pokusy o oživení literatury a po uvolnění cenzury začíná nová etapa

---

¹⁵ K tomu blíže: URBAN, Otto. *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. 2. vydání. Praha 1982; BĚLINA, Pavel a kolektiv. *Dějiny země Koruny české – díl II*. Praha 2003.

české literární tvorby¹⁶. České literáty druhé poloviny 19. století můžeme rozdělit do tří skupin, které se mírně liší a zároveň překrývají. Jako první se jednalo o Májovce, tedy skupinu básníků a literátů, jež se hlásili k odkazu Karla Hynka Máchy a Karla Havlíčka Borovského. Od roku 1858 vycházel jednou do roka almanach Máj, který vždy obsahoval nejvydařenější práce autorů jako byli Karel Sabina, Karel Jaromír Erben, Božena Němcová a z Májovců Jan Neruda, Vítězslav Hálek, Karolína Světlá nebo Jakub Arbes. Ve svém společném programu požadovali demokratičnost tvorby, uměleckou svobodu v tématu zpracování, snažili se zobrazovat skutečný soudobý život, vycházeli z aktuálních témat a odkláněli se od historie. Jejich literární díla byla reakcí na současné společenské problémy. Usilovali o povznesení české kultury a literatury na evropskou úroveň, ale přitom zachování jejího ryze českého rázu. Mezi Májovce patřili Jan Neruda, ceněn nejvíce jako prozaik, redaktor Národních listů, časopisů Čas a Hlas, básník, kritik, autor na dva tisíce fejetonů, který stál v popředí českého kulturního života. Dalším byl neméně známý básník a prozaik Vítězslav Hálek, který byl taktéž předním organizátorem kulturního života. Další literátkou byla Karolína Světlá, romanopiskyně, autorka několika románů z venkovského prostředí, v nichž vystupují jako hlavní hrdinky ženy, které se zřikají osobního štěstí ve prospěch vyšších cílů. Do skupiny Májovců se řadili také Karel Václav Reis, Rudolf Mayer či Gustav Pfleger Moravský.

V šedesátých letech se vyhranil směr národní v čele se Svatoplukem Čechem¹⁷ a Eliškou Krásnohorskou. Říkali si Ruchovci podle almanachu Ruch, který byl vydán vlasteneckými spisovateli v roce 1868 na počest založení Národního divadla. Skupina těchto literátů se svými náměty blížila k domácím tradicím, stali se pokračovateli národního obrození. Svou tvorbou podporovali české vlastenectví, boj národa o svobodu, širili slovanství a usilovali o to, aby česká literatura zůstala tradiční, nepoznamenaná tou světovou. Tito spisovatelé čerpali především z námětů historie, vlasteneckých a národních prvků.

Trošku jinak zaměřenou skupinou literátů se stali Lumírovci. Jednalo se o seskupení kolem časopisu Lumír. Jejich snahou bylo povznést českou literaturu na světovou úroveň a jejich vzorem byl parnasismus čili umění pro umění. Vystoupili proti halasnému vlastenectví školy národní a žádali rozšíření rozhledu, seznámení s kulturou a životem vyspělých evropských národů. Odmítali jednostrannou závislost na německém vzoru. V jejich literárních

---

¹⁶ NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*. Praha 1994. ISBN: 80-901783-0-8.

¹⁷ Nejvýznamnějším představitelem Ruchovců byl Svatopluk Čech. Je autorem děl lyrických, epických, ve kterých čerpal z doby husitské. Se svým bratrem založil časopis Květy (1879), do něhož přispíval, psal básně a je autorem známých románů, pro něž se vžil název broučkády, protože v nich vystupuje hlavní postava Matěj Brouček.

dílech se projevuje historismus, romantismus, vrací se do antiky, světa hrdinských bájí a součástí jejich tvorby byly často překlady děl, zejména z angličtiny.

Mezi Lumírovce se řadil Josef Václav Sládek, který redigoval časopis Lumír (založen r. 1887), ve kterém otiskoval vlastní práce, také práce Aloise Jiráska či Terézy Novákové. Byl také redaktorem Národních listů, autorem intimní, přírodní a politické lyriky, ve své práci se přikláněl k lidovosti. Je známý také svou tvorbou pro děti a stal se také zakladatelem moderní české dětské poezie. Překládal díla světových spisovatelů jako byli William Shakespeare nebo George Gordon Byron. Svým dílem se sem řadí také Jaroslav Vrchlický, který je autorem řady děl, čerpal náměty ze staré antiky a starší české historie, jeho vzorem byl Victor Hugo. Celým svým dílem se k novoromantismu hlásí také Julius Zeyer, který utíká do fantazijních světů, rytířského středověku a tajemného orientu.

Mimo jakoukoliv skupinu se rozvíjí historická próza, jejímž nejvýznamnějším představitelem je Alois Jirásek, který čerpal pro své romány látky z Kosmovy a Dalimilovy kroniky, také se soustředil na dobu husitskou a pobělohorskou, ve svém díle Husitský král zpracoval osudy Jiřího z Poděbrad a dobu národního obrození v díle F.L.Věk.

Teréza se také stala očitým svědkem velkých národních slavností a politických demonstrací, které jsou pro šedesátá léta typické a které zachytila v próze Z jarních dob. V tomto drobném díle můžeme v malé Idě Lhotové lehce rozpoznat Terézu jako mladou vlastenku, která všemi smysly vnímala měnící se společenskou a politickou situaci. V letech 1867 - 1868 se konalo několik slavností, které měly vlastenecký a zároveň demonstrační ráz. Jednou z nich byla slavnost převezení korunovačních klenotů z Vídně do Prahy do Svatovítského chrámu a při této příležitosti se konala velká manifestace Čechů proti dualismu, při níž se zpívaly národní písně.

V květnových dnech roku 1868 se zase uskutečnila slavnost položení základního kamene ke stavbě Národního divadla, kterou sledovala Teréza z oken České spořitelny. Tato slavnost se stala snad největší národní manifestací 19. století. Myšlenka vlastního českého divadla znamenala totiž pro vlastence ztělesnění národní svébytnosti. Slavnosti, které provázely založení "zlaté kapličky," byly stanoveny na dny 15. až 17. května 1868. Oslavy začaly plavbou večerní regaty na Vltavě. Poté se lidé vydali na dvouhodinový pochod z karlínské Invalidovny na staveniště divadla. Na místě se tehdy sešlo na 80000 lidí. Mezi návštěvníky byli především členové mnoha spolků a cechů s prapory, sokolové, krojované delegace a jízdní skupiny ze všech krajů. Z Terézy se stávala vášnivá vlastenka, podporující každou demonstraci, při níž se Češi domáhali svých národních práv. Vědomě se začala

přiklánět k radikálnějšímu křídlu tehdejší společnosti, jehož reprezentanty byli hlavně studenti.

2.2 Původ

Teréza Nováková se narodila dne 31. července roku 1853 v Žitnobranské ulici v Praze, v někdejší Amerlingově Budči¹⁸. Narodila se jako první dítě¹⁹ svých rodičů Františka Lanhause, úředníka České spořitelny, jehož rodina pocházela z Hradce Králové, a jeho manželky Arnoštky, rozené Deutschovy. Otec František byl synem poštovního úředníka z Hradce Králové a matka Arnoštka se sice narodila v Jihlavě, ale byla vychována ve Vídni, kde přivykla vídeňskému způsobu života²⁰.

Šlo o rodinu česko - německou, neboť Terézin otec, jehož, rod pocházel z Porýnska, přilnul díky působení královéhradeckého prostředí a hlavně tamního vlasteneckého gymnázia k české národnosti. Šlo o tichého a pracovitého muže, který se pohyboval v německé společnosti spořitelny, ale vždy se považoval výhradně za Čecha. Jeho klidná a uzavřená povaha nepřipouštěla ale hlasitějších projevů českého cítění. Matka Novákové Arnoštka pocházela z německého rodu. Šlo o ženu velmi jemnou a citlivou, i když prošla tvrdou měšťáckou výchovou.²¹ Byla to velmi vzdělaná žena, moudrá, ušlechtilá, znalá politických a společenských poměrů s dobrým úsudkem a prozíravostí a velká čtenářka hlavně německé klasické literatury, i když byla vychována jako Němka, k češtví a k české myšlence velmi přilnula. Nenaučila se sice nikdy správně česky, s dětmi i manželem mluvila vždy a jen německým jazykem, ale svým srdcem přilnula k politickým, kulturním a vzdělanostním snahám českého národa, o které se zajímala a je podporovala. Její děti navštěvovaly české obecné a střední školy, dcery ústavy vedené v duchu česky vlasteneckém. Arne Novák o ní píše: „*Moje babička Arnoštka, krasoduchá paní jemného vtipu a vzdělaného vkusu, musila se vzdáti uměleckých snů vídeňských a konvenčním sňatkem navždy uvázla v Praze a ve*

---

¹⁸ Jednalo se o ohromný rohový dům, ve kterém sídlila Budeč, první český ústav založený Karlem Amerlingem pro výchovu mládeže a učitelstva. Byla to velmi nákladná stavba, proto nebylo divu, když družstvo, které budovu vystavělo, se velmi zadlužilo, a tak byla budova po 12 letech prodána. Koupil ji hrabě Thun, který z poslucháren a kabinetů zřídil soukromé byty a v jednom z nich bydlela i rodina Lanhausova. Karel Slavoj Amerling - lékař, přírodovědec, pedagog. a zakladatel vzdělávacího centra pro učitele a vychovatele - Budeč (1840)

¹⁹ Byla nejstarší ze 4 dětí – její sourozenci se jmenovali Ludvík, Marie a Ferdinand.

²⁰ NOVÁKOVÁ, Teréza: *Vlastní životopis z roku 1893*. In: NOVÁK, Arne: *O Teréze Novákové (Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové)*. Česká Třebová 1930.s 51 - 59. Jde o zajímavý dokument, který spisovatelka napsala v Litomyšli roku 1893.

²¹ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha 1958.

*skromných poměrech úřednických, ale svou originalnost a neodvislost duševní projevila zcela osobitým vztahem k češství, které ji obklopovalo*²²

Dvojjazyčný ráz rodiny Lanhausových si můžeme představit takto: doma se mluvilo česky i německy, zpívaly se české vlastenecké písně a naopak se četla díla či recitovaly básně německých básníků.

Teréza byla do svých čtyř let vychovávána svou německou matkou a chůvou Lízou, proto se dobře naučila německy. Teprve poté ji otec začal učit českému jazyku, spojoval ji s češtvím a začal v ní vzbuzovat zájem o české národní písně a díla českých básníků a spisovatelů. Díky matce se Teréza postupně seznamovala se světovou vzdělaností, s díly a myšlenkami německých, francouzských nebo ruských spisovatelů. Její matka jí byla dobrou učitelkou, rádkyní a velkým vzorem. Stejně jako otec, i malá Teréza si zamilovala historickou Prahu, neboť častým cílem mnoha výletů byly památky staré Prahy. Již odmala se cítila být českou vlastenkou, obdivovala Karla Havlíčka Borovského či Boženu Němcovou, kteří dokázali za svůj národ bojovat.

2.3 Dětství a školní léta

V městských středních vrstvách bylo tradicí, že na domácí vyučování navazoval nejčastěji některý soukromý vzdělávací ústav, kterých na přelomu padesátých a šedesátých let 19.století existovalo v Praze několik. Teréza ještě před svým nástupem do Amerlingova ústavu onemocněla v roce 1858 zhoubnou spálou, jejíž síle málem podlehla. Teréza pak až do svých osmnácti let trpěla vleklou ušní chorobou, která „*celé její mládí černým mrakem zahalovala a z jedné ordinace síně do druhé vodila*“²³

Teréza nastoupila do školy v roce 1859, kdy začala navštěvovat proslulý ústav paní Františky Svatavy Amerlingové, který byl v Široké ulici č. 18, později na Koňském trhu U zlatého beránka²⁴. Školu založila a v letech 1845 - 1870 vedla žena Karla Amerlinga Františka. Teréza Nováková navštěvovala ústav devět let. Devět let strávených v českém vlasteneckém prostředí mělo pro budoucí vývoj Terézy Novákové nezastupitelný význam. V tomto ústavu, ve kterém pobyla až do roku 1868, se jí dostalo výborného vzdělání, mj. hlavně jazykového a také upevnění její vlastního národního uvědomění. Na této české dívčí škole prvně slyšela z úst znamenitých vychovatelů o vlasteneckých snahách českých

---

²² NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové (Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové)*. Česká Třebová 1930.

²³ Tamtéž

²⁴ Tamtéž

vlastenců a počátečních ženské emancipace. Amerlingův ústav se stal „vychovatelem“ těch nejlepších českých žen v druhé polovině 19. století. Stalo se tak díky vzdělání a vlasteneckému uvědomění manželů Amerlingových a pečlivě voleného učitelstva, které se svým žákyním pilně věnovalo a učilo je znalostem cizích jazyků, zpěvu, tanci či ručním pracím.

Sama Teréza vzpomíná ve svém životopise²⁵ na některé své učitele, jímž byl například pan Carda, který jí dal základ všeho vědění. Teréza se velmi mnoho naučila také od manželů Amerlingových či profesora Tůmy, který velmi působil na její vlastenecké vědomí a vedl své žákyně k četbě české literatury. Nelze opomenout, že již tehdy byla pro Terézu příznačná pracovitost a svědomitost. Mladá žákyně plně ovládala čtyři jazyky, francouzštinu, němčinu, angličtinu a češtinu. Zvláště v angličtině vynikala a znala anglickou historii a literaturu. Již od dětství ji provázela ji velká píle, úžasná paměť, důkladnost a cílevědomé snažení.

Čas dětství strávený v kruhu milované rodiny, školy, která Teréze dávala tolik nového byl pro malou Terézu také dobou „*chmurného utrpení*“, jak vzpomíná ve svém vlastním životopise.²⁶ Její oporou jí byla hlavně velká čtenářská vášeň, protože jen v knížkách člověk zapomene na své vlastní trápení a bolest. Je proto zajímavé listovat jejími deníky z dětství a mládí, kdy si psala podrobný soupis přečtené literatury. Kromě jejích oblíbených pohádek²⁷, prostřednictvím nichž Teréza unikala do světa fantazie, četla českou klasickou literaturu. Jejími oblíbenými autory byly Božena Němcová, Karolína Světlá nebo Gustav Pfleger - Moravský. Ze světových autorů pak básník Fridrich Schiller. Domácí knihovnu měli vybavenou především německými knihami a české knihy si půjčovali od přátel.

Kromě četby a prvních literárních pokusů to byla hlavně hudba, jíž se malá Teréza pod otcovým dohledem ráda oddávala. Velmi si oblíbila hudbu Richarda Wagnera, která ji provázela celým životem. Díky otci, který byl sám výborným klavíristou, se naučila znát a milovat hlavně české národní a lidové písně, ve své době již velmi oblíbené. Právě zaujetí vlasteneckými a revolučními písněmi, které měly funkci národně buditelskou, podobně jako zájem o celou společenskou a kulturní atmosféru šedesátých a sedmdesátých let 19. století je důkazem, jak Teréza prostřednictvím svých rodičů a jejich přátel vnímala vlastenecké probuzení pokrokovější části měšťanské společnosti. Lze předpokládat, že byla do jisté míry ovlivněna i návštěvami v domě u Halánků, kam chodila do Amerického klubu dam²⁸ (vedla

---

²⁵ NOVÁKOVÁ, Teréza: *Vlastní životopis z roku 1893*. In: NOVÁK, Arne: *O Teréze Novákové (Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové)*. Česká Třebová 1930.s 51 - 59.

²⁶ Trápila ji již zmiňovaná ušní choroba.

²⁷ V dětství měla v oblíbeně např. pohádky Josefa Košína z Radostova.

²⁸ Šlo o ženskou vlasteneckou společnost, jedinou v celé Praze. Zde poprvé poznala co je to spolek, ve kterém

ji tam roku 1870 spisovatelka Sofie Podlipská)²⁹ a kde se setkávala s významnými osobnostmi tehdejšího kulturního života a poznala realistické stanovisko při řešení národní otázky.

Když se vrátíme k prvním literárním pokusům, její nadání ji nutilo nezůstávat pouze u čtení, ale vedlo ji k tomu napsat něco podobného, co ji v knihách učarovalo. Bylo jí teprve devět či deset let, kdy vznikaly úplně její první literární pokusy, básně a pohádky. Teréza pak jako šestnáctiletá poslala Vítězslavu Hádkovi do Květů, které byly předním českým beletristickým časopisem, hojně čteným a váženým, první básnickou sbírku. Ten na pokus mladé básničky odpověděl velmi laskavě, ač ne příliš povzbudivě. Mladá Teréza tehdy s nevolí Květy odložila a s nimi i snahy o další tvorbu veršem. Dále roku 1873 napsala první cestopisnou črtu.

2.4 Život v Litomyšli

Osudovým se stal pro budoucí spisovatelku rok 1873, kdy byla poslána na prázdniny do Teplic a právě tehdy se seznámila a sblížila se svým budoucím mužem, studentem filozofie a klasické filologie Josefem Novákem.³⁰ Josef Novák byl o šest let starší než Teréza. Pocházel z chudé rodiny a patřil k vlastenecké a svobodomyšlné inteligenci.

O rok později, v roce 1874 proběhly zasnuby a v roce 1876 byli oddáni v kostele sv. Štěpána na Novém Městě.³¹ Společně pak absolvovali krátkou svatební cestu a po návratu se přestěhovali do Litomyšle, kde její manžel začal působit jako profesor tamního gymnázia.

Jak sama Teréza vzpomíná, tento nový životní krok pro ni znamenal „*velký skok, ze kterého se dlouho nemohla vzpamatovat.*“³² Litomyšl sice byla kulturním a společenským centrem, ovšem v jiné podobě, než byla Teréza zvyklá. Kulturní život byl tvořen několika spolky, kolem nichž působilo několik významných osobností, jako byl Alois Jirásek či A. V. Šmilovský. Pro mladou ženu, uvyklou pražskému způsobu života, znamenalo přestěhování do maloměsta jisté problémy. V Praze byla uvyklá nejen na zázemí domova, péči a pozornost rodičů, ale zejména na svět společnosti, na inspirující setkání s vlastenci a pokrokovou inteligencí, se spisovateli, představitelkami ženského hnutí, na svět plesů, koncertů a divadel, na společnost Amerického klubu dam. Teréza navštěvovala téměř každý den nějakou akci,

---

²⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005.

³⁰ Milostný cit k Josefu Novákovi je reflektován v jejím druhém deníku.

³¹ Zasnoubili se v roce 17.9.1874, sňatek uzavřeli 5.8.1875.

³² NOVÁKOVÁ, Teréza. *Vlastní životopis z roku 1893*. In: NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové (Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové)*. Česká Třebová 1930.s 51 - 59.

měla stálý program. Nyní ji čekalo plno všedních dní a faktická opuštěnost. Jen těžce si zvykala vzdělaná a citlivá novomanželka v prostředí pro ni tak cizím. Mladá spisovatelka sama naznačila, „co tu musila zkusit pro svou duchovní jinakost a odlišnost, jak se tu kompromisovalo, klepařilo, ironizovalo, kterak tu bylo vše přízemní, požívačné, nesamostatné, bázlivé, poddajné, poddanské a udavačné“³³. Neznala maloměstský způsob života ani pravidla, jež k němu patří. Neznala místní lid, ani jeho zvyklosti. Proto Terézu „Litomyšl mnoho nezajímala, nedostačovala jí, překážela jí, v cestu jí tam vstupovalo příliš mnoho lidí, kteří jí neměli co říci.“³⁴ „Připadala si tu jako na pustém ostrově, doma byla jen ve své domácnosti, po boku milujícího vzdělaného chotě, a uprostřed své rodiny.“³⁵ Teréza byla duše romantická, se smyslem pro fantazii a sen, krásu a dobro, milovala přírodu a toulky v ní, netoužila splynout s místními obyvateli, s „normálním proudem města“, chtěla být výjimečná a v něčem vyniknout. Sama vzpomíná „jak jen mohla, opouštěla město a probíhala pěšky krajem od Litomyšle po Poličku, hovořila s lidem, aby pronikla k jeho zvláštní řeči, mravu i povaze.“³⁶

Jak se nemohla s novým prostředím sžít, ukazuje skutečnost, že se manželé v Litomyšli několikrát stěhovali. Spokojenost však našli až na Záhradí. Toto malebné litomyšlské předměstí nahradilo Teréze to, co jí ve městě chybělo: upřímnost, prostotu a porozumění obyvatel. Zde panovaly čisté vztahy bez přetvářky a neupřímnosti.

Po počátečních bojích si přece jen zvykla a brzy jí místní kraj přirostl k srdci. Teréza se pomalu začala s maloměstským životem v Litomyšli sžívat. Nejvíce tomu napomohli některé litomyšlské osobnosti, např. spisovatelé Alois Vojtěch Šmilovský či Alois Jirásek, kteří také strádali maloměstskými poměry, ale dovedli je překonávat s humorem a prací, a kteří by také rádi viděli, aby se smířila s nutnou skutečností i Teréza Nováková. Ne jejich popud se Teréza začala věnovat společenskému životu, začala navštěvovat Besedu a založila i Spolek paní a dívek.³⁷ V něm Teréza působila jako starostka a jednatelka. Ve spolku se přednášelo - i Teréza zde účinkovala jako recitátorka, pěstovala se hudba i zpěv, pořádaly se

---

³³ PRAŽÁK, Albert. *Teréza Nováková*. In: STLOUKAL, Karel (ed.). *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha 1940, s. 473-488.

³⁴ Tamtéž

³⁵ Tamtéž

³⁶ Tamtéž

³⁷ Spolek paní a dívek českých byl založen v roce 1884 v Litomyšli a jako mnoho podobných institucí své doby měl jako nedílnou součást svých aktivit charitativní akce zaměřené na podporu různých skupin obyvatelstva. Jednalo se zejména o děti, vdovy, místní sirotčinec. Zejména, co se týká dětí, byla situace v některých oblastech velice špatná. Děti nezřídka trpěly podvýživou nebo zvýšenou kazivostí chrupu.

výlety a výstavy například ručních prací.³⁸ Teréza trávila mnoho hodin ve prospěch jeho činnosti a vynaložila velkou energii s cílem zlepšit materiální i intelektuální úroveň žen a vychovat je k češství a vlasteneckému smýšlení.

Při svém pobytu ve východních Čechách se Nováková chtěla vrátit ke psaní. V roce 1876 začala psát Klepy z plesů a začala koncipovat vzpomínkovou prózu *Z mého rodného domu*.³⁹ Tyto první práce byly diktovány především vzpomínkami na Prahu, dětstvím a mládím v milovaném městě, na které Teréza myslí s tichou nostalgií.⁴⁰ Je nutno říci, že její prvotní tvorba byla podrobena ostré a mnohdy nespravedlivé kritice, což ji v počátcích příliš sebevědomí na poli literárním nepřidalo.

Léta po roce 1882 jsou dobou jak literárního odhodlání, tak prvních publikačních úspěchů. Literárně vystoupila poprvé na veřejnosti ve stejném roce, kdy ve Spolku přednesla přednášku o Karolíně Světlé, své nejmilejší spisovatelce, velikém vzoru, pozdější přítelkyni, s níž ještě téhož roku navázala osobní korespondenci⁴¹. Tato přednáška pak byla otištěna v poličském časopise *Jitřenka* a Nováková obdržela od Světlé povzbudivý dopis, kde ji nabádala k další literární práci. Tvorby Karolíny Světlé si Teréza Nováková velmi vážila. Očekávala s radostí každou novou práci a se zaujetím o ní referovala v časopise *Domácí hospodyně*.⁴² Vzájemný písemný styk spolu navázali v osmdesátých letech, a který pokračoval až do roku 1899, kdy Světlá zemřela. Nováková k ní cítila hluboký obdiv⁴³, který se díky častému písemnému kontaktu změnil ve vztah naplněný lidskou upřímností, důvěrou a laskavostí.

Teréza se tedy chopila pera, jelikož měla umělecké nadání a odhodlání tvořit. Začala přispívat do *Jitřenky* soustavně. Vyšly jí zde drobné prózy, jako byly *Klepy z plesů*, *Z mého rodného domu*, *Z dívčí školy*, *Z jeslí*, v nichž se vrací ke svému dětství a mládí. Její příspěvky tiskl i *Světlozor*, *Vesna* a *Literární listy*, pod jejím jménem i pod pseudonymem N.T.Fedorovič.⁴⁴

---

³⁸NOVÁKOVÁ, Teréza. *Vlastní životopis z roku 1893*. In: NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové (Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové)*. Česká Třebová 1930.s 51 - 59.

³⁹Tuto novelu zaslala k posouzení Elišce Krásnohorské. Ta nepopřela její talent, avšak pobídla ji, ať se věnuje literární činnosti později. Nejdříve ať vychová své děti a k literární práci usedne, až co trochu odrostou. Aby pronikla do literární veřejnosti, musí usilovně a dlouhodobě pracovat. Její rady spočívaly také v tom, že by se nejdříve měla věnovat drobnějším věcem, novelám nebo článkům, na kterých si procvičí svou uměleckou formu.

⁴¹Více SVADBOVÁ, Blanka (ed). *Z lidské sonáty (Teréza Nováková: Korespondence)*. Praha 1988.

⁴²Jednalo se o olomoucký časopis, kam Nováková od roku 1886 přispívala a sloužil jí jako místo pro realizaci jejích feministických zájmů, komentovala v něm soudobou literární tvorbu a také politickou a kulturní situaci.

⁴³SVADBOVÁ, Blanka (ed). *Z lidské sonáty (Teréza Nováková: Korespondence)*. Praha 1988.

⁴⁴PRAŽÁK, Albert. *Teréza Nováková*. In: STLOUKAL, Karel (ed.). *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha 1940, s. 473-488.

První rozsáhlejší románovou tvorbou bylo dílo s názvem Maloměstský román z roku 1889, ve kterém se autorka snažila zachytit tu část měšťanské společnosti, která si hrála na vlasteneckou a národní, ve skutečnosti však sledovala jen vlastní cíle a osobní prospěch. V postavě hlavní hrdinky ztvárnila osudy Zdeňky Havlíčkové⁴⁵. První etapu tvorby pak doplňují další drobné prózy a povídky jako byly Kresby a črty, povídky V lázních podhorských či Dorotka. V próze Z jarních dob vzpomíná s vlasteneckým nadšením na své pražské zážitky, líčí v ní Prahu očima dítěte a dospívající dívky, Prahu šedesátých a sedmdesátých let, v níž sílí národní nadšení a vlastenecké uvědomění. Tyto první prózy jsou cenné také proto, že v nich Nováková dokázala zachytit dobovou Prahu.

Typickým rysem těchto povídek je hlavní dívčí nebo ženská postava, filantropka, nositelka autobiografických rysů autorky. Tato postava se vymyká prostředí, ve kterém žije a svou touhou po uskutečnění vyššího životního ideálu.

V literárním vývoji Terézy Novákové pak můžeme sledovat postupný obrat, jež je patrný v osmdesátých letech 19. století. Romanticky zaměřená spisovatelka se stále více přimykala k vesnickému obyvatelstvu, kde hledala posilu a mravní oporu. Jak pomalu nalézala v Litomyšli svůj nový domov, začala pozvolna přecházet od individualismu k sociálnosti, začala se seznamovat s místním venkovským lidem, na němž ji nejvíce zajímala jeho povahová a sociální stránka. Začala pozorovat sociální, náboženská, kulturní, mravní i nářeční specifika místního lidu a kraje a své poznatky začala vkládat do svých knih.⁴⁶ Z mladé uzavřené dívky se postupně stávala organizátorkou a přední osobností veřejného a společenského života, jelikož měla nadprůměrné vzdělání a nadšení pro národní ideály. Z hýčkané dcery své rodiny se stávala samostatnou a váženou ženou města Litomyšle a manželkou svého muže - profesora. K této přeměně přispělo také několik smutných životních událostí, jež Teréze přinesly velké utrpení. Tolik očekávané narození prvního dítěte se stalo tragédií, protože se dceruška narodila mrtvá. Osud jí však nadělil další potomky a rodina se rozrostla o dalších pět dětí: syny Theodora, Arnošta, Vladimíra a dcery Marii a Lily.⁴⁷

---

⁴⁵ Zdeňka Havlíčková byla dcerou Karla Havlíčka Borovského. Narodila se v roce 1848 a byla ve své době, zvláště v šedesátých letech jednou z nejznámějších postav společenské scény. Po smrti Borovského v roce 1856 se stala objektem všeobecného soucitu a dojetí. Byla vychována v rodině strýce Antonína Jaroše a navštěvovala několik vzdělávacích ústavů. Na počátku šedesátých let byla uspořádána sbírka, jejíž výtěžek byl určen právě pro Zdeňku, v níž měla být podle všeobecného mínění ctěna památka jejího otce, národního buditele. Zdeňka byla označována jako „dcera národa“. Její další život provázal skandál, neboť udržovala poměr s polským důstojníkem Quiem Battagliou, odpůrcem vlastenectví. Proto opouští Prahu. Její život skončil v roce 1872, kdy umírá na tuberkulózu.

⁴⁶ CHALOUPKA, Otakar. Teréza Nováková a východní Čechy. Východočeské nakladatelství 1963.

⁴⁷ V roce 1879 se narodil syn Theodor, v roce 1880 Arnošt, 1881 Marie, 1883 František, 1886 Ludmila. Z dětí přežil svou matku pouze syn Arne.

Právě činnost ve Spolku paní a dívek ji vedla k většímu zájmu o etnografii, národopis lidový kroj. A tak se začala této oblasti věnovat uceleněji. V devadesátých letech vznikají její první etnografické studie. Právě pro dokonalé poznání východočeského kraje podnikala Teréza různé studijní cesty po východočeském venkově.⁴⁸ Poznala všechny národopisně zajímavé lokality na Litomyšlsku, Poličsku a Skutečsku z nichž pak vznikala drobná dílka.⁴⁹ Teréza Nováková se zajímala o zdejší obyvatele, zejména o chudší vrstvy na venkově. Právě to jí umožňoval denní styk s těmito lidmi. A tak mohla poznat způsob jejich života, zvyky a obyčeje, jazyk se specifickým nářečím. Roku 1886 strávila spisovatelka se svou rodinou prázdniny v malebné vesnici Budislavi, kde poznala typické východočeské stavby a nápisy na nich, nábytek, nádobí, a také kroj a jeho výšivky. Budislav na ni udělala hluboký dojem, a tak se i zrodil velký zájem o národopisné zvláštnosti tohoto kraje.

Přilnutí k místnímu kraji znamenalo, že Teréza začala bádát po místním lidovém kroji. Výsledkem její práce pak bylo dílko *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku*, jež byl uveřejněn v roce 1890 v *Hospodyni*. Jednalo se o první dílko o českém vyšívání. Teréza pak pokračovala v dalších etnografických studiích, které se věnovaly kupříkladu místnímu originálnímu nádobí a náčiní, výzdobě lomenic a nápisech na nich.⁵⁰ Dávají dobrý přehled o národopisných památkách tohoto kraje a zároveň ukazují stav tehdejšího národopisného bádání v tomto kraji, mezi jehož průkopnice a zakladatelky Teréza Nováková patřila.⁵¹ Studie se vyznačují velkou znalostí dané problematiky a Nováková v nich předvedla svou dokonalou znalost kraje, z čehož poté čerpala náměty pro své budoucí prozaické práce. Právě porozumění národopisným zvláštnostem kraje a lidu se stalo Novákové předpokladem pro její pozdější bohatou tvorbu, která svým významem přerostla rámec regionu a stala se součástí literatury celonárodní. Svými články také dlouhodobě přispívala do časopisů *Hospodyně* a *Včelka*.

---

⁴⁸ Peněžní prostředky na cesty poskytoval Teréze Novákové Spolek Svatobor, který byl založen roku 1862 „k podpoře spisovatelů českých peněžními prostředky a k oslavení jejich památky“. Ideou Svatoboru bylo pomáhat českému písemnictví. Pomoc se projevovala péčí o chudé spisovatele, výpomocí jejich strádajícím rodinám a udílením cen, odměn a stipendií, jež byly povzbuzením k další tvorbě. Zdrojem byly příspěvky, dary a odkazy; vznikly z nich četné fondy a nadace, na nichž se podílel doslova celý národ. Osvěta, kterou Svatobor šířil, spočívala v podpoře vydávání a šíření děl českých spisovatelů, jež upevňovala národní paměť a uvědomění.

⁴⁹ *Z nevjýchodnějších Čech* (1898), *V Čechách východních* (1905), *Potulky po Čechách východních* (1913)

⁵⁰ *O rozličném nádobí a nářadí na Litomyšlsku*, *Východočeské lomenice* a *Z obcí nábožensky smíšených na nejzazším východě Čech*.

⁵¹ Další důležitou osobností v dějinách etnografie byla Renáta Tyršová (1854 - 1937). Byla dcerou Jindřicha Fügnera a manželkou Miroslava Tyrše. Po boku svého muže se stal pilnou sokolskou pracovnicí, významnou českou intelektuálkou, filantropkou, podílela se na rozvoji českého dívčího školství a vehementně propagovala českou kulturu na řadě významných výstav.

Postupným přechodem k beletristické tvorbě byly povídky, z nichž můžeme jmenovat např. Drobová polévka, S nůši, Z rána před svatbou či Před Pohřbem, byly později zařazeny do souboru s názvem Úlomky žuly. Povídky jsou typické svou nerozsáhlostí, idyličností a převahou popisu nad dialogy. Hlavními postavami jsou lidé ze střední či nižší sociální vrstvy, lidé prostí a upřímní. I zde Teréza Nováková uplatnila svůj velký pozorovací talent a ukázala, jak dokonale splynula s problematikou života chudého člověka. Dokázala dokonale vykreslit způsob života a vnitřní svět obyčejného člověka za použití těch nejmenších detailů. Navíc jsou to příběhy opravdových lidí, které Nováková na svých cestách poznala. Například povídka Drobová polévka svědčí o spisovatelčině mimořádné schopnosti zachytit a přetvořit umělecky jeden drobný životní fakt, kdy zpracovala jednu zcela všední epizodu ze života chudé tkalcovské rodiny. V povídce S nůši pak kritizuje velké sociální bezpráví. Navíc tato krátká povídka vyniká hlubokou psychologickou kresbou hlavní postavy.⁵²

Tyto povídky otevírají novou etapu její tvorby. Psala je v období, kdy se utvářela její tvůrčí osobnost, kdy se vzdalovala romantickému vztahu k životu a ve své tvorbě směřovala k realisticky ztvárněným příběhům. Psala je v době, kdy byla sklíčena zejména rodinnými starostmi, neboť rodinu postihla v roce 1895 velká tragédie, kdy zemřela jejich dcera Marie a také nespokojená se svou dosavadní literární prací, kritizovanou soudobými recenzenty. V tomto období napsala také pesimisticky laděný Vlastní životopis.⁵³

Prózy ovlivněné Prahou a povídky z Úlomků žuly se liší, ale mají jeden společný rys: hlavní postavou je žena. Již to není vlastenecky založená dívka či žena z městské společnosti, ale venkovská žena, pocházející ze střední či nižší vrstvy venkovského obyvatelstva. Je to žena aktivní a činorodá, která vzdoruje nepříznivému osudu a těžkému životnímu údělu. Jejím prostřednictvím pak autorka odhaluje život východočeského lidu druhé poloviny 19. století a zároveň se soustřeďuje na psychologii jednotlivých ženských postav.

Právě do této ženy promítla Nováková své osobní pocity.⁵⁴ Právě tehdy Nováková zřejmě pocítovala to, co napsala ve svém životopise „Zrodila jsem se, abych trpěla a se odříkala, a hlavně co nejvíce pracovala“.⁵⁵

---

⁵² CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Východočeské nakladatelství 1963.

⁵³ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Vlastní životopis z roku 1893*. In: NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové (Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové)*. Česká Třebová 1930, s 51 - 59.

⁵⁴ Teréza Nováková musela překonat všechna náhlá úmrtí v rodině, kdy za pobytu v Litomyšli ztratila milovanou matku i otce, a tím i velkou citovou oporu. Na litomyšlském hřbitově také pochovala své dvě děti.

⁵⁵ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Vlastní životopis z roku 1893*. In: NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové (Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové)*. Česká Třebová 1930, s 51 - 59.

2.5. Po letech opět Praha

Po devatenáctiletém pobytu stráveném ve východních Čechách, v malebném městečku Litomyšli, se manželé Novákovi stěhovali zpět do Prahy, protože byl dr. Novák přeložen na pražské akademické gymnázium. Do Prahy se vracela zralá a zkušenostmi prostoupená žena. Záhy po příjezdu se aktivně zapojila do činnosti v ženském hnutí: pracovala ve spolku Minerva,⁵⁶ roku 1897 stála u založení Ústředního spolku českých žen, v jehož rámci pořádala kulturně vzdělávací akce, koncerty, organizovala výstavy českých výtvarnic a plných jedenáct let působila v čele časopisu *Ženský svět*⁵⁷. Publikovala i řadu článků o postavení žen. Novákové šlo o výchovu české ženy, jež by byla uvědomělou vlastenkou s důrazem na historické hodnoty minulosti, na lidové umění a na specifčnost všeho českého, ať už šlo o národní cítění či formu oblékání. Nováková brzy patřila k předním pracovnicím českého ženského hnutí, usilovala o rovnoprávnost žen, jejich vzdělání a povolání, usilovala o jejich výchovu k vlastenectví, vedla je k tvořivému rozvíjení českého jazyka a aktivnímu českému vědomí. V roce 1895 se také začala blíže stýkat s Eliškou Krásnohorskou právě ve spolku Minerva.

I v Praze spisovatelka pokračovala ve spisovatelské činnosti. Přivázela si s sebou materiály, jež si nashromáždila během svého života v Litomyšli, poznámky i plány k dalším pracím, které měly být rozsáhlejší a žádaly si hlubšího studia dobových pramenů a odborné literatury. Navštěvuje archivy, a věnuje se soustavné četbě našeho i světového písemnictví.

V roce 1897 dokončuje román Jan Jílek, který vyšel nejdříve časopisecky v *Květech* a v roce 1904 knižně ve Vilímkově nakladatelství. Jedná se o románový přepis skutečné události, skutečného života jednoho selského nevolníka, českobratrského exulanta Jana Jílka, přesvědčeného o pravdě své víry. Za to, že pomáhal českým exulantům přecházet hranice do Saska je zajat, vyslýchán a mučen. Zachrání se útekem a svůj život dožívá v Sasku.⁵⁸

Dalším velkým románem je dílo nazvané Jiří Šmatlán. Hlavní postavou je chudý tkadlec, hledající usilovně pravdu víry, a to nejdříve v katolictví a později v protestantství. Jeho hledání je hledání pravdy života, sociální spravedlnosti, rovnosti lidí a svobody. To vše zároveň spojuje s myšlenkami sociální demokracie. Autorka se na stránkách románu pokusila zachytit dva ideové problémy: problém boje dvou náboženství a problém boje za sociální

---

⁵⁶ Spolek Minerva, založený v roce 1890 Eliškou Krásnohorskou, si kladl za cíl založit a spravovat první dívčí gymnázium. Podporu škole však vyjádřil Vojta Náprstek, přední osobnost společenského a spolkového života či Teréza Nováková se svým manželem.

⁵⁷ Stála v jeho čele do roku 1908.

⁵⁸ CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Východočeské nakladatelství 1963.

spravedlnost, přičemž druhý problém se dostává na čelní místo. I postava Jiřího Šmatlána je inspirována skutečným hrdinou.⁵⁹

V letech 1900 - 1901 se Teréza Nováková pustila do psaní již třetího rozsáhlého díla pod názvem *Na Librově gruntě*.⁶⁰ Kniha se již netočí kolem jednoho hrdiny, není životopisným dílem jednoho člověka. Je pohledem na všední život venkova, života sedláků, jež mají na mysli především hospodářské problémy před problémy náboženskými. V románu ožívá takřka celá vesnice. Teréza Nováková dokázala autenticky zachytit její kolorit a rozmanitost jejich obyvatel. Při popisu využívá svých bohatých znalostí všední reality. V této poklidné vesnici se však začíná odehrávat společensky významný proces, který mění vnější klid obce v hluboké vnitřní rozpory, kdy se tu začíná neodbytně prosazovat třídní diferenciaci obyvatel, která pozměnila společenskou i sociální strukturu. Kniha přináší i obraz revolučního roku 1848 a chování jednotlivých vesničanů během bouřlivých událostí tohoto revolučního roku.

2.6. V Proseči

V roce 1903 manželé koupili domek v Proseči, který nechali celý zrekonstruovat. I když pobývali v Praze, v Proseči nacházeli útočiště především v letním období. V tomto idylickém prostředí napsala Teréza Nováková své dva poslední velké romány - *Děti čistého živého* a *Drašar*.

Východočeské prostředí jí poskytlo i námět pro román *Děti čistého živého*, v němž popisuje náboženský svár mezi katolíky a evangelíky, který měl mnohdy podobu národního i sociálního zápasu. Podařilo se jí vytvořit zajímavý obraz života tajných vyznavačů bratrské víry, ostře pronásledovaných církevní i světskou mocí, a proniknout do myšlení různých evangelických sekt. Tento román napsala v letech 1903 - 1908 pod dojmem úmrtí tří svých dospělých dětí. V roce 1901 se při odborné exkurzi utopil v Labi její nejstarší syn Theodor, budoucí přírodovědec, v roce 1905 spáchal sebevraždu její třetí syn František a ve stejném roce jí zemřela i nejmladší dcera Ludmila. O dva roky později ztratila i svého manžela Josefa. Po smrti svého syna Theodora, který matku doprovázel pravidelně na jejích cestách za národopisnými zvláštnostmi východních Čech a byl matce největší oporou, podlehla spisovatelka zármutku a dokonce uvažovala ukončit svoji spisovatelskou dráhu jednou

---

⁵⁹ I tento román nejdříve vyšel časopisecky v Květech v roce 1900. V roce 1906 román vydalo Vilímkovo nakladatelství.

⁶⁰ Kniha vyšla nejdříve v časopise Květy (1901) a knižně v roce 1907 ve Vilímkově nakladatelství.

provždy. Na dva roky se skutečně odmlčela, ale tvůrčí zápas, který chápala jako poslání, zvítězil.

Od roku 1908 se Teréza Nováková už jako vdova natrvalo odstěhovala do Proseče u Skutče. Její pobyt byl často přerušován cestami do Prahy a na do Karlových Varů, kde se léčila se svou srdeční chorobou, která ji značně stěžovala veškerou práci, včetně té tvůrčí. Pokud zdravotní stav dovoľoval, Teréza se také věnovala domácnosti, spisovatelské činnosti, četbě⁶¹ a především korespondenci, kdy udržovala bohatý písemný styk s pražským kulturním centrem a zejména se svým drahým synem Arnem.⁶² Jinak žila samotářským způsobem života. K jediným radostem patřily procházky po milované východočeské krajině.

Její poslední román se nazývá *Drašar*.⁶³ Pod jménem Drašar se ukrývá skutečná historická postava Josefa Justina Michla, českého spisovatele, buditele a piaristického kněze, jehož život spisovatelka umělecky zpracovala na základě dostupného materiálu a současně v románu zachytila situaci v Čechách dvacátých až padesátých let 19. století. Svým tématem však přerostl román Drašar východní Čechy a zařadil se do literatury celonárodní. Drašar je znovu románem o hledání pravdy. Drašar vstupuje do piaristického řádu v naději získání společenské vážnosti a hmotného zajištění. Zjišťuje však, že mu řád brání v možnosti svobodně sloužit vlasti a pravdě. Po vnitřních bojích nakonec z řádu vystoupil a přestoupil k evangelické církvi, ale ani tu jej příliš štěstí nečekalo. Bez místa, zdroje obživy, milované vědecké práce a své ženy, umírá opuštěn takřka jako žebrák⁶⁴. Spisovatelka do románu vložila také Drašarovy myšlenky, názory, ideály a představy, z kterých lze seznat problematiku českého národního života a vlastenectví v době předbřeznové. Tyto dva poslední romány stojí na pomyslném vrcholu realistické tvorby.

Ke spisovatelčině tvorbě samozřejmě patří i řada teoretických studií s ženskou problematikou⁶⁵, literární recenze a celý život se vracela i k drobným psychologickým prózám, které vyšly ve sbírkách *Rosné perly*, *Z kamenité stezky*, *Výkřiky a vzdechy*, vznikající v oddechu mezi velkými díly.

Navzdory pokračující nemoci pokračovala Teréza ve své práci. I když se její srdeční choroba neustále zhoršovala, připravovala další román, k jehož realizaci však už nikdy

---

⁶¹ Mezi její nejoblíbenější autory patřili Svatopluk Čech, Karolína Světlá, Charles Dickens, Jonathan Swift, Fridrich Schiller.

⁶² SVADBOVÁ, Blanka (ed). *Z lidské sonáty. (Teréza Nováková: Korespondence)*. Praha 1988.

⁶³ Drašar vyšel také nejdříve časopisecky v roce 1910.

⁶⁴ CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Východočeské nakladatelství 1963.

⁶⁵ V roce 1896 založila a deset let redigovala časopis *Ženský svět*. V roce 1912 vydala výbor ze svých feministických projevů s názvem *Ze ženského hnutí*, ve kterém publikovala své dříve napsané články s tematikou feministického hnutí.

nedošlo. Spisovatelka zemřela 13. listopadu 1912 v Praze, kam byla na nějaký čas převezena svým synem Arnem.

Teréza Nováková prošla na své cestě životem spoustou změn. Na poli literárním od naivních literárních pokusů mladé přecitlivělé ženy k hluboce realistickým obrazům skutečného života. Její přínos v rámci české literatury spočívá v tom, že dokázala podat pravdivý obraz východočeské vesnice, který věrně zachycuje metodou kritického regionálního realismu. Dokázala autenticky zachytit sociální proměny života východočeské vesnice, odkrývá nový pohled na život české venkovské ženy, její tvorba podává pravdivé svědectví o specifčnosti východočeského kraje a života jeho lidu, založené na hluboké analýze místních náboženských poměrů a sociální problematiky.⁶⁶

Teréza Nováková také usilovně pracovala na prohloubení svého češství, což je vidět i na jejím literárním vývoji. Dostává se od romanticky nadneseného vlastenectví, konvenčně chápaného češství k prohloubenému vztahu k národu. Češství již pro ni nebylo dáno pouze jazykovou příslušností či vzpomínkou na národní dějiny, nýbrž ten pravý smysl našla v kultuře zajištěné tradicí a odevzdávané z pokolení na pokolení. Touto cestou dospěla k soustavnému studiu východočeského lidu, jež mělo nejprve povahu odborně národopisnou, ale později se proměnilo v nábožensko-psychologické.

Smysl jejího díla a současně života, její životní krédo, lze najít v těchto slovech: „*jíti dále životem, třeba v mukách, pracovati, neklesati alespoň trvale*“⁶⁷. Silou své osobnosti se Teréza rozhodla nepoddávat se ranám osudu, ale pouštět se dál do smysluplného životního a uměleckého zápasu.⁶⁸

---

⁶⁶ SVADBOVÁ, Blanka. *Jít životem dále...*In NOVÁKOVÁ, Teréza. *Zrcadlení*. Praha 1981.

⁶⁷ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Drašar: Román kněze buditele*. 1. vydání. Praha 1959.

⁶⁸ SVATBOVÁ, Blanka. *Jít životem dále...*In NOVÁKOVÁ, Teréza. *Zrcadlení*. Praha 1981.

3. Ženské deníky jako historický pramen

3.1 Deník a jeho historie

Na úvod si vysvětleme, co vůbec deník je. Deník patří mezi prameny osobní povahy, podobně jako korespondence či memoáry⁶⁹. Pro tuto oblast pramenů se používá název ego - dokumenty, které mají jako historický pramen velký význam.⁷⁰ Slouží jako pramen k dějinám každodennosti a dějinám mentalit. Deník je knihou a z hlediska obsahového i vnějšího značně rozmanitou. Po obsahové stránce můžeme říct, že slouží jako jakýsi záznamník, do kterého vkládáme své osobní záznamy, popisujeme právě prožité události, svěřujeme osobní zážitky, novinky, komentujeme dění kolem sebe a podobně. Deníky vykazují několik společných znaků: obsahují chronologicky řazené zápisy, píší se pravidelně, každý den, týden, ale zápisy mohou mít i delší časové odstupy. Zápisky zabírají většinou delší časové období. Obsah zápisků je různorodý, ale jeho zápisy jsou subjektivní, dány povahou jeho majitele. Jeho vnější forma je také různorodá a závisí zejména na jeho vlastníkově.

Z deníků Terezy Novákové z jejího dětství a mládí se dochovaly dva. Je mezi nimi značný rozdíl. První deník byl psán v roce 1866⁷¹ a bylo do něj zaznamenáváno skoro každý den. Teréza jej psala jako třináctiletá dívka. Proto se nedočkáme nějakých vážnějších myšlenek či vyznání, což nelze od tak mladé pisatelky ani očekávat. Jeho podobu bych přirovnala ke kalendáři, kam si poznamenávala, co každý den dělala, například navštěvovala Tyršovu sokolovnu, absolvovala procházky a výlety se svými rodiči, pravidelně vyšívala atd. Takový deník si Teréza pravděpodobně vedla z povinnosti, protože dobové zvyklosti tomu tak chtěly.

O intimním deníku lze mluvit až v druhém případě. Tento deník si Teréza vedla už jako dospělá dívka v letech 1872 - 1875. Jedná se o směsici dat, myšlenek, výňatků z básní a hlavně vyznání z nešťastné lásky⁷². Teréza pátrala ve své duši, uvědomovala si svou identitu. Deník byl pro ni místem, kam svěřovala své nejosobnější, nejintimnější pocity, vyznávala se ze své lásky či představ o budoucnosti.

---

⁶⁹ MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004. ISBN 80-7185-669-X

⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (edd.), *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto) literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series 6, Faculty of Humanities, supplement 9, 2004.

⁷¹ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch, 1866*.

⁷² Teréza Nováková, *Thyrza's Diary. Having been begin on the 25th December 1872, Finished 3th of November 1875*.

Lidé odjakživa toužili zaznamenat důležité události svého života. Jako první si deník začali psát příslušníci aristokratických vrstev a to už v 15. století. Jednalo se hlavně o vzdělané lidi, jež uměli číst, psát a také formulovat své myšlenky do deníkových záznamů, i když za předchůdce deníků v dnešním slova smyslu se považují spíše jednoduché a stručné časové záznamy. Příslušníci šlechty toužili zachytit například svou podniknutou cestu po zemi či za hranice, úspěšnou kariéru u dvora. Psali si jej pro vlastní potěšení, zaznamenávali si nejrůznější sdělení o událostech širšího společenského dosahu, popisovali svá vlastní přání, svůj každodenní život. Šlechtický deník sledoval pohyb svého pisatele, určený strukturou šlechtického roku.⁷³

V českém prostředí se deníky objevují v 16. století a byly zprvu opět záležitostí šlechtickou. K většímu rozmachu deníků dochází v době osvícenské. Důvodem rozmachu je pravděpodobně změna myšlení, kterou přinesla osvícenecká doba, kdy se důraz klade na samostatnost člověka a jeho volnost.⁷⁴ Psali jej vzdělaní muži i ženy, jež reflektovali okolní dění a našli místo pro svou sebereflexi.

V 19. století se deník stává i záležitostí městskou, kdy si deník píše dcery ze středních městských vrstev, odkud pocházela také Teréza Nováková.

Co se týče historie ženských deníků, objevují se ve zmiňované době osvícenské a také nejdříve v aristokratickém prostředí, kde vedení deníku patřilo k povinnostem mladé slečny. V 19. století se deník stal natolik rozšířeným jevem, že si jej vedly zástupkyně snad všech věkových skupin, od děvčat zhruba deseti let, po jejich matky a babičky. Většinou svými zápisky nepokryly celý svůj život a v určitém časovém období svůj deník vést přestaly⁷⁵. V prostředí dolních vrstev bylo vedení deníku spíše ojedinělým jevem.

3.2 Ženské deníky v 19. století

19. století je dobou rozsáhlých společenských, politických, sociálních, ekonomických a demografických změn. Velký pokrok také zaznamenalo emancipační hnutí žen. To si jako prvotní cíl vytklo umožnit přístup žen a dívek k odbornému a vyššímu všeobecnému vzdělání, což se mělo stát základním nástrojem ženského zrovnoprávnění. Ženy se začínají objevovat na veřejnosti, podílí se na zakládání spolků, jsou patronkami a mecenáškami chudobinců či

---

⁷³ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má*. Praha 2007.

⁷⁴ Tamtéž

⁷⁵ Tamtéž

sirotčinců, získávají nová práva a vůbec se stávají rovnocennými partnerkami svých mužů⁷⁶. To je ovšem doba spíše až přelomu 19. a 20. století.

Právě v 19. století se šíří móda vést si vlastní deník i mezi dívkami a ženami pocházejících z měšťanských vrstev. Předpokladem k založení deníku bylo několik nezbytností, které musela mladá dívka či žena splňovat. Ženě muselo být dopřáno rozsáhlého vzdělání, neboť pisatelky se projevovaly velkými znalostmi z literatury, umění, historie. Mluvily několika cizími jazyky, navštěvovaly divadlo, provozovaly hudbu a především rády četly⁷⁷. Všechny tyto nezbytnosti nepostrádala ani Teréza Lanhausová, kterou k četbě vedla především její matka, díky níž hovořila i plynně německy. Její otec, velký milovník hudby, Terézu učil zpívat české národní písně a znát historii českého národa. Rozsáhlého vzdělání se jí pak dostalo v soukromém českém dívčím ústavu Františky Svatavy Amerlingové, který Teréza navštěvovala osm let.

K psaní vlastního deníku musel vést určitý spouštěcí mechanismus. U těch nejmladších spisovatelek, které si deník začaly vést ve svých deseti letech, nejde tak ani o spouštěcí mechanismus. Většinou si deník vedly na popud své matky či vychovatelky. Proto si své deníkové zápisky začala vést i třináctiletá Teréza, která si své deníkové sešity začala vést během letních prázdnin, kdy nechodila do školy. Pokusila se zachytit běh svého života v jeho každodennosti. Dovídáme se, že malá Teréza se nejraději věnovala ručním pracím, obdivovala starou Prahu na společných procházkách se svými rodiči, starala se o své sourozence atd. Deník obsahuje skutečně jen telegrafické a podobné zachycení každodenních událostí.

Mezi hlavní podněty k založení deníku patřily některé události, které mohly mladou dívku během jejího života potkat. Byly to například, biřmování, zasnuby nebo sňatek. I když spíše platí, že jakmile se dívky provdaly, většinou své zápisky ukončily a věnovaly se manželským a posléze rodinným povinnostem. Nejčastějším podnětem k jakémusi vyzpovídání se ze svých myšlenek a pocitů byl bezesporu milostný cit. Z toho důvodu obnovila své zápisky i devatenáctiletá Teréza Lanhausová, jež po dlouhé době otevřela deník na konci prosince roku 1872. Hlavním tématem jejich zápisků je láska k muži, svému budoucímu manželovi⁷⁸, kterou zpočátku před rodinou tajila. Teréza byla zřejmě nadšená z možnosti písemného vyjádření. Mezi vášnivými vyznáními lásky se pak objevují i úryvky

---

⁷⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha 2005.

⁷⁷ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má*. Praha 2005.

⁷⁸ V deníku najdeme oslovení „John“, „Dear John“, adresované jejímu budoucímu manželovi Josefu Novákovi.

z děl světových spisovatelů, jakým byl například William Shakespeare. Teréza v sobě budoucí literátku opravdu nezapřela.

Z jejich deníků se vůbec dovídáme o její čtenářské vášni. To ostatně nebylo mezi stejně starými autorkami deníků žádnou zvláštností. Ženy, pisatelky deníků, byly dobře jazykově vybavené. Proto mohly číst knihy v originálech, nejčastěji ve francouzštině, angličtině, němčině a samozřejmě v češtině. Oblíbená byla feministická literatura z pera Georgie Sandové, tvorba Alexandra Dumase mladšího či Gustava Flauberta.⁷⁹ Tereza Lanhausová, která už od dětství projevovala hluboký zájem o divadlo, hltala anglickou literaturu, zejména Shakespeara, jehož verše jsou v deníku zachyceny v jazyce originálu. Ještě znala dílo Johanna Wolfganga Goetheho, jehož úryvky si zaznamenávala v němčině. V případě Terézy Lanhausové nelze opomenout ani díla českých vlasteneckých spisovatelů, která patřila k povinnostem mladé české vlastenky. Terézu, jako budoucí literátku, okouzila díla spisovatelky Boženy Němcové nebo Karolíny Světlé, která se stala jejím pozdějším literárním vzorem.

Co se týče jazyka, ve kterém byl deník veden, můžeme konstatovat následující. Deníky 19. století jsou psány různými jazyky. Ve šlechtických rodinách se dlouho udržela francouzština, která od čtyřicátých let začala ustupovat němčině.⁸⁰ Vedle jednojazyčných deníků se objevují deníky vedené ve dvou či několika jazycích. To je případ i Terézy Lanhausové. První z dochovaných deníků je celý napsán v němčině, především díky matce a německé chůvě, také proto Teréza do svých čtyř let mluvila pouze německy. Deník obsahuje i několik málo českých výrazů. Pro svůj druhý deník zvolila jako jazyk angličtinu, které se naučila v ústavu Františky Svatavy Amerlingové. Tímto jazykem v rodině Terézy Lanhausové nemluvil nikdo, čímž se její deníkové zápisky staly pro rodinu nedostupnými. První pasáže deníku jsou napsány češtině, což dosvědčuje, že Teréza znala dokonale i český jazyk. Poté pozvolna přechází do angličtiny, ve které deník dokončuje.

Co se týká frekvence zápisů, nelze vyvodit jeden závěr. Obecně platí, že pro počáteční psaní je typické nadšení, a proto najdeme i velkou hustotu deníkových zápisů. Pro všechny deníky je typické to, že se časové intervaly pro psaní prodlužovaly a zápisky se zkracovaly, až ustaly docela. Většinou to bylo z důvodu uzavření sňatku, narození dítěte nebo obecně časová zaneprázdněnost.⁸¹ Pro první z deníků Terézy Lanhausové platí, že byl psán zpravidla každý den. Zápisky byly většinou stručné a jasné. Tento deník pokrývá pouze období jednoho

---

⁷⁹ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má*. Praha 2005.

⁸⁰ Tamtéž

⁸¹ Tamtéž

měsíce. Psala jej od 5. do 30. září 1876 a deník končí těmito slovy : „V těchto dnech zavírám svůj deníček, neboť zítra je již první říjnový den a začíná škola. Volám: Adieu milý deníčku a příště zase přijdu. U druhého deníku se setkáváme se zápisy poměrně dlouhými, avšak psanými s velkým časovým intervalem jednoho či několika měsíců.

Velká touha žen psát brzy překročila rámeček deníků, a proto vzrůstá počet žen spisovatelek. Pro budoucí spisovatelky představoval deník první krok k literatuře. Učily se tříbit své myšlenky a komunikační dovednosti. Deníky Terézy Novákové o jejím zájmu o literaturu a umělecký talent nasvědčují. Z jejich řádků lze vytušit budoucí spisovatelku. Používá formulace příbuzné pozdějšímu líčení přírodních scénérií či básnická přirovnání. V tomto případě sloužil deník jako pomocník, příprava „na budoucí profesi“.

3.3 Ženské deníky jako historický pramen

Ženské deníky zachycují vnitřní svět jejich autorek. Mohou nás provést světem jejich každodennosti, světem odlišujícím se v jednotlivých sociálních vrstvách. Některá žena se deníku svěřovala se starostmi o svou domácnost, děti, muže. Jiná se vyžívala v rozvětveném popisu okouzlujících bálů, plesů, slavností. Vždy však platí, že ženy k psaní přistupovaly spontánně, mohlo je něco popudit, něco rozveselit, vždy však na danou událost nahlížely subjektivně a hodnotily ovlivněné vlastními emocemi. V deníku nalezneme zmínky o významných událostech, jež pisatelka hodnotí svým pohledem i události, které se týkají soukromého autorčina života. Proto jsou deníky jako historický pramen velmi významné, neboť nám mohou nabídnout jiný pohled na různé události odlišný od mínění pramenů úřední povahy.⁸²

O čem nás mohou deníky informovat především? Na prvním místě je to rodina, ať již vlastní či nově založená. Právě 19. století je stoletím rodiny, stoletím, kdy se začaly rodit intimní rodinné vztahy, zesílily láskyplné vazby mezi rodiči a dětmi. To platí i v případě rodiny Terézy Lanhausové, z jejichž deníků číší láska ke svým rodičům a zejména matce, která jí byla velkým vzorem a milovanou osobou. Většinou k ní pisatelka vyjádřila lásku až v souvislosti s nemocí či bolestí, což dokazují i záznamy v Teréziném prvním deníku.⁸³

V 19. století se již plně prosadila škola jako výchovná a vzdělávací instituce. Návštěva školy umožňovala i navazování nových dívčích přátelství. Snad každá dívka školou povinná

---

⁸² Tamtéž

⁸³ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, zápis ze dne 16. a 17. září.

měla svou věrnou přítelkyni. Dívčí přátelství se tak stávají častým tématem v denících dívek ať už v pozitivním nebo negativním smyslu. Své přítelkyně měla i Teréza Lanhausová.⁸⁴

Další příležitostí k navázání kontaktu a zároveň příležitostí k vybočení z každodenního běhu života byla návštěva či účast v nějakém spolku. Naše pisatelka v dětství navštěvovala Tyršovu sokolovnu, neboť tento spolek vyzývající k službě vlasti a tužbě těla se vůči ženám neuzavíral. V druhé polovině 19. století dochází k velkému rozmachu spolkového života, a svůj velký podíl na něm měly i ženy jako zakladatelky či členky nejrůznějších spolků, jejichž činnost je reflektována v mnoha denících. Mezi další formy sociability patřily salony. Od šedesátých let 19. století existovala v Praze místa, kde se lidé setkávali k hovorům o politické situaci, literatuře, hudbě či kultuře. Velká řada pisatelek deníků byla účastnicemi různých spolků, či přímo jejich múzami⁸⁵.

Tok všedních dnů narušovaly svátky spojené s církevním rokem, ale od šedesátých let se do popředí více dostávají slavnosti českého rázu a o jejich atmosféře se pisatelky svým deníčkům často svěřovaly.

Další příležitostí k organizovaným setkáním byla filantropie. Charita umožňovala ženám se zde plně angažovat a stala se základem pro organizovanou sociabilitu středních vrstev.⁸⁶ Spolků existovalo mnoho, i když životnost některých byla krátká. Mezi spolky, ve kterých byla činná i Teréza Nováková, byl Americký klub dam, v pozdějším věku to byl Spolek dívek a žen v Litomyšli, spolek Minerva či Ústřední spolek českých žen, který založila.

---

⁸⁴ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, např. zápis ze dne 16. září

⁸⁵ Např. slavný literární salon Anny Lauermannové – Mikschové od osmdesátých let 19. Století. Tento salon splnil předpoklady literárního salonu – hovořilo se zde konzervační češtinou a bylo především o čem, neboť existovala hodnotná literatura v národním jazyce současně s uměleckou kritikou. Oblíbeným salómem byl salón Augusty Braunerové, Sofie Podlipské, Růženy Svobodové či Gabriely Preissové.

⁸⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha 2005.

4. Pojem dětství v 19. století

Dětství v minulosti se od toho současného v mnohém lišilo. Nemůžeme obecně srovnávat dětství jako takové, neboť v minulosti existovaly různé typy dětství, které patřily k jednotlivým sociálním vrstvám. Děti, jež vyrůstaly v nejnižších vrstvách, neměly nikdy takové možnosti, jako například potomci bohatých rodin. To však nemění nic na tom, že i nepřilíš majetná rodina nemohla dítěti vytvořit pěkné a radostné dětství. Ovšem již nemohla svému potomkovi dopřát dobrého vzdělání, neboť děti musely pomáhat při vedení rodinného hospodářství, kde bylo potřeba každé lidské síly.

Z mého pohledu mají dnešní děti téměř identické možnosti a mohou dosáhnout vzdělání podle své potřeby, pokud sami chtějí. Již to výslovně nezáleží na finančních možnostech rodičů, i když v některých rodinách to možná svou roli hraje.

V dnešní době převládá moderní podoba rodiny, což se projevuje v novém postavení dítěte. Vytvořila se z potřeby osobnějších vztahů v rodině a je pro ni typické úsilí rodičů vynaložené pro úspěch dítěte. Z toho vyplývá i následné ubývání početných rodin. Rodina již nepotřebuje početnou pracovní sílu v dětech, naopak mobilizuje síly pro jejich lepší a kvalitnější vzdělání. To se začíná rozvíjet právě v 19. století.

4.1 Dějiny dětství v 19. století

Pojem dětství je atributem až druhé poloviny 18. století, které mu dalo skutečně konkrétní a smysluplný obsah. Teprve tehdy se dítě ocitlo ve středu zájmu populacionistů, státníků, lékařů a pedagogických myslitelů. Bylo to dáno tím, že v té době začal v Evropě nový demografický režim, jenž s sebou přinesl demografické, ekonomické a sociální změny. Začala se prodlužovat průměrná délka lidského života, lidé se začali dožívat vyššího věku, rodilo se méně dětí, ale zase více se jich dožilo dospělého věku díky zlepšení hygienických a stravovacích návyků. Lékaři se začali zamýšlet nad zlepšením hygienických návyků a celkovou péčí jak o dítě tak třeba o těhotnou ženu a začali psát na toto téma nejrůznější příspěvky. Pedagogičtí myslitelé vymýšlí různé pedagogické teorie, vydávají četné pedagogické a výchovné spisy, v nichž radí, co je nejlepší pro výchovu dítěte. Stát naopak prosazuje vzdělávací povinnost a postupně se ustavuje struktura moderního školství.⁸⁷

---

⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách v 19. století*. Praha 200

Do centra pozornosti se však dítě dostává až v průběhu 19. století. Vytváří se intimnější život rodiny, který zahrnuje rodiče a jejich děti a roste hodnota domova, což přišlo ruku v ruce se zkrácením pracovní doby. Změnou prošel i rodičovský vztah k dětem, děti se stávají jakýmsi smyslem života, jsou do nich vkládány velké naděje, rodiče se dětem více věnují, dbají na jejich výchovu, vzdělání, dopřávají jim více jak po materiální tak citové stránce. Mnohonásobně se zvyšuje počet úvah o jeho výchově, přibývá i moderní pedagogické literatury, jejímž cílem bylo přinést rodičům novinky i tradiční postupy při výchově jejich potomků. Obecně lze říci, že se „zlepšovalo“ rodinné klima. S tím souviselo jednak snižování počtu dětí v rodinách a jednak zvýšení počtu dětí navštěvujících školu. Díky škole se prodlužuje dětství až na dobu školní docházky a zároveň se vytváří jeho nové pojetí - s důrazem na nevinnost a slabost dětí, které je třeba chránit.

Dětství v 19. století se od toho dnešního lišilo v mnoha ohledech. Jednou z hlavních odlišností byl počet dětí v rodině. V minulosti se v jednotlivých rodinách rodilo více dětí než je tomu dnes. Bylo to dáno zejména neznalostí účinné antikoncepce i přes existenci nejrůznějších zaručených rad a pověr. V jednotlivých rodinách byl žádoucí vysoký počet potomků, protože pro vysokou kojeneckou a dětskou úmrtnost se ne všechny děti dožily dospělého věku. Děti pak bylo potřeba při práci na polích či v domácím hospodářství. Vyšší počet dětí byl také zárukou, že alespoň některé z nich se dožije vysokého věku, převezme hospodářství a postará se o své staré a nemohoucí rodiče.

Se všeobecným zlepšováním hygienických návyků, péče o matku a dítě a zavedením umělé kojenecké výživy se postupně snižovala dětská úmrtnost a v souvislosti s tím i natalita. V rodinách se omezoval počet dětí, za to rostla jistota, že všichni potomci přežijí. Vysoký počet dětí ještě převažoval v nižších vrstvách, ale i tady se postupně tento model stával čím dál vzácnějším.

4.2 Výchova a elementární vzdělání ve druhé polovině 19. století

Jak již bylo napsáno, po celé 19. století se rodině a dětem dostávalo stále větší pozornosti. Mimo naučných knih se příslušné informace objevovaly v denním či ženském tisku. Často nad výchovou bděli, hlavně na vesnicích, faráři, kteří zároveň působili jako venkovští učitelé.

Nezastupitelnou roli při výchově dětí však vždycky hrála a hraje rodina, neboť má na výchovu dítěte největší vliv. Její vnitřní intimita a citovost je velmi důležitá pro prvotní výchovné formování dítěte. Z rodinného prostředí člověk přejímá to, co mu bylo předkládáno rodiči. V období raného dětství nemůže kvalitní působení rodiny nahradit žádná instituce.

Ve správně fungující rodině bylo dětem již od nejútlejšího věku vštěpováno dobré vychování, základní znalosti a dobré mravy. Jednotlivé výchovné cíle se v různých sociálních vrstvách lišily, ale povětšinou se vychovávání dělo podle křesťanských zásad. Například výchova potomků ve šlechtických kruzích se od ostatních velmi lišila. V aristokratických vrstvách byli synové soustavně vzděláváni a připravováni na kariéru v těch nejvyšších státních funkcích. Za výchovu mladé šlechtičny zodpovídala buď matka anebo byl povolán soukromý učitel či vychovatel. Mladé slečně bylo dopřáváno vzdělání zejména v oblasti jazyků, společenské a písemné konverzaci, byl v ní rozvíjen muzikální či jiný talent. U mladé šlechtičny se také očekával přirozený rozhled, inteligence, duchaplnost, měla být především dobrou hostitelkou a reprezentantkou svého manžela.⁸⁸

Samotné dětství se v minulosti dělilo na dvě etapy. První etapa trvala prvních šest let života dítěte, kdy nad výchovou bděla matka a otec, ve vyšších a středních vrstvách ještě soukromý vychovatel, chůva apod. V druhé etapě dětství, tzn. mezi šestým a dvanáctým rokem dítěte, se dítěti mělo dostat základního vzdělání.

Mezníkem mezi dětstvím a dospělostí se tedy prosadila škola. V roce 1774 byla na základě tzv. Schulpatentu uzákoněna vzdělávací povinnost pro všechny děti od šesti do dvanácti let bez rozdílu sociálního postavení. Tento patent vzešel v platnost 1. ledna 1774. Na základě nového zákona začaly vznikat elementární školy neboli triviální. Na vesnicích školy vznikaly u kostelů a byly zakládány farním úřadem. V takovém případě se učitelem stával farář. Tady se děti kromě čtení, psaní a počítání vyučovaly i základům vedení domácího hospodářství. V krajských městech děti navštěvovaly školy hlavní, kde vyučovacím jazykem byla němčina a dítě muselo pojmout i širší objem vědomostí, mezi než patřily znalosti dějepisu, zeměpisu či přírodopisu. V hlavních městech byly zakládány normální školy, které byly metodickým vzorem pro ostatní školy. Většinu škol navštěvovali dohromady chlapci i dívky, ale v některých městech vznikaly samostatné dívčí školy. Co platilo pro všechny školy, byla výuka náboženství. Aby žák mohl postoupit do vyššího ročníku, musel vždy na konci

---

⁸⁸ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. Praha. 2006

každého pololetí uspět v prověřovacích zkouškách. Ty měly většinou slavnostní ráz a účastnily se jich jak rodiče, tak zástupci škol.⁸⁹

Ne všechny děti však navštěvovaly školu každý den. Podle zákona bylo povoleno i domácí vyučování, které bylo běžné v rodinách horních a středních vrstev. Zde se mělo za to, že veřejné školy navštěvují pouze děti z neprivilegovaných vrstev, ale výchova mladého šlechtice či šlechtičny, později i dětí úřednických rodin musí být svěřena domácímu učiteli či některému soukromému ústavu. V horních vrstvách mělo domácí vzdělání dlouholetou tradici a bylo určeno chlapcům i dívkám. Podobný styl začaly přebírat i středně bohaté rodiny, zejména úřednické, právnické či lékařské. I ty začaly využívat služeb domácích učitelů. Kvalita vzdělání pak záležela na schopnostech domácího učitele. Ti pocházeli především z okruhu studentů či kněží, kteří rodinu navštěvovali asi třikrát týdně. Dítě pak muselo docházet na přezkoušení do některé z elementárních škol.

Pokud se v rodině narodil chlapec, byla jeho výchova vedena takovým směrem, aby jednou převzal řemeslo či profesi po svém otci. Pokud rodina vlastnila nějakou živnost, tím lépe. Syn mohl pokračovat v rozběhnutém podniku svého otce a tato funkce se většinou dědila z generace na generaci. V mnoha případech tedy působila rodinná tradice. Ne všichni chlapci však měli takové štěstí a stávalo se, že se museli vyučit řemeslu i proti své vůli. O povolání synů totiž rozhodovali rodiče, kteří si byli vědomi svých ekonomických možností, sociálního postavení a rovněž mysleli na budoucnost svého syna.

Pokud chtěli chlapci studovat i nadále, mohli navštěvovat gymnázium či vznikající průmyslové školy.

4.3 Možnosti dívčího vzdělání a uplatnění od druhé poloviny 19. století

Podle zažitých a obecně uznávaných norem se měl život ženy 19. století odvíjet cestou sňatku, péčí o domácnost a výchovou vlastních potomků. Představa ženského vzdělání cíleného na získání určité profesionality byla neobvyklá. Během tohoto „dlouhého“ 19. století se však představa o ženském údělu značně mění. Hlavní změna spočívá v tom, že je ženě přiznán větší podíl na vzdělání, což bylo prvním krokem ženského emancipačního

---

⁸⁹ LENDEROVÁ, M.- MACKOVÁ, M.- JIRÁNEK, T. - BEZECNÝ, Z. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl: život všední i sváteční.* Pardubice 2005.

procesu. Od 40. let 19. století vznikají první dívčí školy, od soukromých ústavů určených pro dcerky ze zámožných rodin, po školy průmyslové v letech šedesátých, jenž umožnily dívkám z nemajetných rodin vlastní existenci a celý proces vyvrcholil v roce 1890 otevřením prvního dívčího gymnázia v tehdejší habsburské monarchii.⁹⁰ „Moderní“ žena se již nezajímala pouze o domácnost, ale i o veřejné dění, což znamenalo, že se účastnila zakládání ženských dobročinných či charitativních spolků, pořádala sbírky, přednášky, není jí cizí salonní či jiná zábava.⁹¹

Podle školního patentu z roku 1774 byla uzákoněna vzdělávací povinnost pro děti obojího pohlaví. Dlouhou dobu však platilo, že dívky veřejné školy navštěvovaly velmi málo. Situace se trochu zlepšila díky dalším zákonným nařízením Josefa II.⁹², ale i tak školu navštěvovalo kolem 40% dívek. Dívkám ze středních a vyšších vrstev se dostávalo pouze domácího vzdělání, nad kterým bděla matka či soukromý učitel.⁹³ Snahou matky bylo vést dceru k vedení domácnosti, ke kuchařským a ručním dovednostem, vybavit ji potřebnými znalostmi, jež se jí budou hodit v manželství a při zakládání vlastní domácnosti. Pokud již dívky školu navštěvovaly, většinou to byly první dvě třídy, neboť podle mnohých dívka nepotřebovala širšího vzdělání. Kromě trivia se dívky ve škole vyučovaly zejména ručním pracím a hospodářským dovednostem. Dívky, které ukončily ve dvanácti letech povinnou školní docházku, již nepokračovaly ve studiu dále. Pomáhaly v hospodářství, na polích, v domácnosti, obstarávaly drobné práce, hlídaly mladší sourozence atd.

Obecně lze říci, že čím nižší životní i kulturní úroveň obyvatelstva, tím více chybělo pochopení důležitosti dívčího vzdělání, proto také v dolních vrstvách byla docházka dívek do škol nejnižší.

I v první polovině 19. století se však našli tací, kterým dívčí vzdělání nebylo lhostejné. Jedním z nich byl i Karel Slavoj Amerling⁹⁴, slavný popularizátor, mecenáš, buditel,

---

⁹⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha 2005.

⁹¹ BAHENSKÁ, Marie. Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. Století. In *Český časopis historický*, 2005, č. 3, s. 549-571.

⁹² Byla stanovena konkrétnější forma postihu nedbalých rodičů: zvýšení školného pro rodiče, u nichž byla finanční situace dobrá a veřejné práce pro rodiče chudé a nemajetné.

⁹³ Domácí vzdělání bylo považováno za jakýsi znak vyšší společnosti. Ne všichni si ho mohli v druhé polovině 19. století dovolit.

⁹⁴ Karel Slavoj Amerling (1807 - 1884) se narodil 18. září 1807 v Klatovech. Jeho životní dráhu určilo výrazné nadání a studijní zájmy projevené již na triviální škole. Studoval na latinském gymnáziu v Klatovech, později na univerzitách ve Vídni a v Praze. V roce 1836 získal Karel Slavoj Amerling doktorát veškerého lékařství a po promoci byl po dobu dvou let tajemníkem hraběte Šternberka. V následných letech soukromé lékařské praxe se již začal vážně zabývat nejrůznějšími otázkami vzdělání. Zvažoval možnosti učitelské přípravy i pro ženy, počal organizovat a pořádat vzdělávací přednášky pro mladé řemeslníky. Stal se zakladatelem Budče jako moderního vzdělávacího zařízení s širokým polem působnosti.

spisovatel, organizátor, jehož snaha o vzdělání dívek byla spojena s vlasteneckým úsilím. V roce 1842 se stal zakladatelem školy známé jako Budeč⁹⁵, která byla o rok později rozšířena o dívčí oddělení.⁹⁶ Se svou školou měl velkolepé plány, které však ztroskotaly na nedostatku finančních prostředků, a tak se stalo, že byla nově vystavěná budova v roce 1848 prodána a přeměněna na činžovní dům.

Se snahou o dívčí vzdělání je spjata i jméno Amerlingovy manželky Svatavy, která od konce padesátých let 19. století do roku 1870 vedla soukromou dívčí školu, kterou navštěvovala i Teréza Lanhausová. Historie tohoto ústavu spadá do roku 1844, kdy podnět k založení vzdělávacího ústavu pro dívky dala Bohuslava Rajska. Ústav pod jejím vedením fungoval rok, poté jej převzala Eleonora Věroslava Jonáková, kterou v roce 1848 vystřídala právě Svatava Amerlingová. Do konce padesátých let bylo v Praze několik dívčích škol, jenom v Praze působilo asi čtyřicet soukromých ústavů, kromě českých například francouzské.

Je nutno podotknout, že nabízené vzdělání bylo v reálném životě dívky či ženy málo použitelné.⁹⁷ I v druhé polovině 19. století stále zůstalo zaměřeno na to, aby se dívka dobře a perspektivně provdala, stala se vzornou hospodyní a dobrou matkou. Mnohým ženám to vyhovovalo a byly ochotny vzdát se vlastní kariéry před manželským životem. Jakožto finančně zajištěná se mohla věnovat spolkové činnosti, charitě a dobročinnosti, čímž se mohla výrazně seberealizovat. Samostatná a nezávislá žena byla v této době velmi ojedinělým zjevem. Jedním z důvodů bylo, že stále konzervativní společnost takovou ženu neakceptovala, neboť nesplňovala onen tradiční úděl ženy jako manželky a matky.⁹⁸

Šedesátá léta 19. století znamenala ve snahách o dívčí vzdělávání velký posun dopředu a přinesla dívkám širší možnosti ve vzdělání, které jim nabízel vznik odborných škol a několika vyšších dívčích škol či kursy organizované při různých ženských spolcích.⁹⁹ Založení vyšších dívčích škol si kladlo za cíl poskytnout dívkám vyšší ucelené vzdělání. Docházka do takové školy byla považována za prestižní záležitost. Bylo to díky vysokému školnému, což umožňovalo navštěvovat školu jen dívkám z bohatých měšťanských rodin,

---

⁹⁵Budeč se ve své době stala mimořádně významným střediskem obrozeneckého a vlasteneckého života. Bohužel, neměla dlouhé trvání, protože ústav skončil v konkurzu.

⁹⁶BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha 2005.

⁹⁷BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha 2005.

⁹⁸Tamtéž

⁹⁹Nejstarší vznikla v roce 1860 v Písku. Během několika let vznikly vyšší dívčí školy i jinde. V roce 1866 vznikla Vesna v Brně, V Hradci Králové, Českých Budějovicích, Plzni, Táboře aj.

takže se většinou jednalo o dcery honorace. Vyšší dívčí školy sice nepřinášely dívce pražádnou kvalifikaci, zato jí poskytovaly komplexní vzdělání, dosud určené jen chlapcům.

S šedesátými léty 19. století jsou spojeny první pokusy filantropů či mnohých feministek nabídnout svobodným a neprovdaným dívkám či ženám vlastní a důstojnou existenci. Proto je nově budováno dívčí odborné školství, hlavně hospodyňské a průmyslové. Jako první se o to pokusila průmyslová dívčí škola v Praze, založena v roce 1865. Tuto školu založil a provozoval Spolek svatě Ludmily.¹⁰⁰ Školu navštěvovaly většinou dívky pocházející z chudých rodin, jenž se zde měly vyučit a získat základy nějaké ženské profese. Docházka do školy byla bezplatná, což možná bylo důvodem jejího zániku po jejím dvacetiletém působení.

Dalším průlomem do oblasti odborného dívčího vzdělání bylo založení dívčí školy obchodní a průmyslové, provozované Ženským výrobním spolkem českým.¹⁰¹ Tento spolek provozoval vlastní dívčí obchodní a průmyslovou školu. V průmyslové škole založené v roce 1884 se dívky učily šít nejrůznější oděvy a prádlo.¹⁰²

Jaké tedy byly možnosti studia nabízené dívkám v druhé polovině 19. století? Po ukončení elementární školy mohly dívky bezplatně navštěvovat průmyslovou školu Spolku sv. Ludmily. Dívky, které hledaly profesní uplatnění navštěvovaly školu Ženského výrobního spolku českého. Dále mohly navštěvovat Ústav pro vzdělávání učitelek. Mimo jiné si svou existenci udržovaly soukromé dívčí ústavy - Svatavy Amerlingové, Anny Tesařové, ve kterých se dívky učily především cizím jazykům a společenskému chování.

Jednou z prvních profesí, jíž se ženy mohly věnovat, byla profese soukromé učitelky. Teprve po uvedení Hasnerovy¹⁰³ reformy v praxi vzniklo v Praze dívčí pedagogium ukončené maturitou, které umožnilo dívkám získat úplnou kvalifikaci a možnost obživy.¹⁰⁴ Studovaly na něm dívky pocházející z nepříliš majetných rodin, kde se nepředpokládalo, že se dívka výhodně vdá, a proto musela spoléhat sama na sebe, a být ráda, že jí bude umožněna samostatná existence. První učitelky mohly zpočátku zastávat jen místa na nižších veřejných školách, stávaly se učitelkami ručních prací nebo soukromými učitelkami v rodinách.

---

¹⁰⁰ Spolek založený v roce 1861 s cílem podporovat chudé vdovy.

¹⁰¹ Tento spolek založila v roce 1871 spisovatelka Karolína Světlá.

¹⁰² Podobné školy vznikly i v dalších českých a moravských městech, např. v Brně či Chrudimi.

¹⁰³ Hasnerův zákon ze 14. května 1869 Tímto zákonem byla zřízena povinná školní docházka do 14 let pro hochy i dívky. Byla vytvořena soustava škol obecných a měšťanských. Tímto zákonem došlo i k významným změnám v obsahu vzdělání. Kromě trivía byly do škol zavedeny nové vyučovací předměty - přírodopis, zeměpis, dějepis, měřictví, tělocvik. Pro dívky se zavedly ruční práce a poučení o domácím hospodářství.

Učitelům byla stanovena nejvyšší úvazková míra na 30 hodin týdně. Nejvyšší počet žáků ve třídě byl omezen na 80. Bylo určeno pravidelné vyplácení služného učitelům a právo na penzi. Učitelům se mělo dostat jednotného vzdělání na čtyřletých učitelských ústavech. Na ženských učitelských ústavech se připravovaly na učitelské povolání ženy, které však nesměly po provdání učit (celibát učitelek).

¹⁰⁴ Postupně vznikaly i další veřejné učitelské ústavy v Kutné Hoře či Chrudimi.

Jediným ústavem, který dosud dívky nenavštěvovaly, bylo gymnázium. Jeho otevření bylo velmi obtížným krokem, neboť většina mužů patřila k velkým odpůrcům ženského vzdělání. Iniciativy se proto chopila spisovatelka Eliška Krásnohorská¹⁰⁵, která v roce 1890 založila Spolek pro ženské studium Minerva. Její úsilí sklidilo úspěch, a tak mohlo vzniknout první soukromé dívčí gymnázium Minerva, spravované stejnojmenným spolkem. Do prvního ročníku nastoupilo přes padesát žákyň. Gymnázium bylo šestileté a látka, která zde byla s dívkami probrána, odpovídala látce probírané na osmiletém chlapeckém gymnáziu. Cílem tohoto gymnázia bylo dosáhnout přístupu žen na vysoké školy. Zpočátku neměl ústav právo maturity, proto ji studentky skládaly na chlapeckém gymnáziu. Teprve v roce 1901 získaly maturantky právo navštěvovat vysokou školu.¹⁰⁶ Dozajista vzdělané a inteligentní dívky nečekala příliš úspěšná kariéra, živily se sice jako úřednice nebo učitelky, ale potýkaly se s nízkou prestiží, byly terčem posměchu a jen těžce se prosazovaly ve světě dosud vyhrazeném mužům. Bohužel ani ti, jakožto odpůrci ženského vzdělání, jim nový životní krok neusnadnily.

Změnu postavení ženy a její případnou kariéru prosazovaly na počátku českého ženského hnutí ženy spisovatelky a umělkyně, zejména malířky, zpěvačky či herečky. Právě tyto ženy se stávaly nositelkami a propagátorkami nových myšlenkových proudů a novátorských myšlenek. Po vyhlášení spolkového zákona v roce 1859 se součástí ženského hnutí stalo zakládání ženských spolků, které byly velmi rozvětvené a jejichž důležitou část programu tvořily vlastenecké prvky. Ženy začínají vystupovat na veřejnosti, chtějí se aktivně podílet na práci pro svůj národ, rozšiřovat si duševní obzory a tímto způsobem se seberealizovat. Nejvíce se věnovaly charitativní činnosti. Pořádaly sbírky a bazary pro chudé, vykonávaly dohled nad sirotčinci a chudobinci, a tak se péče o chudé stala dokonce módou vznešené dámské společnosti. Je nutno říci, že takové chování bylo typické pro městské prostředí a feministické myšlenky a ideje venkov téměř minuly.

K výrazným postavám ženského hnutí v druhé polovině 90 let patřila Karolína Světlá, Marie Riegrová-Palacká, Eliška Krásnohorská, Svatava Amerlingová a v neposlední řadě také Teréza Nováková.

---

¹⁰⁵ Eliška Krásnohorská (18.11.1847 - 2.11.1926) byla česká básnířka, prozaička, překladatelka, autorka knih pro mládež, průkopnice ženského hnutí. Proslula i jako libretistka, zejména k operám Bedřicha Smetany. Byla redaktorkou *Ženských listů*, předsedkyní *Ženského výrobního spolku* a zakladatelkou první dívčí střední školy *Minera* (1890).

¹⁰⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha 2005.

5. Dětství a mládí Terézy Novákové ve světle jejích deníků

5.1 *Thereschens Tagebuch Im Monat Juli, August und September 1866*

Teréza Nováková, rozená Lanhausová, přišla na svět v roce 1853. Její původ je česko - německý. Rodina otce Františka Lanhause pocházela z královéhradeckého kraje a rodina matky Arnoštky byla německá a žila ve Vídni. Otec František Lanhaus pracoval jako úředník České spořitelny a považoval se za českého vlastence a k vlastenectví vedl i všechny své děti. Matka, i když původem Němka, snahy českých vlastenců podporovala a byla jim v jejich úsilí nakloněna.

Díky dvojjazyčnému prostředí se Teréza nejdříve naučila mluvit německy, protože maminka i s chůvou mluvily na děti pouze německy. Ale ještě v dětském věku začala od otce pochytávat česká slovíčka a postupně se v tomto jazyku zdokonalovat. O jejím jazykovém nadání svědčí i dochované deníky, jež jsou psány hned ve třech jazycích. První z dochovaných deníků, psaný o letních prázdninách v roce 1866, je veden v německém jazyce pod vlivem matky a chůvy, které mluvily německy, a druhý deník z let 1872 - 1874 je psán střídavě v češtině a v angličtině.

K mladé slečně Terézina formátu patří deník. Svůj první deník si mohla vést ve dvanácti či třinácti letech, usuzují-li z toho, že třetí dochovaný a mnou zkoumaný „sešit“ pochází z roku 1866. První zápis pochází ze dne 5. září a poslední zápis autorka učinila dne 30. září. Jednalo se o poslední měsíc letních prázdnin před zahájením nového školního roku. Posledním zápisem se autorka se svým deníčkem loučí s konstatováním, že jí začíná škola. Z toho můžeme usuzovat, že jí deníček sloužil jako společník ve dnech volna a s novou školní docházkou jej odkládá, aby se mohla soustředit na učení a plnit školní povinnosti.

Teréza Lanhausová si do svého deníku téměř každý zářijový den stručně zapsala, co daný den prožila, ať už se jednalo o běžnou či nějakou výjimečnou událost. Píše o své rodině, sourozencích, drobných domácích pracích či zábavě. Jednotlivé zápisy jsou datovány dnem a někdy i hodinou, v tomto případě vždy večerní. Deníkové zápisy odpovídají pisatelčině věku. Jsou krátké, strohé a stručně informují o událostech, které pisatelka v daný den zažila.

O čem nás deník může informovat jako první, je pisatelčina rodina. Právě 19. století je století rodiny, kdy se začaly rodit intimní rodinné vztahy a láskyplné vazby mezi rodiči a dětmi. To platí i v případě rodiny Terézy Lanhausové, jelikož z jejího deníku číší láska ke své rodině, zejména matce, která byla jejím velkým vzorem. Jejich velkým společným koníčkem byla četba, k níž matka Terézu vedla od útlého věku. „Četla jsem tam krásnou knihu „Moudrý

Nathan“ od Lessinga. Také maminka si nějakou knihu půjčila, kterou jsem pak četla večer já.“¹⁰⁷ Maminka bývala i častou společnicí na vycházkách a výletech po okolí. Učila Terézu vyšítvat, plést, háčkovat, přes den se spolu procházely, povídaly, večer třeba natáčely vlasy. Z deníku je znát, že mezi nimi panoval hezký vztah. O tom svědčí i Terézin strach o maminku, když jí začaly bolet zuby, jak nás informuje ve svých zápiscích: „Když jsem přišla domů, nebylo mamince dobře, protože trpěla velkou bolestí zubů. Dokonce jednou omdlela a žádné podané léky nedokázaly její bolesti zmírnit. Bylo nám z toho všem smutno“.¹⁰⁸ „Naší drahé mamince se ještě pořád nedařilo dobře. Všechny prostředky selhaly a ani předepsaný lék od pana doktora vůbec nepomohl, ale ještě způsobil větší bolesti. Nesmírně trpěla.“¹⁰⁹ A jaká pak byla radost, když se nemocné mamince konečně ulevilo: „Jak ráda jsem byla, když mně maminka řekla, že se jí daří už mnohem lépe.“¹¹⁰

Malá Teréza Lanhausová patřila mezi tvořivé a pečlivé dívky. Svědčí o tom její zápisky o tvorbě různých výrobků, např. o výrobě květin, nad kterými strávila několik hodin času: „Odpoledne jsem byla chvíli u Marie a vyráběla jsem květiny“.¹¹¹ „Odpoledne jsem zhotovila výrobek - pět květin. Celkem jich mám už 34.“¹¹² „Před obědem jsem dodělala mé květiny, stejně tak odpoledne, kdy jsem z nich vyhotovila věnec, který vypadal moc pěkně.“¹¹³ „Doma jsme společně uklízely a já jsem si dodělala lístky k hotovým květinám. Celkem mám hotových spolu s listy a ostatním teprve pět květin“.¹¹⁴

O šikovnosti a zručnosti mladé dívky se můžeme přesvědčit i díky dalším výrobkům, které ve svých zápiscích popisuje. Mezi záliby mladé dívky patřilo zřejmě šití a pletení, které v dané době patřilo k povinné výbavě budoucí hospodyňky. V jednom zápise se zmiňuje, jak si upletla ponožky, ušila zástěrku nebo zhotovila kapesník. Jistě, zájmem každé matky bylo, aby si dcera přinesla do budoucího manželství co nejvíce zkušeností a zručností, které by mohla jako správná žena v domácnosti uplatnit.

K velkým koníčkům malé Terézy Lanhausové patřilo čtení, které několikrát ve svém deníku zmiňuje. Je nutno říct, že v polovině 19. století již bylo samozřejmostí, že každé dítě umělo číst. V elementární škole, kam dítě docházelo, se sice dítě naučilo číst, psát a počítat,

---

¹⁰⁷ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 14. září, s. 7.

¹⁰⁸ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 16. září, s. 8.

¹⁰⁹ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 17. září, s. 9.

¹¹⁰ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 18. září s. 10.

¹¹¹ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 9. září 1866. Teréza byla u své přítelkyně Marie a společně pracovaly na výrobě květin, s. 5.

¹¹² Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 12. září, s. 5.

¹¹³ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 21. září. Zde je patrná radost nad dobře odvedenou prací, s. 12.

¹¹⁴ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 21. září, s. 12.

ale opravdovými čtenáři se stávaly ty děti, které měly to štěstí, že se jim dostávalo domácí výchovy a byly k četbě vedeny svými rodiči či vychovateli. K tomuto ušlechtilému koníčku vedla Terézu její matka, která byla velkou obdivovatelkou německé literatury. Teréza si ráda četla básně, které se také učila nazpaměť. V jednom zápisu se např. zmiňuje o tom, jak se učila „jednu slavnou báseň od Schillera“.¹¹⁵ Mladé dívka ráda četla díla slavného anglického spisovatele Williama Shakespeara, což dokládá její zmínka o díle „Zkrocení zlé ženy“, které se jí docela líbilo. Další knížkou, kterou Teréza jistě přečetla, byla kniha „Moudrý Nathan“.

116

Teréza nejčastěji četla večer a pravděpodobně si tedy knihu nechávala na samý skloněk dne, aby jej tak co nejkrásněji zakončila. Velký zájem o literaturu ji provázel celý život a jistě měl nemalý vliv na její pozdější spisovatelské působení. V pozdějším deníku Teréza častěji cituje úryvky z různých děl, nejčastěji z „Romea a Julie“, díla, jež velmi silně prožívá a dokonce se ztotožňuje s Juliin osudem.¹¹⁷

K dalším každodenním radostem celé rodiny Lanhausových patřily procházky a výlety po Praze a jejím okolí, při nichž se setkávali se svými přáteli. Rozvíjející se pěší turistika a společné výlety poskytovaly prostor pro navázání nových kontaktů či známostí, byly místem, kde se užilo mnoho legrace, zábavy, společenské konverzace a v jazykově českém prostředí nabývaly stále silnějšího vlasteneckého zabarvení. V Teréziném deníku nacházíme popis různých míst, které se stávaly nejčastějším cílem pěšího putování. Teréza se jako první zmiňuje o návštěvě Novoměstské zahrady, kterou navštěvovala společně se svými rodiči. Aby volného času co nejlépe využila, brávala si s sebou sáček s pletením¹¹⁸ anebo s háčkováním.

Často navštěvovanými místy byla blízká venkovská městečka, která jsou dnes součástí Prahy. Jedním z oblíbených cílů pražských výletníků patřila Krč, která v 19. století ještě nebyla součástí Prahy. Byla oblíbeným turistickým místem, kde se setkávala česká společnost, jež se bavila tancem, zpěvem či společenskými hrami, jak ve svém deníku popisuje i Teréza.

K dalším místům, kde se setkávala pražská společnost, patřily také Nusle a zejména Nuselská pivnice, o níž se můžeme v deníku dočíst. Pivnice sloužila jako společenské centrum, kde se česká společnost bavila obvyklým způsobem. Podobnou atmosféru Teréza zachytila v jednom ze svých zápisků: „*Odpoledne rodiče vybrali velice dobrý cíl - Nuselskou pivnici. Zahrada byla moc krásná stejně jako budova, obzvláště síně byly nádherné. V sále se*

---

¹¹⁵ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 10. září, s. 4.

¹¹⁶ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 14. září, s. 7.

¹¹⁷ Teréza Nováková, *Thyrza's Diary*

¹¹⁸ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 5. září, s. 1.

tancovalo. Střídavě jsem slyšela i zahradní muziku, která se mi moc líbila a pozorovala jsem tanečníky. Večer byl ohňostroj. Domů jsme přišli moc unavení, ale už dlouho jsem se tak dobře nepobavila.“¹¹⁹ O oblíbenosti tohoto místa svědčí další ze zápisků: „Po dnešním slavnostním obědě jsme se oblékli a šli zase do Nuslí. Dnes tam nebylo tak plno. Muzika byla opět moc krásná. Večer jsme šli ještě na vltavské pobřeží, kde jsme se podívali na ohromující ohňostroj“.¹²⁰

Posledním místem, o němž se můžeme v deníku dočíst, jsou Vršovice, jehož dominantou byl Vršovický zámeček.¹²¹ O jedné vršovické slavnosti se dovídáme z deníkových zápisků: „Odpoledne byly slavnostně otevřeny nové hodiny ve Vršovicích. Tatínek a my děti, kromě Ludvíka, jsme šli přihlížet. Vesnice nabízela nádhernou podívanou, všechno bylo bohatě vyzdobeno prapory, kostel ověšen věnci a prapory.“¹²²

Jedním z fenoménů 19. století se stává sport.¹²³ Jeho zárodky můžeme nejdříve spatřovat nejdříve ve šlechtickém prostředí, ale v průběhu 19. století se stává jednou z forem sociability všech lidí. Vedle nejrůznějších sportovních odvětví jako byl fotbal, hokej, lyžování či bruslení, se rozvíjela i tělovýchova. Zakladateli tělovýchovného hnutí se u nás stali Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner, kteří založili v roce 1862 tělocvičný spolek Sokol, v jehož rámci se pěstovala tělesná výchova. Ale nejen to. Uvnitř sokolské organizace se snažili prosazovat zásadu rozvoje těla i ducha.¹²⁴ Význam Sokola pro českou společnost druhé poloviny 19. století byl však mnohem větší. Výrazně přesahoval oblast tělovýchovy. Vlastenecké ideály, rovnost a jednota všech členů bez ohledu na jejich společenské postavení - to všechno působilo povzbudivě na národní snahy české společnosti

I když tradice ženské tělovýchovy sahá do renesance, teprve v první polovině 19. století se tělesné cvičení rozšířilo i do měšťanského prostředí. Rozšíření tělesných cvičení mezi ženy a dívky však naráželo na spoustu předsudků. Podle mínění lékařů a autorek ženské literatury bylo cvičení na nářadí pro ženu nevhodné a nezdravé. Proto jim doporučovali zejména chůzi, procházky, za vhodný sport považovali koupání či bruslení. Velkým

---

¹¹⁹ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 23. září, s. 13.

¹²⁰ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 28. září, kdy se v Nuslích konala pouť.

¹²¹ Vršovický zámeček si nechal vybudovat v roce 1843 italský obchodník Giuseppe Rangheri jako rodinné sídlo. Zámeček byl postaven na místě bývalé vinice spojením dvou mírně odlišných staveb, snad původně určených jako výrobní budovy pro manufakturu. V sousedství postavil ještě jednu menší budovu a při nich morušový sad. Objekty byly nazývány podle majitele Rangherka.

¹²² Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 30. září, s. 18.

¹²³ KÖSSL, J. a kol. *Vybrané kapitoly z dějin české tělesné kultury od roku 1774 po současnost*. Praha 2000.

¹²⁴ V roce 1882 byl uspořádán první všesokolský slet na Sřeleckém ostrově. Jednalo se o velkou demonstraci a přehlídku síly sokolstva. Cvičením byl vzdán hold Miroslavu Tyršovi, který byl zároveň pověřen velením tohoto historicky prvního sletu.

mezníkem v ženské tělovýchově bylo založení Sokola, v jehož rámci se do činnosti mohli zapojit jak chlapci, tak dívky.¹²⁵ Sokol byl sice od začátku své existence spojen s ženami, ale zprvu pouze jako s patronkami a dobrovolnými spolupracovnicemi. Uplatňovaly se především při různých společenských a vlasteneckých akcích, jakou byla např. národní pouť na Říp.

První kapitola žen v tělovýchově byla tedy pouze společenská, jak to žádala dobová morálka. Ženy však dlouho nevydržely sledovat počínání mužů. A tak vznikl v listopadu 1869 Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Spolek vzbudil ve většině tehdejší společnosti pohoršení, i když cvičitelkami byly ženy a v předsednictvu zasedaly dámy z uznávaných pražských společenských kruhů. Přesto se objevily námitky, že je tělocvik pro dívky nevhodný, škodí ženskému organismu a je nebezpečný pro budoucí mateřství. I když zprvu většina rodin dívčí tělocvik odmítala, nový školský zákon prosadil tělocvik i do dívčích škol. K. Hanušová - jedna z prvních cvičitelek - vydala knihu "Dívčí tělocvik" - a v tělocvičnách začíná cvičit stále více a více dívek.¹²⁶ Tělovýchova a sport představovaly významný krok v emancipačním procesu žen a částečně prolomily tenčící se bariéru mezi ženským a mužským světem.

I tehdy třináctiletá Teréza Lanhausová navštěvovala tělocvičný kroužek Sokol. V jejích deníkových zápiscích o tom nacházíme spoustu drobných zmínek. „*Dnes byl konečně zase tělocvik. Byla jsem přeložená do vyšší třídy k panu Spurnému, kam přišlo mnoho nových žákyň. Moje mladší sestra tam dnes byla se mnou. Dnešní cvičení mě velmi bavilo.*“¹²⁷ „*Odpoledne bylo cvičení. Byla jsem třikrát v Krči. Zůstala jsem do šesti hodin.*“¹²⁸ Před jedním cvičením se stala Teréze jedna nemilá příhoda, kterou zachytila i ve svém deníčku: „*Dopoledne uteklo celkem běžným způsobem, a nikdo nepředvídal, jaké neobyčejné odpoledne nás čeká. Bylo totiž cvičení a byla jsem docela rozveselená. V Krči jsem byla ještě před hodinou, když tam nebyl ještě žádný učitel. Začala jsem cvičit na hrazdě, přičemž mi uklouzly ruce a já jsem spadla na dřevěnou podlahu přímo na nos. Běžela jsem jako bez duše na galerii, všechna děvčata byla vzadu, tekla mně z nosu a úst krev. Někdo mi podal studenou vodu a kapesník a krev mi během čtvrt hodinky přestala téct. Oblékla jsem se, podívala se ještě na onu dívku a spěchala jsem domů. Maminka se velmi vylekala a přiložila mi studený obklad, který mi trochu pomohl. Můj nos byl dost napuchlý a myslela jsem si, jak hrozně*

---

¹²⁵ Cvičenky se poprvé objevily na sokolském sletu v roce 1901, kde 875 žen předvedlo mj. cvičení s kužely, a jejich počet se ztrojnásobil na následujícím sletu v roce 1907.

¹²⁶ SKARLANTOVÁ, Jana. Lví silou, vzletem sokolím. In *Naše rodina*. Ročník 35, č. 12.

¹²⁷ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 6. září, s. 1.

¹²⁸ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*, Zápis ze dne 11. září, s. 5.

vypadám“.¹²⁹ Cvičení pro dívky probíhalo několikrát týdně a jistě mladé dívky velmi bavilo. Společně si užily spoustu legrace a zároveň porovnály své fyzické nadání.

Teréza se na konci svého deníku loučí slovy: „V těchto dnech zavírám svůj deníček, neboť zítra je již první říjnový den a začíná škola. Volám: Adieu milý deníčku a příště zase přijdu.“

Jak už bylo zmíněno, deník obsahuje skutečně jen kusé zápisy, které se týkaly náplní dnů, které prožívala třináctiletá dívka. Tereza nás provedla svým světem každodennosti, se všemi radostmi, starostmi či běžnými povinnostmi. Získali jsme obraz mladé dívky pocházející ze střední vrstvy a dověděli jsme se, co dívky v jejím věku četly, jaké měly povinnosti, čím se bavily a vyplňovaly dny volna. Byly to běžné činnosti, odpovídající jejich věku.

5.2 Thyra's Diary. Having been begin on the 25th December 1872, Finished 3th of November 1875.

O šest let později, v roce 1872, Teréza Lanhausová obnovila své deníkové zápisky. Důvodem a zároveň nejčastějším podnětem k vyzpovídání se ze svých myšlenek a pocitů byl milostný cit. U Terézy to byla láska k budoucímu manželovi, kterou zpočátku tajila. Z toho důvodu zvolila pro své deníkové zápisky i anglický jazyk, čímž si zajistila, že si její deník jen tak nemohli přečíst ostatní členové rodiny. Tento jazyk byl v českém prostředí méně obvyklý, a tak se její zápisky staly pro ostatní nepřístupnými. Angličtina převažuje v celém textu, ale několik zápisů je psáno v češtině.

Deník zahrnuje oproti prvnímu deníku poměrně dlouhé časové období. První zápis je datován dnem před Štědrým dnem roku 1872. Poslední zápis je pak ze dne 3. listopadu 1875. Zápisy nejsou příliš frekventované, je mezi nimi prodleva i několik měsíců. Potřebu otevřít deník a vyzpovídat se zřejmě Teréza pocítila, když se stalo něco nečekaného, nebo nového v jejich vztahu. Někdy ji však strhlo přímo nadšení a opojení z možnosti písemného vyjádření, což vedlo k dlouhým a zajímavým zápisům.

Většina pisatelek svůj deník psala v ich formě a nejinak tomu bylo i u deníku Terézy Lanhausové. Také mohl být deník adresován určité osobě. Ve svém deníku se Teréza obracela ke svému milému, jehož oslovovala „Ó John“ nebo „Dear John“ a kterému byly adresovány některé pasáže.

---

¹²⁹ Teréza Nováková, *Thereschens Tagebuch*. Zápis ze dne 13. září, s. 6.

Velký vliv na výběr stylistických a jazykových prostředků měla četba. O Teréze víme, že byla již od dětského věku velmi náruživou čtenářkou, hltající díla světových spisovatelů, což tak trošku předurčovalo její dráhu úspěšné spisovatelky. V jejím deníku spatřujeme jakýsi prvotní umělecký počín. Pro vyznání svých milostných citů používala bohatě rozvětvené pasáže, svá duševní rozpoložení přirovnávala k přírodním dějům. Různé formulace připomínají líčení přírodních scénérií a je zde užito hodně básnických přirovnání. Teréza si ráda hrála se slovíčky, na zápisech si dávala velmi záležet, proto svým způsobem deník působí jako drobné umělecké dílo. Z deníku číší Terézin literární talent.

Téměř tři roky vkládala Teréza do deníčku své nejintimnější pocity, myšlenky a zpovědi ze své nešťastné lásky. Její utajovaný milý se jmenoval Josef Novák, který studoval filozofii a klasickou filologii a docházel k Lanhausovým vyučovat Terézu klasickým jazykům. Nepocházel zrovna z bohaté rodiny, za to byl českým vlastencem a byl nakloněn svobodomyšlné inteligenci. Celý deník je protknut různými přáními, touhami a modlitbami ke své velké lásce. Střídají se tu stesky s radostmi, sebevražedné myšlenky s opojením ze života.

Jak už bylo zmíněno, prvotním impulsem, který donutil Terézu otevřít deník, byla láska k mladému studentovi. Zpočátku však láska platonická a nenaplněná, neboť o ni mladý student nejevil zájem, což se dá rozpoznat z dalších zápisků. Nejdříve mu Teréza nevěnovala žádnou zvláštní pozornost, považovala ho za nezajímavého a příliš zamlklého. Byly povahami protichůdnými, ale přece právě tím vzbudil u Terézy velkou pozornost. Byl tak odlišný od všech mladíků, které znala ze společnosti, a tím se jí začal jevit v jiném světle. Imponovala jí jeho skromnost, cílevědomost a téměř dokončené vzdělání, neboť věděla, že se připravuje na doktorát z filozofie.¹³⁰ Teréza si pak ve své velké obrazotvornosti vytvořila z mladého filozofa svého obdivovaného hrdinu. Začala k němu pociťovat lásku, zvláště když poznala, že její city jsou opětovány. Josef Novák se Teréze dvořil asi od roku 1873 a vztah, který prošel i krizí, zpočátku tajili.

První zápis pochází z předvečera Štědrého dne. Teréza byla šťastná, že konečně byly naplněny její modlitby, že konečně potkala muže, po němž toužila. Teréza proto přirovnává svůj „obraz srdce svého“ k probuzení jara: *„Zavzněly písňe jarní, květy otevřely kalíšky své a do teplého vzduchu vonné své dechy vysílají, nebe modrá se tak nekaleně a slunce na něm nejkratší své paprsky omladlé zemi posílá - šumí to, klokotá a pěje tak sladce a jemně.“*¹³¹ *„Ó jak je život zase vábivý, uprchnuvší z ledu a sněhu kde dobu dlouhou, dlouhou tak s duší*

---

¹³⁰ Stal se jím také v roce 1874.

¹³¹ Teréza Nováková, Thyra's Diary . Zápis ze dne 23. prosince 1872, s. 1.

zoufalou se srdcem pomrzlým jsem prodlela.“¹³² Teréza se zamilovala, protože se zde zmiňuje o muži, „k němuž touhy mé veškeré zalétají“.¹³³

V dalších pasážích se však již setkáváme s nešťastnou a smutnou Terézou: „Truchlivou reflexí počínám tu dobu roku novou. Plesala jsem příliš brzy.“¹³⁴ Teréza se trápila nešťastnou láskou. Její duši překryl stín, pryč byla její rozjásaná duše: „Jaro vykouzlivši slunečnou zář několik kalíšků vonných uprchlo, s ním zmizely hlasy zpěvné, sníh pokrýl opět zem a květy zhynuly.“¹³⁵ Trápí se nad svým smutným osudem, nad nenaplněnou láskou: „Nalézám květy na cestě své tak krásné a vábivé - dotknu-li se jich zvadnou, toužebně k slunci pohlížím, zachází mi - ó ty slunce, moje slunce.“¹³⁶ Vyčítá si, že se zbytečně unáhnila: „Nikoli - nebudu se sladkými zase těšiti sny, z nichž ani jeden života se nedočeká“¹³⁷

Teréza byla stále zamilovaná, ale tomuto citu se zároveň bránila: „Ó nemamte mi duši - oči sladký - nesmím se zahleděti do Vás - světlo bych vám pokalila tou černou žití svého prázdnotou.“¹³⁸

Stejně jako většina ostatních dívek i ona toužila po opětované lásce: „Ano chci milovat, chci srdce své vzbudit z dlouho trvajících agonie. A ptáš se knížko má, zda dosáhla jsem konečně po čem tak dlouho prahnu, po čem za nocí bezesných myšlenky mé bloudí - srdce milujícího? Nikoli - a nevím ani zdaž obraz ten, jež tak vysoko jsem povznesla v duši své, skloní se kdy ke mne, spíše se jako socha kamenem se osvědčí - ó ano, srdce kamenné.“¹³⁹ Teréza na sebe nahlíží s velkou sebelítostí. Pochybuje o svém životě, nikde nenachází smysl života: „Jaká to mezera a co obsahuje? --- nic --- o něco lépe jsem přesvědčená o daremném živobytí mém. K čemu, ó k čemu jsem já zrozená?“¹⁴⁰ Právě v době jejího dospívání se jí zmocňovala nebezpečná deprese. Teréza i nadále popisuje - a to značně depresivně své duševní rozpoložení: „jaká to bída - býti duševně mrtvou“¹⁴¹. „Černá melancholie se mne zmocnila úžeji, úžeji vždy pouta okolo mne svírá.“¹⁴² „Vyvinulo se ve mně, co dlouho, dlouho tak ve mně vřelo - čemuž věřiti jsem zachtěla - omrzlost života“.¹⁴³

---

¹³² Tamtéž

¹³³ Tamtéž

¹³⁴ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 1. ledna 1873, s. 2.

¹³⁵ Tamtéž

¹³⁶ Tamtéž

¹³⁷ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 20. března 1873, s. 3.

¹³⁸ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 20. března 1873, s. 3.

¹³⁹ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 29. září 1873, s. 9.

¹⁴⁰ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 19. června 1873, s. 4.

¹⁴¹ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 15. července 1873, s. 4.

¹⁴² Tamtéž

¹⁴³ Tamtéž

Zdá se, že Teréza trpěla velkou depresí. Její myšlenky se točily hlavně kolem vlastního utrpení, bezvýchodné situace a beznadějné budoucnosti. Z ničeho se neradovala, její mysl byla neustále zastíněna pocitem smutku a prázdnoty. Její skleslá nálada přetrvávala velmi dlouho, cítila se citově vyprahlá: „*ó kdeže jsou ty city*“¹⁴⁴, osamělá, nepochopená a z toho vycházely její pocity viny a bezcennosti: „*Ano, ničemný je život můj - nemá účele - lidem i světu pro zlost*“¹⁴⁵. Jasnějším východiskem se stávají myšlenky na sebevraždu: „*o kéž by se již skončil život můj - jediná to modlitba kalné duše mé*“.¹⁴⁶ Teréza si však dobře uvědomuje, že tímto činem by nic nevyřešila: „*Mám příliš mnoho rozumu k sebevraždě a tak tu nevidím vyvážnutí*“.¹⁴⁷

Teréza má pocit, že její život ztratil smysl. Budoucnost se pro ni stává nejasnou a neúnosnou. Nahlíží na sebe jako na starou ženštinu, která „*dosti vytrpěla tělesně i duševně*“¹⁴⁸. Pozorovala sebe, svou pohublou tvář a postavu a zdálo se jí, že svět na ni nahlíží soustrastným úsměvem. Utíkala proto nejednou od lidí do přírody, do lesa, kde jí bylo vždycky nejlépe. Ale přitom toužila po lidech a po životě. A tak stále kolísala mezi smutkem a veselím, mezi bolestí a radostí ze života. Terézino trápení pokračovalo a jediné co si přála, aby její život byl skončen: „*Opadáva strom na podzimku a když nižádný ten list zvadlý na něm nezůstal, pokryje se temno jeho sněhem. Ó, kéž by to byl poslední zvadlý list žití mého - kéž by i sníh mne zahalil brzy - kéž by odumřely ve mně city, dokonce bych necítila tu žhavou bolest duše zklamané*“.¹⁴⁹ Svě truchlivé myšlenky ještě více podtrhla básní Smrt a děvče, kterou do deníku vepsala.¹⁵⁰

Při čtení dalších pasáží se dovídáme, že Teréza se se svou láskou pravidelně vídala. Setkání probíhala ve vší slušnosti pouze na přátelské úrovni, což zdá se Terézu hodně trápilo. Vášnivá Teréza však po něm velmi toužila, ale uvědomovala si jeho chladnost a byla příliš hrdá na to, aby mu vyznala své opravdové city: „*Ó, ano, toužím po tobě vší horoucnosti duše plamenné - přitiskla bych tě k ňadrům svým tak více - pěvně zlíbala ti tvář a pak k nohou ti klesla a objevši kolena tvá za lásku tvou žebroňila...*“¹⁵¹ ... *jsem dívka vášnivá, jsem hrdší ještě a hrdost má nedá mi, bych vyznala ti, co čelem mi víří - co v srdci se mi chvěje*“.¹⁵²

---

¹⁴⁴ Tamtéž

¹⁴⁵ Tamtéž

¹⁴⁶ Tamtéž

¹⁴⁷ Tamtéž

¹⁴⁸ Tamtéž

¹⁴⁹ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 11. srpna 1873, s. 7.

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 29. září 1873, s. 9.

¹⁵² Tamtéž

Pravděpodobně někdy na podzim došlo v jejich vztahu k velkému obratu, protože se Josef Novák začal Teréze dvořit. Teréza se ve svém deníku zmiňuje o krátkých psaníčkách, v nichž jí dává najevo svou náklonnost. Zamilovaná Teréza je samozřejmě šťastná: „*všechny mé naděje k tobě směřují*“¹⁵³, avšak uvědomuje si, že může přijít zklamání. Na to však lehce zapomíná v jeho společnosti, kdy si užívá jeho blízkosti, vzájemnému pohledu z očí do očí. Veškeré myšlenky se točí kolem něj. Stal se středem jejího života a nepřeje si nic jiného, jen aby ji navždy miloval: „*Ó miluj mě, miluj mě, drahý muži, podívej, jsem tak nešťastná, tak skleslá, deprimovaná už tři léta, jak jsem toužila být milována. Ó, měj mě rád a já ti budu žehnat do svého posledního dne, přinesu nebeskou zář do tvého srdce, naplním tvé dny štěstím, a udělám tě tak šťastným, ó tak šťastným*“.¹⁵⁴ Při tom ji nevadila ona rozdílnost povah, naopak to je ještě více sblížovalo. Vždyť co mohlo roztěkané myslí Terézině lahodit víc než jeho klid a vyrovnanost?

Teréza však zpočátku pochybuje o jeho lásce a sama se děsí svého hlubokého citu: „*nikdy, nikdy nesvolím, aby byl nešťastný, ohnivě ho miluji, ráda bych obětovala svůj život, své všechno...*“ „*...oh, kéž bych mohla být jeho láskou, jeho ženou držící se jeho hrudi, být uspávána jeho hlasem, být někdy předmětem jeho citů a něžností. Ó drahý muži, jak šťastným bych tě udělala, kdybych se odvážila*“¹⁵⁵. Neustále však očekávala okamžik, kdy přijde a vyzná jí lásku. Ta chvíle však stále nepřicházela.

Již brzy si Teréza uvědomuje, jak si svým lehkovážným chováním, zamilovaností do chudého studenta, zkomplikovala život. Na jednu stranu je šťastná, že může trávit čas se svým milým, na druhou stranu přichází pochybnosti o jeho skutečné lásce: „*Někdy jsou momenty, kdy mu nevěřím nic - snad je to tak lepší - učiní to mé zklamání méně hořkým - bolest bude jen na jedné straně!*“¹⁵⁶ „*Co bylo v jeho srdci? To ví jen Bůh. Jsou momenty, kdy bych věřila, že mě miluje tak vášnivě jako já jeho, ale kdo může říct, co rozpaluje jeho tichou mysl?*“¹⁵⁷. Teréza ví, že si svou zaslepeností pošlapala všechny své sny a plány. Pokud si půjde za svým a bude bojovat za svou lásku, nikdy neprožije sen o krásném a spokojeném životě. Vždy bude muset překračovat překážky a společenská opatření. Proto neustále přemýšlí nad rozchodem a rozhoduje se, zda se ho nemá zříct. Ale láska a cit zvítězily: „*Povím mu, že ta bolest je pro mě*

---

¹⁵³ Tamtéž

¹⁵⁴ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 11. října 1873, s. 13.

¹⁵⁵ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 20. října 1873, s. 14.

¹⁵⁶ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 1. listopadu 1873, s. 17.

¹⁵⁷ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 3. prosince 1873, s. 18.

*příliš velká. Musím ho vidět, musím s ním mluvit nebo má duše onemocní jako květina bez paprsků slunce.*¹⁵⁸

Teréza si neustále kladla stejné otázky: „*Můžu být bez něj?*“¹⁵⁹ Uvědomovala si, že se stala na jeho lásce závislou: „*Ne, ó ne, ve mně není ani jedna myšlenka, která by nebyla svázána s jeho láskou, s jeho existencí. Moje srdce je plné jen myšlenek na něj.*“¹⁶⁰ Její láska je tak velká, že si nedovede představit, že by ji přestal milovat: „*když jeho láska ustane - musím zemřít... Toť věta mého života.*“¹⁶¹

Tak jako si mnoho lidí klade do nového roku spoustu předsevzetí a závazků, tak jako mnoho lidí se zamýšlí nad svým životem, nad jeho změnou, zlepšením, tak i Terézu dostihlo na počátku Nového roku jakési pozastavení a zamyšlení se nad sebou sama. Zpytovala své svědomí a především litovala svého hrozného chování: „*Jak zlá, jak velmi zlá jsem byla po celý ten čas.*“¹⁶² Zároveň usilovala o sebenápravu: „*Jak mám udělat lidi šťastnými? Jak mám docílit více klidu, více krásného světa?*“¹⁶³ Litovala svého dosavadního života: „*jak bláhové byly někdy mé myšlenky, jak jsem byla hrozná k jiným, zatímco byli ke mně všichni vlídní a laskaví.*“¹⁶⁴ Opět se dostavovaly jí tak známé a zoufalé pocity sebelítosti: „*Také jsem přemýšlela, že kdybych zemřela, lidé by mne nelitovali. Zbytečného života by se nemělo litovat.*“¹⁶⁵ Zoufala si, že ji nikdo nemá rád, až na jednoho člověka. Je zajímavé sledovat, jak člověk ponořený do své sebelítosti, zapomíná na lásku svých nejbližších, lásku milující rodiny, kterou Teréza jistě měla, ale bez lásky svého milého se utápěla ve smutku.

Teréza nepatřila mezi ty šťastné, jež si s radostí užívají své zamilované období. Patřila naopak mezi ty, kteří se kvůli lásce trápili. Teréza neustále bojovala se svými protichůdnými myšlenkami. Každou chvíli dumala o rozchodu, poté se styděla sama před sebou i před Bohem, kterému chtěla dokázat, jak je dobrá: „*Ó bože, poslouchej mé rozhodnutí: chci být dobrá a vášnivá, chci být taková, jakou ty bys mě rád měl.*“¹⁶⁶ Teréza si byla vědoma Joeova dobrého srdce, jeho upřímnosti, čistého charakteru, oddanosti a věrnosti. Zároveň jí napadaly hříšné myšlenky, že nemá k němu proč vzhlížet. Vnímala jeho nedostatky, chybělo mu nadšení, vášnivost: „*moje vášnivá duše nemohla strpět tyto myšlenky, že má láska není*

---

¹⁵⁸ Tamtéž

¹⁵⁹ Teréza Nováková, Thyrza's Diary .Zápis ze dne 8. prosince 1873, s. 21.

¹⁶⁰ Tamtéž

¹⁶¹ Tamtéž

¹⁶² Teréza Nováková, Thyrza's Diary .Zápis ze dne 4. ledna 1874, s. 24.

¹⁶³ Tamtéž

¹⁶⁴ Tamtéž

¹⁶⁵ Tamtéž

¹⁶⁶ Tamtéž

ideální“... „kolem něj nebyla žádná záře, žádný lesk.“¹⁶⁷ Sužuje ji jeho chladnost a pasivita, tak vzdálena Terézině horoucnosti a vášnivosti: „Ó jak, nešťastná jsem, a on - tak studený, tak chladný je !! Nikdy neudělal pro mě jako já pro jeho objetí - pro jeho polibek.“¹⁶⁸ I tehdy ji bohužel napadaly chmurné myšlenky o konci svého života a touze po onom světě: „Jsem velmi nešťastná, svět pro mě ztratil své kouzlo. Ó jak já toužím po krásném světě, kde nebudou žádná pozemská přání, žádná pozemská bolest, žádné tělesné utrpení.“¹⁶⁹

Její depresivní nálady a chmurné myšlenky souvisely s odtazitostí a chladností jejího milého. Zlobila se na něj, že jí sice píše dopisy plné krásného, něžného vyznání lásky, vášnivé touhy: „píše mi, že jsem jeho svět, jeho dokonalé štěstí, jeho svatost. Jak na mě myslí ve dne v noci.“¹⁷⁰, ale jak daleko mají slova k činům: „nazývá mě svým miláčkem, píše mi, že touží po momentu, kdy by se jeho rty tiskly k mým. Proč nemůže takový moment vytvořit? Oheň spaluje mé srdce“.¹⁷¹

V dalších pasážích deníku se dále dovídáme, že se konečně vyplnily Teréziny naděje. Její láska s Joem konečně propukla naplno: „Vidíme se téměř každý den, vyměňujeme si své myšlenky, pocity, můžeme spolu mluvit pohledem či dotykem dlaní, také si navzájem často píšeme dopisy plné krásných něžností, vášnivého blouznění a hluboké lásky!“¹⁷² Konečně si Teréza začala užívat všech projevů lásky, které ji dosud tak chyběly a s nadšením se s nimi světovala svému deníčku: „Ó jak šťastná jsem pak večer, nebo v tmavé noci, když za svitu hvězd a měsíce zářících nad zemí, můžu si dovolit vtisknout svoji dlaň do jeho, přitisknout si ji ke svému srdci. On potom vezme mou dlaň do své a políbí ji.“¹⁷³ „Ó můj Joe, můj drahoušku, moje sladká naděje, mohla bych vyjádřit všechno co k tobě cítím. Miluji tě, žehnám ti.“¹⁷⁴ Jejich láska byla dosud utajovaná. Teréza tušila, že by se její výběr partnera mamince příliš nezamlouval. Joe, i když studoval na univerzitě a měl před sebou dráhu úspěšného gymnaziálního profesora, pocházel z příliš chudých poměrů. Stále ještě platilo, že o volbě partnera rozhodovali rodiče a ti by jistě vybrali takového, který by Teréze zajistil jistý životní standard, umožnil její další rozvoj a splnil její sny.

Všechna pravda někdy vyjde najevo. Jejich tajemství bylo prozrazeno, což byla pro Terézu velmi bolestná rána, neboť prozrazená láska pro ni ztrácela smysl. Josef Novák se matce zpočátku nelíbil: „Maminka mi řekla : „musíš se s ním rozejít, protože on ti boří

¹⁶⁷ Tamtéž

¹⁶⁸ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 25. ledna 1874, s. 28.

¹⁶⁹ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 5. února 1874, s. 29.

¹⁷⁰ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 18. února 1874, s. 30.

¹⁷¹ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 21. února 1874, s. 33.

¹⁷² Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 23. března 1874, s. 36.

¹⁷³ Tamtéž

¹⁷⁴ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 4. dubna 1874, s. 38.

vyhlídky, ty jsi ještě dítě, nic víc a musíš myslet na svoji budoucnost a jestli to neuděláš, tak já ano“. Musím se ho vzdát. Jsem napůl šílená bolestí“¹⁷⁵ Maminčina slova dopadala tvrdě na Terézinu hlavu. Jako poslušná dcera se sice rozhodla, že ji poslechne, ale i nadále se spolu scházeli: „Oh, jak šťastná jsem, včera jsem cítila jeho rty na svých, skryla nás tma...“¹⁷⁶. Teréza si uchovávala naději, že všechno nakonec dobře dopadne: „Ó Joe, doufám, že všechno ještě skončí šťastně. Že nás nakonec nečeká žádné odloučení, ale jen společné štěstí a klid.“¹⁷⁷

Teréza byla velmi nešťastná. Odmítla se Joea vzdát, ale zároveň věděla, že její rodiče by nikdy nedovolili tento beznadějný vztah. Znovu se jí vracely myšlenky na skoncování se životem: „Ten hrozný život nikdy neskončí? Toužím po klidu, toužím být pohřbena. Jsem tak znavená, znavená ze všech bojů, znavená ze zoufalého osudu mého nemocného trpícího těla, ze všeho, všeho.“¹⁷⁸ Smrt viděla jako jediné východisko: „Myslím, že jsem už žila dost dlouho“¹⁷⁹. Bez Joea si již nedovedla představit svou budoucnost: „Jakýpak můj budoucí život bude? Můj dosavadní život byl žalostný, ale vidím, že má další budoucnost bude a musí být strašlivá, každý krok bude zpečetěn mou vlastní krví.“¹⁸⁰ V případě, že ji rodiče přinutí vztah opustit a budou nutit do nového - perspektivnějšího vztahu, se rozhodla, že je neuposlechne: „V takovém případě si půjdu svojí cestou. Stanu se učitelkou, vychovatelkou nebo něčím podobným.“¹⁸¹ V té době se totiž učitelkami a vychovatelkami stávaly neprovdané dívky a ženy, jež musely po celou „kariéru“ dodržovat celibát. Tereze to zřejmě nevadilo, neboť si do deníčku zapsala „rozhodla jsem se nikdy nepatřit jinému muži, jen Joeovi a tento slib dodržím.“¹⁸² Postupně se se svým smutným údělem smiřovala: „Seberezignace - to je nové motto mého života, zoufalého, hořkého života“.¹⁸³ Raději by svého milého opustila, než aby jej udělala nešťastným: „Napíšu mu, že je volný, že se ho vzdávám“¹⁸⁴. Teréza se opět ponořila do svých depresivních nálad: „Moje duše je tmavá. Obávám se, že zakrátko ztmavne zcela“. „Zlaté časy mého mládí končí. Přede mnou je bezútešný a šedý prostor, bez slunce, bez květin. Oh, jak krátké mládí to bylo. Jak chudé, jak bezútešné, bylo v něm hodně bolesti, a tak málo radosti jsem ochutnala.“¹⁸⁵

¹⁷⁵ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 14. dubna 1874, s. 43.

¹⁷⁶ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 14. května 1874, s. 45

¹⁷⁷ Tamtéž

¹⁷⁸ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 10. června 1874, s. 45.

¹⁷⁹ Tamtéž

¹⁸⁰ Tamtéž

¹⁸¹ Tamtéž

¹⁸² Tamtéž

¹⁸³ Tamtéž

¹⁸⁴ Tamtéž

¹⁸⁵ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 14. června, s. 48.

Tereziny další myšlenky byly velmi zmatené. V jednu chvíli Joea obviňovala za svůj zničený osud, že kvůli němu přišla o všechny své touhy, nenaplněné sny, přání. Byla si vědoma velkého trápení, které jí tato nerovná láska přinesla: „*má minulé láska mi ale přinesla zármutek a zkázu mých budoucích vyhlídek, stín se svrhl na mé neposkvrněné jméno*“¹⁸⁶. „*Joe neví, že mě zničil, nezná odvahu mé lásky, nikdy nezkusil mě něčím potěšit, nikdy mi nedal důkaz své lásky.*“¹⁸⁷ V takové chvíli si představovala svůj budoucí život bez něj, život obyčejné učitelky, rezignující na život po boku muže: „*Musím ale změnit své plány, musím studovat, studovat, a budu učit a učit až do úmoru, dokud mé tělo neseleže.*“¹⁸⁸ Na druhou stranu si však bez něj nedovedla představit svoji budoucnost, a proto tajné schůzky pokračovaly.

O letních prázdninách roku 1874 byl jejich utajovaný vztah znovu odhalen. Terézina maminka byla velmi rozzlobená, jelikož nechtěla, aby se s Novákem scházela tajně. Proto se rozhodla, že s Novákem promluví, a myslí-li svou lásku k Teréze vážně, že je zasnoubí a tím jim umožní stýkat se veřejně. Přišel den velkého vysvětlování: „*klesla jsem na židli, kousala jsem rty až do krve a poslouchala jsem maminčino obvinění - jak hrozné to bylo*“¹⁸⁹. Teréza mylně předpokládala, že bude její matka požadovat, aby jejich beznadějný vztah ukončila a nehodlala se s tím smířit: „*Ale já ho budu milovat jako jsem ho milovala předtím, budu ho milovat, i když si budeme navzájem cizí a budu ho tajně milovat, i když budu ženou jiného muže.*“¹⁹⁰ Avšak paní Lanhausová se již nijak nermoutila nad tím, koho si její dcera zvolila. Předpokládala, že jen takovýto tichý a klidný muž bude moci držet na uzdě Terézinu divokost. Matka se poté tázala Terézy, zda by se chtěla s Josefem zasnoubit. To Terézu velmi rozzuřilo: „*řekla jsem mamince, že mě ponížila, tak jak bych od ní nikdy neočekávala - že miluji Joea bez jakýchkoli jiných úmyslů, že nejsem tak zlá, abych hrála komedii o lásce, na jejímž konci by bylo manželství.*“¹⁹¹ Teréza byla na pokraji šílenství. V její mysli se rozehrály fantazie, které byly naprosto jiné, než jaké by v takovou chvíli měla každá jiná dívka. Prosila matku, aby jí do zasnoubení nenutila. Mohla by se takto zasnoubit s mužem, kterého nemiluje, ale ne s mužem, jemuž dala svou lásku čistě a nezištně. Střetávalo se v ní několik protichůdných myšlenek. Když ležela v náruči svého milovaného muže, myslela jen na souhlas, který by z ní již navždy učinil jeho ženu. Když však přišel večer, přepadl ji stín pochybností: „*můj slib ležel nade mnou jako olovo, byla jsem nešťastná jako nikdy*

---

¹⁸⁶ Tamtéž

¹⁸⁷ Tamtéž

¹⁸⁸ Tamtéž

¹⁸⁹ Teréza Nováková, Thyra's Diary. Zápis ze dne 6. září 1874, s. 51.

¹⁹⁰ Tamtéž

¹⁹¹ Tamtéž

*předtím*¹⁹². Dokonale své rozpoložení vystihla slovy: „*nerozumím sama sobě*“.¹⁹³ I když Joes milovala hlubokou a vášnivou láskou, nechtěla se stát obyčejnou ženou v domácnosti, její plány a přání byly daleko vznešenější, než zakotvit a žít po zbytek života stereotypním, jednotvárným životem ženy v domácnosti. Obávala se, že přestane být pro svého muže žádoucí a zbožňovaná a to ona nesnesla. Se svými smíšenými pocity se svěřila své mamince, která to považovala za nesmysl. Maminka změnila názor a jejich vztahu věřila. Každá matka svou dceru miluje a přeje si pro ni jen to nejlepší. Stejně tak Terézina maminka poznala, že Joe její dceru miluje upřímnou láskou, což považovala za velké štěstí a naději v jejich spokojený společný život.

Ne však Tereza, která se s takovou budoucností odmítla smířit: „*Budu ho milovat dokonce tehdy, když se mé city stanou zločinem, budu jeho idolem, ale nikdy se nestanu jeho ženou. Doufám, že se nebudu muset stát obyčejnou dívkou a vzdát se svých myšlenek, svých krásných snů. Ó, jak by má pyšná duše trpěla!*“¹⁹⁴ Byla to právě její hrdost, pýcha, která jí v tom bránila.

Nakonec však Teréza přece jen podlehla. Na podzim roku 1874 se konalo zasnoubení. V Terézině deníku však nenacházíme žádná slova nadšení a radosti, která doprovází tento důležitý životní okamžik, naopak: „*stále lituji svého slibu stát se jeho ženou. Tento slib je jako železné pouto.*“¹⁹⁵

Nesmírně ji pobuřovalo, jak jí okolí při zprávě o jejím zasnoubení projevovalo svoji účast a podiv nad tím, koho si to bere. Nejhorší však bylo, že i v ní začaly vznikat podobné pochybnosti. Rozumělo se samo sebou, že muž, jemuž se oddá, musí být neobyčejným. Byl jím ten, kterého si zvolila? Dokud si o něm vytvářela své sny, byl si jistá. Ale teď? Před tváří celé veřejnosti? Nikdo nebyl udiven, jak výjimečný muž se k ní sklonil. Všichni mluvili tak, jako by se ona sklonila k němu.

Teréza ve svých zápiscích působí jako rozdvojená osobnost. Sladká slova střídají hříšné myšlenky. Vyznává svému drahému věčnou lásku, vzápětí se neostýchá použít tvrdých slov: „*budu tě nenávidět tak moc...*“¹⁹⁶ V Terézině hlavě se nahromadil velký vztek, který byl namířen proti Joeovi: „*Krutě jsem ho mučila, předstírala svou lásku velmi slabě, zahrnovala ho hromadou chyb, říkala mu velmi arogantně, co se musí naučit dělat a to mě těšilo. Dnes jsem mu napsala, že mu zakazuji jeho budoucí návštěvy až do doby, než si je budu znovu*

---

¹⁹² Tamtéž

¹⁹³ Tamtéž

¹⁹⁴ Tamtéž

¹⁹⁵ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary

¹⁹⁶ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 3. prosince 1874, s. 58.

*přát“.*¹⁹⁷ Sama svého chování litovala, považovala ho za zlé a hříšné, ale vše svalovala na svou pyšnou duši: „*Já jsem a vždycky jsem byla zoufale pyšná“.*¹⁹⁸ Stále více se nemohla smířit s chudobou a prostým původem svého muže, jehož otec se živil jako chudý švec: „*tak být zahanbená rodinou mého budoucího manžela je největší rána mého hrdého srdce“.*¹⁹⁹ Teréza si ho sice za jeho cílevědomost velmi vážila „*on je jistě velmi chytrý, jak také ukazuje jeho kariéra a současná pozice, a přitom je tak mladý!*“²⁰⁰, ale neshledávala kolem něj žádný lesk a charisma. Dokonce by neváhala zasnuby zrušit, ale obávala se skandálu, jež by po tom vypukl. A tak do jejího života znovu vstoupilo její staronové heslo - seberezi gnace.

Teréza se ke svému deníku vrací po několika dlouhých měsících a její smutná sebereflexe pokračuje. Uvědomovala si, že její láska pomalu vyprchává. Ale proč? Téměř nenávisť k muži, kterého tak milovala, se stále více prohlubovala: „*Ó škoda, přeškoda těch cílů krásných, horoucích, on ani jim nerozuměl, on ani jich nedovedl ocenit, znít mi ještě v uších ta urputná jeho slova“.*²⁰¹ Rozhodla se vypustit lásku ze svého srdce a již nikdy nemilovat. Zoufalá situace ji znovu přivedla na černé myšlenky: „*stojím tu dnes s žízňí po hrobu, po věčném pokoji, se slzami vzpomínám si co chvíli té na svůj lesní hrob - on byl mi útěchou, myšlenkou nejmilejší, mým pokladem jediným. Chtěla bych utéci do lesů hlubokých a tam zapomenout na vše co bylo. Na celou tu minulost, která na mne spočívá jako těžký, strašlivý sen“.*²⁰² Vůči svému budoucímu muži se velmi zatvrzela: „*Jeho Thyrzou nikdy více nebudu - a pakliže mne jedenkrát - až snad ženou jeho budu, přinutí abych mu náležela, jen sochu v náručí držeti bude - a rty mé ani se nepohnou, aby opětovaly polibky jeho vnucené. A ty, kterého jsem milovala a který tak mne ponížil, že lásku k němu ze srdce trhám - buď s Bohem - bojím se budoucnosti po boku tvém...“*²⁰³

Co však zapříčinilo takový obrat? Kam se vytratila Terézina nehynoucí láska? Přece nepatřila mezi rozmazlené slečinky, jež by pro vidinu perspektivního sňatku s bohatým mužem udělaly všechno? Nebo ano? Nejednou se svému deníčku svěřila o chudobných poměrech svého milého. Teréza to ovšem věděla již dříve a byla na něj dokonce hrdá, kam se z chudého hochy vypracoval. Nyní se v ní ale ozvala honosnost vlastního rodu a také předsudky, jež na ni nanesla měšťanská výchova. Nevěřila snad, že se jí po boku tohoto muže splní její tajná přání? Vždyť toužila po muži, u kterého by našla jistotu a bezpečí, se kterým

---

¹⁹⁷ Tamtéž

¹⁹⁸ Tamtéž

¹⁹⁹ Tamtéž

²⁰⁰ Tamtéž

²⁰¹ Teréza Nováková, Thyrza's Diary. Zápis ze dne 21. srpna 1875, s. 59.

²⁰² Tamtéž

²⁰³ Tamtéž

by si rozuměla beze slov, toužila po muži, ke kterému by mohla vzhlízet. Teréza však svým mužem pohrdala. Jeho osud považovala za nejhorší a nejubožejší. Teréza byla velmi hrdá a tvrdohlavá, nechtěla si připustit, že by se měla stát na nějakém muži závislou. Její zloba došla tak daleko, že litovala dne, kdy svého muže poprvé spatřila: „*Proč mu Bůh nenapsal na čelo: Každého kolem mě udělám chudým a bezvýznamným. Ó, kéž bych jen věděla, jak se od něj vysvobodit nebo jak zapomenout na svoji bídu a žít ve štěstí! Bože, pomoz mi!*“²⁰⁴

Ke smutné rekapitulaci života svého ji přinutilo první výročí zasnoubení, s nímž byly spojeny jen samé hořké pocity. Teréza se rozhodně necítila jako každá budoucí nevěsta, neopanovala ji radost a napjaté očekávání nové budoucnosti. Naopak, s budoucí změnou se smířovala jen velmi těžce a byla přesvědčená, že po boku tohoto muže ji čeká jen samé trápení: „*Mám trpět, trpět celý život, trápit se tak dlouho? Oh, přála bych si, abych věděla co dělat, kde najít klid své mysli*“.²⁰⁵ Litovala, že vše nechala zajít příliš daleko: „*Kéž bych mohla zrušit naše zasnoubení, ale to bude veřejně ohlášeno a z této události by byl ten nejhorší skandál*“.²⁰⁶ Teréza i tehdy toužila ukončit svou pozemskou pouť, již nechtěla dále žít.

Všechn svůj vztek, žal a nenávist vyjádřila v dopise, který adresovala Joeovi. Dopis však měl zůstat ukrytý v deníku a přečten v době, jež by k tomu byla vhodná. Teréza dala svým temným myšlenkám opravdový průchod. Celým dopisem prostupuje velká nenávist a zklamání. Slova, jež Teréza volí jsou příliš silná na to, aby je vůbec mohla kdy vyslovit. Čím si Joe svou ženu tak zneprátelil? Vždyť ona o něm mluvila, jako o svém nejhorším nepříteli, ničitelem jejího osudu. Byla to snad pravda? Nebyla Terézina slova dílem okamžiku a pouhým výplodem její přílišné vášnivosti? Víme o ní, že byla velmi zvláštní dívkou. Žila svými sny a představami o budoucnosti, chtěla vyčnívat nad ostatními, být výjimečnou a povznesenou nad tento svět. Vždyť i to vyčítala svému budoucímu snoubenci: „*Tys pošlapal život můj, štěstí mé, tys mne učinil nejnižší z dívek světa tohoto, tys ze vzdušných výší, kde přebývala jsem, vnutil mne do temnot žaláře a ty za krátký čas pošlapeš čest mou, čest rodiny mé, jako jsi pošlapal srdce mé!*“²⁰⁷ Litovala okamžiku, kdy se poprvé setkali: „*Ó klan té hodině, kdy Tebe ponejprve jsem spatřila, kdy jako zlý génius pověsil jsi se na paty mé a pronásledoval mne napařáde*“.²⁰⁸ Obvinila ho z toho, že ji okouznil svou krásnou tváří: „*ó jak*

---

²⁰⁴ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 15. září 1875, s. 60.

²⁰⁵ Tamtéž

²⁰⁶ Tamtéž

²⁰⁷ Teréza Nováková, Thyrsa's Diary. Zápis ze dne 3. listopadu 1875, s. 62.

²⁰⁸ Tamtéž

*ta tvář tvoje lže, bídně lže!*²⁰⁹ Viděla v ní šlechetné srdce, čest a mužnost, měla závoj na očích a nedbala na ostatní, kteří ji od tohoto vztahu odrazovali.

Teréza byla se svým osudem smířená, ale svému muži přála jen to nejhorší: *“ Ó přeji Ti, abys ses stal tak bídným, jakos mne učinil - přeji Ti, abys neměl pokoje ve světě, ano všecko zlé Ti přeji - ty nejhorší můj nepříteli!”*²¹⁰ V následujících slovech naplno propukla její utajovaná nenávisť: *„Až přijde den, kdy poslední ten cár cti ještě odhodíš, pak věř, že od okamžiku toho my oba ve světě zůstatí spolu nemůžeme - nesnesu tu hanbu - sneseš ty ji snad? Ó ty ano. Kdyby však se mělo státí, že přece do rukou tvých se dostanu -pak věř, jakkoli jsi lhal, budu lháti já, ta přísaha před oltářem bude lží, velkou lží! A jako ty jsi mne ponížil, ponížím já tebe a s plesáním volati budu: „Hle manžela, který tak od choti své nenáviděn jest a v opovržení - že dotknouti se nesmí ruka jeho prstů jejích. Tak smažu ze sebe hanbu, že ty lživé rty tvé kdy mých se dotkly - nenávidím Tebe - slyšíš?!”*²¹¹

Těmito slovy končí poslední zápis Terézina deníku. Proč však tak tvrdě? Vždyť na počátku této nešťastné lásky se cítila jako znovuzrozená. Jako vysvobozená z žaláře smutku a osamění. Joes milovala prudce a vášnivě, a to jemu vyčítala počáteční chladnost a nezám. Vztah dokonce tajila před rodiči z obavy, že by se jim nezamlouval, ale v tom případě byla odhodlaná za něj bojovat. Po vyzrazení a matčiných slovech přišlo vystřízlivění. Zalekla se náhlé myšlenky na sňatek? Myšlenky na budoucnost po boku chudého muže? Vždyť rodiče se sňatkem nakonec souhlasili, ale Terézinu mysl začaly obklopovat chmurné myšlenky. Nikdy netoužila žít v chudobě, v jednotvárnosti, chtěla žít své sny, chodit s hlavou v oblacích a nepodléhat problémům své doby. Rozhodně nechtěla spadnout na úroveň obyčejné ženy, nezbytného doplňku úspěšného muže. Ona sama chtěla být úspěšná, nezávislá a samostatná.

Po dvě léta od zasnoubení až po jeho vyvrcholení svatebním dnem žila Teréza v blouznění a zápasech se sebou samou jako ostatně celý svůj dosavadní život. I v den svého sňatku, jenž se konal 5. srpna 1876 v kostele u sv. Štěpána měla pochybnosti a na rtech spoustu otázek a úvah o budoucnosti. Ale nebylo již cesty zpět. Dívčímu životu, který Teréza žila, byl konec. Zůstaly z něho jen bohaté, nezapomenutelné dojmy a množství otázek, na něž měl najít odpověď život budoucí.

Škoda jen, že nemáme po ruce další deníky, které by nám osvětlily, jaká změna se s Terézou stala. Vždyť v různých životopisech se dočteme o velké lásce a porozumění, jež mezi budoucími manželi panovalo. O opoře, kterou Teréza ve svém manželovi našla.

---

²⁰⁹ Tamtéž

²¹⁰ Tamtéž

²¹¹ Tamtéž

Dokonce s ním opustila Prahu, aby se společně usadili v Litomyšli, která se stala jejich druhým domovem. Smířila se snad Teréza se svým životním údělem a dokázala svému muži odpustit jeho chudobu, která jí tolik vadila? Dokázala se vzdát svých mladistvých snů a svolit k životu, kterým tak původně opovrhovala?

6. Závěr

Teréza Nováková, rozená Lanhausová, dcera Františka Lanhause a Arnoštky Lanhausové se dožila 59 let. Narodila se v roce 1853 v Praze a zde prožila i své dětství a dospívání v kruhu milované rodiny. V roce 1876 se provdala za profesora litomyšlského gymnázia dr. Josefa Nováka a společně s ním odešla a usadila se v Litomyšli. Zde se věnovala z počátku rodinnému životu, neboť se jí narodilo několik dětí. Rozrůstající rodina a četné starosti ji na pár let odvedly od veřejného života. Vždy si však našla čas, aby mohla literárně tvořit. Tyto rané literární pokusy však zůstaly vesměs nedokončeny, nezpodobovaly nic z nového prostředí, nýbrž se kochaly vzpomínkami na dětství a dívčí léta. Slouží však jako věrný obraz mladé autorky, jelikož přesně vystihují její duševní rozpoložení.

V roce 1882 započala její soustavná literární činnost, ke které ji podnítila Karolína Světlá, jejíž romány tato začínající spisovatelka velmi obdivovala. První větší výpravnou skladbou byl Maloměstský román, kde se za osudy hlavní hrdinky Svatavy Krovecké skrývá postava Zdeňky Havlíčkové.

Od roku 1885 se začala účastnit spolkového a společenského života. Byla členkou Spolku paní a dívek v Litomyšli, jehož činnost, zejména pak různé výstavy a přednášky, podnítila spisovatelku k zájmu o studium národopisu. Tomuto tématu se pak několik let věnovala a výsledkem bylo několik národopisných prací. V souvislosti s tímto zájmem došlo k prohloubení jejího češství. Podnícena národopisným hnutím na Moravě hlásala, že česká žena má ve svém životě soustavně čerpat z odkazu vytvořeného českým lidem. Její češství již pro ni nebylo dáno pouze jazykovou příslušností či vzpomínkou na národní dějiny, nýbrž ten pravý smysl našla v kultuře, zajištěné tradicích a děděné z generace na generaci. Touto cestou dospěla také k soustavnému studiu východočeského lidu, nejprve z hlediska národopisného, jež se postupně proměnilo v nábožensko – psychologické.

Předtím než se vrátila zpět do Prahy, během studijní cesty podniknuté po městech a vesnicích východočeského kraje a Vysočiny nasbírala nové náměty pro své budoucí romány. Jednalo se o vzpomínky na osudy lidí, které se rozhodla zpracovat ve svých románových dílech. V letech 1895 – 1901 vznikla trojice románů Jan Jílek, Jiří Šmatlán a Děti čistého živého. Tato díla vznikala v Praze, kam se Teréza vrátila po devatenáctiletém pobytu v Litomyšli, tedy v poměrně klidném období spisovatelčina života. Jsou pokračováním jejího úsilí o spodobnění východočeské vesnice, v čemž spisovatelka spatřovala hlavní smysl své

literární práce. Středem zájmu již není malebná svéráznost východočeského kraje, lomenic a obyčejů, nýbrž sám východočeský lid a především jeho zápas o lepší a spravedlivější život především formou zápasu náboženského.

Při svém pobytu v Praze se plně ponořila do probíhajícího společenského a kulturního života. Začala číst moderní literaturu anglickou či německou, účastnila se spolkového života ve spolku Minerva a založením Ústředního spolku českých žen a začala se soustavněji zabývat ženskou otázkou ve všech jejích odvětvích. Založila časopis Ženský svět. Cestovala po Švýcarsku a Německu, vstřebávala dojmy z těchto míst, které pak vydala v knize Kresby a dojmy z cest, které ji pomohly uvědomit si věrnou lásku k českému domovu.

Z jejího rozsáhlého působení feministického vznikla sbírka Ze ženského hnutí, založená na názoru, že nikde na světě nemá žena tak odpovědného a nesnadného postavení jako v Čechách – musí dbát úkolů, jež jí ukládá kulturní a národní potřeba jejího domova.

Na počátku 20. století ji zastihly bolestné ztráty v podobě smrti tří dospělých dětí a později smrti manžela Josefa. Toto smutné období autorčina života měly vliv i na její literární tvorbu. Právě v této poslední etapě autorčina literárního tvoření vznikají dvě vrcholná románová díla Děti čistého živého a Drašar, v nichž zpracovává skutečné smutné osudy hlavních hrdinů, proti nimž se staví celé okolní prostředí, často nechápající jejich neklidné a bloudící já. Avšak hrdinové ve svém zápase o lepší zítřky nepolevují, i když jim častěji podléhají. V těchto knihách vyvrcholilo spisovatelčino pojetí češství.

Spisovatelka Teréza Nováková prožila nepochybně zajímavý život a jako mladá dívka nemohla tušit, co ji přinese budoucnost. Přesto, že se narodila v jazykově německé rodině a zpočátku mluvila pouze německy, v průběhu dětství a dospívání pod vlivem své rodiny, vlasteneckého otce a celkového „ovzduší“ let šedesátých, se stává nadšenou českou vlastenkou, milovnicí české literatury, kultury a lidu vůbec. V tomto chápání ji do značné míry ovlivnil Amerlingův vzdělávací ústav, který navštěvovala na popud své matky celkem devět let. Dostalo se jí zde výborného vzdělání, upevnění jejího vlastního národního uvědomění, neboť zde z úst znamenitých vychovatelů slyšela o vlasteneckých snahách českých vlastenců a počátcích ženské emancipace. Dalším ovlivňujícím prvkem byla také návštěva spolku Amerického klubu dam. Tento spolek vznikl v polovině šedesátých let z iniciativy Vojty Náprstka a Karolíny Světlé. Jednalo se o dosti uzavřenou společnost žen a dívek ze středních a vyšších společenských vrstev, jejíž náplní bylo vyplnit společný volný čas zábavou, vzděláním a dobročinnou prací. Prostřednictvím přednášek, výletů do okolí, výstav, sbírek pro chudé mělo dojít ke vzdělávání jejich členek a rozšiřování jejich vědomostí. Druhotným cílem pak bylo demonstrování duševního potenciálu ženské části

populace. Spolek se věnoval také dobročinné práci, členky navštěvovaly chudobince, sirotčince a pořádaly finanční sbírky. Nejslavnější éra tohoto spolku spadá do období rozvíjejícího se českého kulturního a společenského života a stojí na počátku ženského emancipačního hnutí. Členství ve spolcích bylo prestižní záležitostí a patřilo k nepsaným povinnostem příslušnic středních měšťanských vrstev, kterým bylo umožněno vystoupit z uzavřeného domácího prostředí, pěstovat společenské kontakty a rozvíjet vědomosti.

Dochované rukopisné deníky Terézy Novákové jsou uloženy Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Z jejích deníků lze vyčíst, že byla dívkou velmi chytrou, inteligentní, pilnou a nadanou. Vyrůstala v prostředí demokratickém a mírumilovném, v němž jí nic nebránilo rozletu. V roce 1866 si jako třináctiletá dívka začala psát deník a během svého života neskončila pouze u jednoho. Z něj se dovídáme o každodenních povinnostech a vyplnění volného času dospívající dívky, protože v 19. století se do popředí dostává volný čas a soukromí jedince. Volno ovšem neznamenalo pro Terézu Lanhausovou zahálku. Svůj čas dělila mezi čtení, hudbu, korespondenci a v neposlední řadě i vedení deníku. Dále reflektuje novinky týkající se rodiny či podniknuté výlety. Deník odložila v souvislosti s nástupem a plněním školní docházky. V psaní deníku pak pokračovala o několik let později a tentokrát byl hlavním impulsem milostný cit k budoucímu manželovi. Dá se pak předpokládat, že pohnutkou k přerušení zápisů byl blížící se sňatek s dr. Josefem Novákem. S tím jak Teréza dospívala, měnil se i charakter obsahu deníkových zápisů. Do svého prvního deníku si zaznamenávala velmi stručně uplynulé události, které se týkaly pouze jí samé nebo její nejbližší rodiny. Její druhý deník má zcela jiný charakter. Téměř tři roky do něj Teréza vkládala své nejintimnější pocity, myšlenky a zpovědi ze své nešťastné lásky. Zamýšlela se sama nad sebou, nad svým osudem, budoucností, kterou viděla velmi pesimistickým pohledem. Je to zpověď dívky, která se považovala za výjimečnou, žila svými sny, fantazírovala, chtěla se stát úspěšnou a nezávislou ženou, jenže její vysněnou budoucnost přerušil sňatek s chudým, za to váženým budoucím profesorem. Právě pod jeho vlivem se Teréza proměnila z rozervané, zasněné a vášnivé dívky v realisticky uvažující a vlastenecky smýšlející ženu.

Tato práce je zaměřena na dětství a dospívání. Deníky Terézy Novákové jsou proto dobrým zdrojem pro pochopení a formování její povahy a osobnosti. K jejímu životu se vztahují i další dochované prameny, uložené v její pozůstalosti.

7. EDICE DENÍKŮ

7.1 Ediční poznámky

1. Deníkové zápisy jsou řazeny chronologicky.
2. Nečitelnost textu je označeno otazníkem v závorkách.
3. Text je doplněn interpunkcí.
4. Beze změny jsou ponechány všechny jazykové zvláštnosti.
5. Jednotlivé dny jsou označeny tučným písmem pro lepší přehlednost. Ze stejného důvodu jsou jednotlivé deníkové zápisy odděleny prázdným řádkem.

7.2 Thereschenes Tagebuch v měsíci červenci, srpnu a září 1866 (*Můj deník v současnosti, když nechodím do školy*)

III. sešit

Středa 5. září 1866

Dopoledne jsem dodělala šest ručníků. Chtěli jsme dnes podniknout procházku po Novoměstské zahradě, šli jenom rodiče, kteří mě vzali s sebou. Vzala jsem si práci s sebou (sáček s pletením). Šli jsme brzy domů a na zpáteční cestě jsme potkali pana Amerlinga²¹² i se slečnami, s nimiž jsme si chvíli povídali.

Čtvrtek 6. září

Dnes byl konečně zase tělocvik²¹³. Byla jsem přeložená do vyšší třídy k panu Spurnému, kam přišlo mnoho nových žákyň. Moje mladší sestra tam dnes byla se mnou²¹⁴. Dnešní cvičení mě velmi bavilo. Zůstala jsem až do šesté hodiny, přičemž jedna dívka rozbila Marii její porcelánovou panenku. Večer jsem si četla a povídala si s maminkou.

Pátek 7. září

Dnes jsem byla celý den doma. Odpoledne jsem psala gratulační dopis dědečkovi, který jsem krásně zakončila. Později jsem si zapisovala do svého deníčku a dokončila jsem druhý sešit. Potom jsem opravila několik málo(?). Večer jsem se okoupala a maminka mi natočila vlasy.

Sobota 8. září

Dnes jsme za krásného počasí opět podnikli výlet do Krče. Dopoledne jsme byli jako obvykle v lese. Odpoledne jsme se bavili tancem a společenskými hrami. Na zpáteční cestě domů se náhle zatáhla celá obloha a následoval jeden blesk za druhým. Dostala jsem strach. Také se spustil silný liják, po kterém následovala vichřice, která obracela deštníky. Jak šťastní jsme byli, když jsme konečně přišli domů. Jak špatný konec tak krásného dne.

Neděle 9. září

---

²¹² Karel Amerling

²¹³ Teréza navštěvovala Tyršovu Sokolovnu.

²¹⁴ Mladší sestra se jmenovala Marie.

Špatnému počasí nestačila včerejší návštěva, ale také dnes nás poctilo svou návštěvou a donutilo mě zůstat doma. Proto jsem musela celý dnešní den strávit doma a celou prázdninovou neděli jsem musela počítat čas. Dnes má Marie svátek, tak jí přeji vše nejlepší. Odpoledne jsem byla chvíli u ní a vyráběla jsem květiny. Před domem mě žádala, abych zase přišla. Když mě potom zdržovala(?), lhala jsem jí(?).
Večer jsem psala svůj deníček.

Pondělí 10. září

Dopoledne jsem se mimo jiné učila jednu slavnou báseň od Schillera nazpaměť. Odpoledne jsme šli zase na procházku, kde jsem došla kapesník. Večer jsem četla jedno ze Shakespeareových děl „Zkrocení zlé ženy“, které se mi docela líbilo.

Úterý 11. září

Odpoledne jsem byla velmi líná. Odpoledne bylo cvičení. Byla jsem třikrát v Krči. Zůstala jsem do šesti hodin. Večer jsem šila a opisovala báseň „Jüngling am Bache“.

Středa 12. září

V první polovině dne jsem byla ještě lenivější než včera. Bylo zase špatné počasí, proto jsme si nemohli nikam vyjít. Odpoledne jsem proto zhotovila výrobek - pět květin. Celkem jich mám už 34. Marie byla u mě a večer jsme hrály karty.

Čtvrtek 13. září

Dopoledne uteklo celkem běžným způsobem, a nikdo nepředvídal, jaké neobyčejné odpoledne nás čeká. Bylo totiž cvičení a byla jsem docela rozveselená. V Krči jsem byla ještě před hodinou, když tam nebyl ještě žádný učitel. Začala jsem cvičit na hrazdě, přičemž mi uklouzly ruce a já jsem spadla na dřevěnou podlahu přímo na nos. Běžela jsem jako bez duše na galerii, všechna děvčata byla vzadu, tekla mně z nosu a úst krev. Někdo mi podal studenou vodu a kapesník a krev mi během čtvrt hodinky přestala téct. Oblékla jsem se, podívala se ještě na onu dívku a spěchala jsem domů. Maminka se velmi vylekala a přiložila mi studený obklad, který mi trochu pomohl. Můj nos byl dost napuchlý a myslela jsem si, jak hrozně vypadám. Marie Moserová a její maminka byly u nás. Večer jsme hrály karty.

Pátek 14. září

Už je mi poněkud lépe, ale můj nos je stále fialový a pořád ještě hodně napuchlý. Dopoledne jsem různě pomáhala a pilně jsem pletla asi padesátkrát dokola. Odpoledne jsem ještě nechtěla jít ven, ale maminka mi řekla, že mi čerstvý vzduch udělá dobře, a tak jsem ji poslechla. Šly jsme spolu ven. Četla jsem tam krásnou knihu „Moudrý Nathan“ od Lessinga. Také maminka si nějakou knihu půjčila, kterou jsem pak já četla večer.

Sobota 15. září

Dnes byl můj nos zase žlutozelený, nádherný pohled. Dopoledne jsem pletla ponožky pro mého tatínka. Pletla jsem opravdu velice pilně. Odpoledne jsme byli v Novoměstské zahradě, kde jsem také pilně pletla a poslouchala jsem orchestr, který hrál moc krásně. Večer jsem si četla, také jsem se koupala a maminka mně natočila vlasy.

Neděle 16. září

Brzy ráno bylo všechno připraveno na výlet na venkov do Krče, ale bylo zase špatné počasí, výlet se nemohl konat a proto jsem musela zase všechno uklidit. Dopoledne jsem pletla, ale nejvíce četla. Odpoledne jsem zpočátku pletla s Marií. Pak přišla ke mně a poprosila mě o odpuštění a zeptala se, jestli s ní chci být zase zadobře. Ze zdvořilosti jsem odpověděla: Ano. Ačkoli (?) Když jsem přišla domů, nebylo mamince dobře, protože trpěla velkou bolestí zubů. Dokonce jednou omdlela a žádné podané léky nedokázaly její bolesti zmírnit. Bylo nám z toho všem smutno. Poté co jsem se pomodlila, jsem brzy usnula.

Pondělí 17. září

Naší drahé mamince se ještě pořád nedařilo dobře. Všechny prostředky selhaly a ani předepsaný lék od pana doktora vůbec nepomohl, ale ještě způsobil větší bolesti. Nesmírně trpěla. V poledne jí bylo trošku lépe, pak se jí ale bolesti vrátily. Dá se lehce pochopit, když řeknu, že jsme byli všichni velmi stateční, zvláště mě chválila maminka u tatínka. Dopoledne jsem také hodně pracovala v domácnosti a ve volné chvíli jsem pletla. Odpoledne jsem zůstala u maminky. Tatínek šel na procházku do města, vzal s sebou dva mladší sourozence a já jsem musela jít také s nimi. Procházeli jsme se uličkami a viděli jsme mnoho krásného. Doma jsme se dověděli, že mamince se stále nedaří lépe. Tatínek jí tedy večer přinesl dietyléter, který měl dobrý úspěch. Já jsem si četla a psala až do doby, než jsem šla spát.

Úterý 18. září

Jak ráda jsem byla, když mně maminka řekla, že se jí daří už mnohem lépe. Dopoledne jsem dělala různé věci. Odpoledne jsem šla zase jednou do cvičení. Přišla jsem těsně před začátkem a pan Dr. Tyrš²¹⁵ nám zakázal jít dolů. Všech se dotazoval na jejich zdravotní stav. (Zapomněla jsem říct, že mnohé znám, byly to samé všeobecné věcné otázky.) Po cvičení jsem zůstala s Marií. Večer jsem četla a psala.

Středa 19. září

Nemůžu opomenout, že se dnes brzy ráno v Praze neocitl již žádný nevítaný host (?) a křičím se všemi obyvateli Prahy z plného hrdla: Zaplat' Pán Bůh, už jsou pryč! První se stáhla rakouská vojska. Sláva.²¹⁶

Dopoledne jsem pracovala na nové zástěrce pro mě a pletla jsem. Odpoledne jsem byla u své kamarádky Marie. Obě jsme pracovaly a navzájem jsme si povídaly. Když jsem přišla domů, trávila jsem večer jako předešlý den.

Čtvrtek 20. září

Dopoledne byla moje zástěra hotová a vypadala moc pěkně. Odpoledne jsem byla na cvičení. Byly jsme hodně rozveselené a neustále jsme se smály. Zůstala jsem až do půl šesté. Večer jsem hrála s maminkou karty.

Pátek 21. září

Dnes jsem uklidila první místnost, utřela jsem prach. Před obědem jsem dodělala mé květiny, stejně tak odpoledne, kdy jsem z nich vyhotovila věnec, který vypadal moc pěkně. Potom jsme šli všichni s tatínkem (bez maminky) podívat na stavbu třetího mostu přes Vltavu. Na cestě jsem musela dávat pozor na svoji sestru, což bylo při její divokosti a prudkosti docela těžké. Doma jsme společně uklízely a já jsem si dodělala lístky k hotovým kytkám. Celkem mám hotových spolu s listy a ostatním teprve pět kytek. Večer jsem byla různě zaměstnaná.

Sobota 22. září

Dopoledne probíhalo jako obvykle. Odpoledne pak bylo cvičení, které mě dnes velmi bavilo. Zůstala jsem až do půl sedmé. Maminka byla v divadelní zahradě na Novém Městě spolu

---

²¹⁵ Miroslav Tyrš byl zakladatelem Sokola.

²¹⁶ Jednalo se o skončení prusko - rakouské války.

s dětmi. Večer byla Marie u nás. Ukázala jsem jí své hotové květiny, které moc obdivovala. Koupala jsem se a maminka mi natočila vlasy.

Neděle 23. září

Dopoledne jsem dělala několik věcí. Odpoledne rodiče vybrali velice dobrý cíl- Nuselská pivnice. Zahrada byla moc krásná stejně jako budova, obzvláště sítě byly nádherné. V sále se tancovalo. Střídavě jsem slyšela i zahradní muziku, která se mi moc líbila a pozorovala jsem tanečnický. Večer byl ohňostroj. Domů jsme přišli moc unavení, ale už dlouho jsem se tak dobře nepobavila.

Pondělí 24. září

První den probíhal jako obvykle. Odpoledne jsme šli do zahrady, kde jsem navíjela vlnu. Potkali jsme tam paní Gottwaldovou s dětmi.

Úterý 25. září

Druhá místnost byla uklizená, pomáhala jsem, kde jsem mohla. Ve volných okamžicích jsem háčkovala. Odpoledne jsem byla na cvičení. Marie přišla také, tak jsme obě zůstaly do šesti.

Středa 26. září

Dnes jsem měla ještě více práce než včera. Odpoledne jsme byli ve Vršovicích, na místě, kam jsme minulý rok tak často a letos tak málo chodili. Vzala jsem si s sebou háčkování. Naneštěstí jsem při tom ztratila háček. Také moji sestru Marii čekal stejný úděl s jejími punčocháči. Ano, ano, neštěstí a potom další.

Pátek 28. září

Pražská pouť = slavnost.

Po dnešním slavnostním obědě jsme se oblékli a šli zase do Nuslí. Dnes tam nebylo tak plno. Muzika byla opět moc krásná. Večer jsme šli ještě na vltavské pobřeží, kde jsme se podívali na ohromující ohňostroj.

Sobota 29. září

Dopoledne jsem měla cestu do města, kolem mě se tráva v listy proměňovala. Na zpáteční cestě jsem potkala spolužačku. Doma jsem pracovala hlavně na květinách. Dopoledne jsem

kytičky svázala dohromady a vytvořila kytici. Musím se pochválit, je to moc hezké. Odpoledne bylo cvičení. Večer jsem psala, koupala se a maminka mně natočila vlasy.

Neděle 30. září

Odpoledne byly slavnostně otevřeny nové hodiny ve Vršovicích. Tatínek a my děti, kromě Ludvíka, jsme šli přihlížet. Vesnice nabízela nádhernou podívanou, všechno bylo bohatě vyzdobeno prapory, kostel ověšen věnci a prapory. Slavnostní vysvěcení na sebe dalo docela dlouho čekat, proto jsme odešli pryč. Dali jsme se na namáhavou cestu do Nuslí, která byla velmi nepříjemná, protože se velmi prášilo. Byli jsme opravdu rádi, když jsme přišli do cíle své cesty. Maminka tam již byla a čekala na nás s Ludvíkem u pana Amerlinga.

Odpoledne jsem strávila jako minulou neděli. Večer byl ohňostroj, který jsem ale zmeškala.

V těchto dnech zavírám svůj deníček, neboť zítra je již první říjnový den a začíná škola.

Volám: Adieu milý deníčku a příště zase přijdu.

Therese Lanhaus

7.3 Thyra's Diary. Having been begin on the 25th December 1872 Finished 3th of November 1875

Dne 23. prosince 1872

Zavzněly písně jarní, květy otevřely kalíšky své a do teplého vzduchu vonné své dechy vysílají, nebe modrá se tak nekaleně a slunce na něm nejkratší své paprsky omladlé zemi posílá - šumí to, klokotá a pěje tak sladce a jemně.

Zvaž, kdy v těch temných truchlivých myšlenkách svých, doufala jsem, že to bude obrazem srdce mého? Zář slunce - květů dech - ptáčků písně jarní? Probudila se Tereza k životu!! Zkonečně konečně - ty modlitby vášnivé, ty touhy po jaře, ty blouznivé po blahu stesky se vyplnily. Ó jak je život zase vábivý, uprchnuvší z ledu a sněhu kde dobu dlouhou, dlouhou tak s duší zoufalou se srdcem pomrzlým jsem prodlela. O hrobe můj lesní, na tvém ozářená sluncem večerním vysílala jsem horoucí modlitbu k obloze - - snad až shledáme se zase, probleskne ranní paprsek skrze křoviny a zastane mne, jež slzavou tvář svou v tvém mechu často ukrývala, v náručí mileném, tulíc tu divoce hlavu k srdci mužovu, k němuž touhy mé veškeré zalétají.- O hrobe lesní, netoužím více v temnou tvou, jsem tak blažená!!

Dne 1.ledna 1873

Truchlivou reflexí počínám tu dobu roku novou. Plesala jsem příliš brzy. Jaro vykouzlivši slunečnou zář několik kalíšků vonných uprchlo, s ním zmizely hlasy zpěvné, sníh pokryl opět zem a květy zhynuly.

Ach ty záře krásná zase

čemus raně vykvietla

vykvietavši usviedla

usvieduvši pomrzla

A jak pravdivě řečeno - jak věrný to obraz srdce mého „usviedavši pomrzla“ oh!

Zakalen poznovu obraz žití mého - zdaž dosti dlouho se nekabonil ? Kolik a kolik bylo v tom

srdci slunečných paprsků, kolikrát zabuchalo radostně, kolikrát osudu svému blahorečilo ?

Nalézám květy na cestě své tak krásné a vábivé - dotknu-li se jich zvadnou , toužebně k slunci pohlížím, zachází mi - ó ty slunce, moje slunce.

Dne 23. března 1873

Srdce, mé srdce, nebuď sklíčené

a nes svůj osud

nové jaro dá zpátky

co ti zima vzala.

Dne 20. března 1873

Skoro již se mi sklonilo péro, by zaneslo sem myšlenku jásavou - sen lásky - sny slávy.

Nikoli - nebudu se sladkými zase těšiti sny, z nichž ani jeden života se nedočeká, z nichž ani jeden nevypučí v květ duši mi vůni svou plnicí. Kolikrát se to srdce mé zklamalo - dost již

těch klamů. O jaký to podivný ten máj žití mého - kráčímť pouští a jakoby kletbou stížená ruka má - uzvednout květy než se jich dotkne. Ó nemamte mi duši - oči sladký - hloubavé -

nesmím se zahleděti do Vás - světlo bych vám pokalila tou černou žití svého prázdnotou.

Také to kouzlo ve Vás skryto, že úsměv blažený vyloudit dovedly srdci ledovému. Stále a stále vracím se k tomu slovu nešťastnému - beznadějnému teď - vždyť toužit již nesmím po jaru - hrozného jsem se dočkala jedenkrát již probuzení.

A zase se mi vkrádá sladký dumavý pohled očí těch do mysli. zdaž vy ji zbuditi chcete k jinému čistšímu jaru navrátit ji co osud odňal - nový v ní vykouzlit život? O toho blaha vytouženého?

Dne 19. června 1873

Jaká to mezera a co obsahuje? --- nic --- o něco lépe jsem přesvědčená o daremném živobytí svém. K čemu ó k čemu jsem já zrozená? Opět, na počátku reflexe odložit musím pero -- toť mrzuto.

Dne 15. července 1873 ve Vídni

Jako slunce když pouť svou večerem dokonává, zanechává paprsky své zmirající na místech, kam za rána - tak i srdce na zpáteční cestě své pozastavuje se na místech, kde cítilo vášeň horoucí, kde milovalo, kde trpělo. Ó ano, vidím opět ta místa velikých bojů duševních, bojů, z nichž mi zbyla jen chvějící se upomínka a slza v oku potlačená - jaká to bída - býti duševně mrtvou.

Ó ano, jsem na konci dráhy své ničemné, mé srdce dokonalo - a nic více je nepovzbudí k životu. Nejsem více ta dívka vášnivá, již omámil zrak jako vodníkův - divný nevyzpytatelný, jež za temných nocí slze žhavé prolévala bažíc po lásce, již nikdy dosíci nemohla - ó kdeže jsou ty city.

Černá melancholie se mne zmocnila úžeji, úžeji vždy pouta okolo mne svírá. - ó neboj se, neutonu tobě. Vyvinulo se ve mně, co dlouho, dlouho tak ve mně vřelo - čemuž věřiti jsem zachtěla - omrzlost života - není to fráze - vážné slovo to pronáším. Ano, ničemný je život můj - nemá účele - lidem i světu pro zlost - o kéž by se již skončil - jediná to modlitba kalné duše mé. Mám příliš mnoho rozumu k sebevraždě a tak tu nevidím vyvážnutí. Měla jsem sen - nemožný jako všechny sny mé, krásný - -je chaloupka mezi lesy s vyhlídkou do kraje dalekou, pod ní jezera se lesknou a vrby a olše nad nimi se kloní. Vysoko nad chaloupkou strmí zřícenina na půl skryta v temném stromoví, před chaloupkou lavice a na ní opřena o zeď sedí ženština s čelem vyjasněným a zrakem prostým vášně, rozhlíží se po krajině a upomínky obletují ji duši jako bělavé mráčky zříceninu - nemá přítomnosti - do budoucnosti zrak jí zalétá - nepoznané jasné však dosti vytrpěla tělesně i duševně.

Ó knížko má, ty víš čím ta ženština rysy nese - je poslední to ideál mého života - ideál egoistický - já sama jakou bych si přála být - a nyní dosti té bídy.

Dne 11. srpna 1873

Jsem o jeden klam bohatší. Neústupné srdce mé, kolikrát, ó kolikrát poučilo se, že není pro tebe květů a paprsků slunce - zase po nich si bažilo. Počítám rány osudem mi zasazené, počítám klamy jako trny do srdce mi vrážející se, zdaž nebude jim konec jednou? Opadává strom na podzimku a když nižádný ten list zvadlý na něm nezůstal, pokryje se temno jeho sněhem. Ó, kéž by to byl poslední zvadlý list žití mého - kéž by i sněh mne zahalil brzy - kéž by odumřely ve mně city, dokonce bych necítila tu žhavou bolest duše zklamané.

A pak se mi rojí v hlavě :

Shakespearova slova v knize Romeo a Julie - krutá ironie.

Jsem blízko tvého laskavého já
jsi bohem, mým idolem.

Nesnesu to - jediný ještě klam a jsem zoufalou. Jaký to život. Ó, proč tenkrát, kdy tak blízka jsem ti byla, nepojala mne v náručí anděli smrti krásný.

Smrt a děvče

Nač, ach nač,
přijď kostlivče!
jsem tak znavená, přijď milý.
Podej mi svou dlaň
ten jemný a krásný útvar,
jsem přítelkyně,
buď dobré mysli,
já nejsem hodná,
v mých rukou klidně usneš.

Dne 29. září 1873

O drahý, tak dlouhou můžeš milovat

Ó drahý, tak dlouho chceš mít rád

hodina přijde, hodina

Ano chci milovat, chci srdce své vzbudit z dlouho trvající agonie. Pohled' srdce mé, stavím ti na oltář obraz nový, budiž on tvým světem tvým, bohem, hvězdou jitřenkou, jenž k životu opět tebe přivedla. A ptáš se knížko má, zda dosáhla jsem konečně po čem tak dlouho prahnu, po čem za nocí bezesných myšlenky mé bloudí - srdce milujícího? Nikoli - a nevím ani zdaž obraz ten, jež tak vysoko jsem povznesla v duši své, skloní se kdy ke mne, spíše se jako socha kamenem se osvědčí - ó ano, srdce kamenné.

„slepé, slepé, slepé“

Kolikrát jsem se prokázala bezcitnou, ukrutnou, kolikrát jsem zničila vonné květy naděje pošlapala city srdcím oddaných a teď bojím se, že stejného osudu se dodělám.

Obraze můj mileny, má duše tě na cestách tvých obletuje.

Ó, ano, toužím po tobě vši horoucnosti duše plamenné - přitiskla bych tě k ňadrům svým tak více - pěvně zlíbala ti tvář a pak k nohou ti klesla a objevši kolena tvá za lásku tvou žebronila - drahý, jsem dívka vášnivá a možno, že chladnost tvá z přátelství nepatrného rozdmýchala oheň tak veliký, jsem hrdší ještě a hrdost má nedá mi, bych vyznala ti, co čelem mi víří - co v srdci se mi chvěje. Ó kdyby nebylo zákonů konvence, té hrdosti mé - a chladné tvé zdrženlivosti jako Markéta chtěla bych :

na tvé šíji letět

na tvé hrudi ležet.

Nesmím a nechci.

10 ½ hodin

O několik minut později

Oh jsem šťastná, jsem šťastná, bude zde, navždy blízko mně, uvidím ho. Je ke mně milosrdný, poslal mi krásné zprávy: tebe musím mít, tvou lásku, tvou blízkost.. Miluji tě!

Poznáš to někdy, drahý?

Všechny mé naděje k tobě směřují, kam se až společně vydáme?

Přeji si jen, abych si nedělala sladké naděje, nepřestala přemýšlet, utopím se v moři zklamání.

Nejdražší lásko, zůstaň, ó zůstaň u mne.

Dne 11. října 1873

Ó ano, mé sladké naděje se splnily. Zůstane blízko mne, můžu s ním mluvit, můžu se dlouze dívat do jeho modrých očí, kdysi docela lhostejných, ale teď mně velmi drahých.

Bude mě někdy milovat, uchopí někdy mou ruku do své?

Ó miluj mě, miluj mě, drahý muži, podívej, jsem tak nešťastná, tak skleslá, deprimovaná už tři léta, jak jsem toužila být milována. Ó měj mě rád a já ti budu žehnat do svého posledního dne přinesu nebeskou zář do tvého srdce, naplním tvé dny štěstím, a udělám tě tak šťastným, ó tak šťastným. Jaké sladké iluze naplňují mou hlavu, ale můžou se někdy stát reálnými?

Dne 20. října 1873

Jeho příchod byl mou nadějí každý den,
jeho rozloučení bylo pro mě bolestí,
chvíle, kdy se jeho kroky zpozdí,
mi vlila led do žil.

Tak jak je to se mnou teď - toužím po něm celou svou duší. Ó, mohla bych ho vidět každou hodinu, být s ním navždy a vůbec - a ještě, jak brzy jsem mohla vyslovit tu sladkou naději, když vidím, že nemůže být nikdy naplněna?

Knihy mého budoucího osudu se přede mnou otevírá, stránka byla prázdná, nepopsaná, píšu větu vlastní rukou. Ó jak hořké je tam číst:

„Miluješ ho s celým jeho srdcem, hluboce a vášnivě, ještě se ho musíš vzdát,
ó bolestné slabé stvoření, udělat ho šťastným a šťastným
on poslechne své srdce.

Ano, musím se ho vzdát, zatím jsem ještě nevyhrála a už se vzdávám. Ó hořký osude! Jak vůbec překonám tu strašnou hodinu, hodinu plnou nebeské radosti, když mi řekne: Miluji tě, můžeš mi dát své srdce zpět? A pokud vím, hodina nemůže být tak daleko, protože něco je v jeho pohledu, ve stisku jeho dlaně, chová se ke mně tak něžně a mile, mé srdce se rozechvívá a mé tváře jsou vzrušené.

Ó bože, proč jsi udělal můj osud s nemocí a bolestí tak lehkovážným, proč si mě stvořil tak chabou a nemocnou..

Ó všechno mé štěstí je pryč. Oh, kéž bych mohla být jeho láskou, jeho ženou držící se jeho hrudi, být uspávána jeho hlasem, být někdy předmětem jeho citů a něžností. Ó drahý muži, jak šťastným bych tě udělala, kdybych se odvážila! Kdybych se odvážila - - bolestná věta.

Ale ačkoli mé srdce může zlomit to, když ho odmítnu - ačkoli mraky mohou z momentu pokrýt prostor mého života - nikdy, nikdy nesvolím, aby byl nešťastný, ohnivě ho miluji, ráda bych obětovala svůj život, své všechno. Ó kéž bych mohla létat blízko tebe, nejdražší, myslím na to, že tě sevřu v náručí, v myšlenkách tě tisknu k mému srdci.

Dne 1. listopadu 1873

Bezmyšlenkovitě nechávám vstoupit lásku do srdce, lásku, která mi ale přinese bolest a utrpení, která zruinuje můj život a „naučí mě bojovat s dobrou radou a ztrácet svůj čas“ jak Proteus říká. Někdy jsou momenty, kdy mu nevěřím nic - snad je to tak lepší - učiní to mé zklamání méně hořkým - bolest bude jen na jedné straně! Jak těžké je být někým milována a nikdy nebyt jeho. Ó, osudná náhoda, která může za mé sny, představy šíleného mozku. Snila jsem o životě tak nebesky sladkém, bez překážek a společenských opatření. On jako muž a já jako žena - sami spolu v nějakém krásném údolí putující podél toku potůčku, poslouchající čisté tóny ptáků, podepřena jeho paží a líbána jeho rty. Ó tento krásný sen nebude nikdy naplněn.

Dne 3. prosince 1873

Stálá bolest již přišla. Vzdala jsem se těchto momentů pokojného štěstí, které jsem strávila sama s ním. Musím potěšit svoji matku a neporušit pravidla - ta směšná pravidla na světě, která vytváří bariéru mezi dvěma mladými lidmi a vůbec spolu nesouvisejí, ale pro náklonnost srdce. Měla jsem ve svém srdci hořké píchnutí, když jsem se rozhodla podělit se s myšlenkami, které mě v průběhu dní naplnily radostí: vidím ho večer, který byl osvěžením jednotvárnosti a monotónnosti mého života. Slzy se mi hrnuly do očí, když před nimi vyvstal obrázek tichého města, tmavé ulice ozářené jen paprsky bledého měsíce a vzdáleného světla hvězd. Dvě postavy kráčející vedle sebe osamělou ulicí, jedna z nich pozorující tmavě modrou oblohu a srdce plné lásky, oči plné zářivého světla - tak šťastná, ó tak šťastná. A ta druhá z nich? Co bylo v jeho srdci? To ví jen Bůh. Jsou momenty, kdy bych věřila, že mě miluje tak vášnivě jako já jeho, ale kdo může říct, co rozpaluje jeho tichou mysl? Naše srdce se mohou trápit po několik let, přesto se nikdy neotevřou sobě navzájem. Ó bláhová dívka pláče ..který

viditelně drží naše životy dohromady. tak pošetilé, tak bláhové . Ó jak dlouho pro tebe drahá láska jsem se odcizila,

Oh, on ti zatajil,
co tě mohlo zarmoutit.

Ó ano. Co jsem udělala? Co jsem provedla? Povím mu, že ta bolest je pro mě příliš velká. Musím ho vidět, musím s ním mluvit nebo má duše onemocní jako květina bez paprsků slunce (?).

Dne 8. prosince 1873

Dialog Julie a Romea ze stejnojmenného díla.(?).

Ó četla jsem to v jeho očích, slyšela jsem, jak to vyslovily jeho rty včera večer - blažený - blažený večer. Ó bože, takové štěstí. Zasloužím si to? Je to pro mne moc důležité. A proto se obávám že to, co přijde potom, musí být smutné. V mém srdci je otázka, která plní mé oči slzami, jen když na ni pomyslím: Můžu být bez něj? Ne, ó ne, ve mně není ani jedna myšlenka, která by nebyla svázána s jeho láskou, s jeho existencí. Když jeho láska ustane - musím zemřít... Toť věta mého života. Ó, nemůžu se ho vzdát! Nikdy. Nebudu se držet jeho hrudi - nebude mé srdce naplněné radostí když budu blízko něj? Musí být můj. Nechci ho učinit nešťastným..jak bych mohla, když mě miluje tak něžně?Kde jsou má rozhodnutí, kde jsou mé myšlenky o rozchodu, má rozhodnutí zříct se ho? Moje srdce je plné jen myšlenek na něj. Miluje mě!

V románu Jana Eyrová je romantická věta, kterou jsem často zpívala příliš monotónně, poslední sloku jsem opakovala s vášní. Znělo to takhle: „Moje láska se zapřísáhla polibkem, že bude se mnou žít až do smrti. Mám naposled své dokonalé štěstí, jak já miluji, tak jsem milována.“ Stalo se to v minulosti, ale jak blažená, blažená to slova.

Dne 4. ledna 1874

Na začátku nového roku jsem přemýšlela o všem , co se mi přihodilo v průběhu doby minulé, jak ponuře to začalo, jak osaměle jsem se cítila, jak jsem k němu cítila přátelství po celá léta a

po našem rozloučení, jak mé srdce toužilo po jeho návratu, jak to konečně přišlo, ale ..Oh , je to pro mě pořád nemožné. V mém srdci a v hlavě je všechno tak zmatené a popletené. Nerozumím sobě. Včera, když jsem četla o smrti Jany Navarrské, přišlo na mě zoufalství ..pak slzy a - něco - co pravdu „Nového roku“ odráží. Jak zlá, jak velmi zlá jsem byla po celý ten čas. Jak mám udělat lidi šťastnými? Jak mám docílit více klidu, více krásného světa?

Dlouhý čas jsem přemýšlela, jak jsem si libovala v maličkostech, jak bláhové byly někdy mé myšlenky, jak jsem byla hrozná k jiným, zatímco byli ke mně všichni vlídní a laskaví. Také jsem přemýšlela, že kdybych zemřela, lidé by mne nelitovali. Zbytečného života by se nemělo litovat. Jak mne začaly napadat tyto smutné myšlenky, přišla na mě lítost, že mě nikdo nemá rád, a nikdo nade mnou necítí soucit. Oh jak hořké slzy jsem ronila. Ale přece jen je tam nějaká útěcha - on mě miluje. Vrátily se mi však zlé a pošetilé myšlenky. Jeho přítomnost, která mě vždy utěšovala, mne nyní unavovala.

Spletla jsem se v něm, v nedostatku nadšení a zálib. Ale když v propasti mého zoufalství přichází myšlenky „miluje mě“, jeho přednosti zářily nade mnou v jejich čistotě, jeho upřímné oči mne uklidňovaly, a já jsem byla šťastná, že můžu k někomu přilnout. Je tak čistý, charakterní, pevně si razící cestu životem, tak něžný v srdci a mně oddaný. Byla jsem na sebe rozhněvaná, že jsem každou chvíli dumala o rozchodu. Takhle šílená jsem utíkala od Johna před čtyřmi roky, jako bych už nikdy neměla poznat lásku. Kdo mi dal jeho srdce, jeho život, všechno měl - moje vášnivá duše nemohla strpět tyto myšlenky, že „má láska není ideální“.

Kolem něj nebyla žádná záře, žádný lesk - jiní jsou lepší! Hnala jsem se střemhlav do nové vášně, kterou jsem si nezasluhovala. Litovala jsem svého činu v mnoha bezesných nocích.

Měla bych to zopakovat? Ó ne, neboj se můj drahý, já budu tvá tak dlouho, jak se odvážím, nebudu si ti nikdy stěžovat. Ó bože, poslouchej mé rozhodnutí: chci být dobrá a vášnivá, chci být taková, jakou ty bys mě rád měl. Jestliže je to můj osud udělat mého milého šťastným, budu se snažit a dělat jen to nejlepší. Přenechej mi tvého strážného anděla, který mě může doprovázet po cestě pravdy. A ty můj milovaný, který jsi mi dal svou lásku: velebím tě nastotísíkrát.

Dne 25. ledna 1874

Všechno jde klidně a pokojně, ale mé srdce je pronásledované divnými myšlenkami, prostupuje jím bída a zoufalství. Má předtucha je zničující. Bojím se podívat do hloubky

mých citů. Jeden básník řekl: „láska je tesknota“. Jak pravdivá jsou jeho slova. Bojím se být od něj vzdálena. Mohla bych to unést? Teď je můj život, má existence svázána jeho láskou. Ó jak, nešťastná jsem, a on - tak studený, tak chladný je !! Nikdy neudělal pro mě jako já pro jeho objetí - pro jeho polibek. Co ještě dalšího dokončí neštěstí mého života? Ó milovaný, miluj mě, miluj mě, nebuď tak pasivní, vždyť oheň spaluje mé srdce...

Dne 5. února 1874

Jsem velmi nešťastná, svět pro mě ztratil své kouzlo. V mém srdci je bláhová touha „ať už je po všem!“ Ó jak já toužím po krásném světě, který je pro mne přichystán, kde nebudou žádná pozemská přání, požadavky, žádná pozemská bolest, žádné tělesné utrpení. Jaký sladký balzám je naděje, vyjádřená v následujících větách:

„ Smrt přichází, vysvobodí tě,
přichází vesele,
jako tvůj přítel.

A všechny tvé obavy skončí.

A ve věčném míru

tvé utrpení navždy skončí.“

Ó, jaký utrápený, znavený poutník jsem!!

Dne 18. února 1874

Jaká hluboká radost je v mém srdci, po té bídě, utrpení a zoufalství. Joe mi napsal řádky plné něžné lásky, plné vášnivé touhy. Píše mi, že jsem jeho svět, jeho dokonalé štěstí, jeho svatost. Jak na mě myslí ve dne v noci. Ó, jak šťastná jsem! Nesmím se vrátit ke světským nadějím, když ho mám? Nebylo by tak strašlivé zemřít, kdyby to bolelo jeho něžné srdce? Ale jak málo si zasloužím jeho chválu. Já - tak nevýznamná, slabá. Ó, jak dlouho budu zcela blízko něj?

Sama si představuji - v bláznivé hlouposti - krásný malý pokoj, přicházející soumrak skrze tmavé záclony. Na pohovce je mladý muž, a na jeho kolenou leží mladá dívka, jejíž paže se tisknou kolem jeho krku, její hlava leží na jeho hrudníku. Ó, jak si jsou ale odlišní!

Jeho tvář září v klidné, vyrovnané vážnosti, jeho modré oči jsou tak klidné a něžné, jeho vlasy a vousy tak hebké. Dívčiny oči jsou černé a divoké, a plny hluboké, vášnivé, oddané lásky zvedá je k jeho tváři. Kadeře tmavých vlasů dělají její naivní tvář bílou jako mramor a obočí

nad nosem vytváří zajímavou tvář. Ó jak se k němu přimyká, a jak on na ni shlíží svýma milýma očima, šeptajícima: „mám konečně své nepopsatelné štěstí, jak já miluji, tak jsem milován“! Ó jak se dívka usmívá a říká: „Ó Joe“ a pak ho líbá.

Drahý, drahý můj, nepoznáváš tento obrázek? Učiníš z něj jednoho dne skutečnost? Ó, jak po tobě toužím...

Dne 21. února 1874

Jak je má duše podivná a zvláštní! Jsou v ní tajná zákoutí, které se učím sama poznávat. V pozadí jsou dva dny plné imaginárního štěstí i žalu, plné poblouznění a pocitů tak úžasných i neskutečně hořkých.

Slyšela jsem Wagnerovu operu Lohengrin a - oh! Jakou záplavu pocitů jsem měla ve svém srdci - nikdy bych je nedokázala popsat! Bylo tam úžasné štěstí, které může být vyjádřeno hudbou, poezií nebo výtvarným uměním a napadá lidské srdce. Byla tam i hořká bolest, prudké, ohnivé poblouznění. Byly tam pocity tak bolestné, tak hluboké v tak jemném zvuku melancholické hudby. Střídavě jsem plakala a smála se. Divoce jsem rozevřela své ruce v šíleném nápadu pojmout spojení míru, ctnosti a sladké lásky. V opeře Lohengrin je scéna „Svatební pokoj“, při které se mi oči zaplnily slzami a mé srdce rozbolelo.

Jaké toužení je ve mně, když myslím na tento obrázek. Jak byla Eliška blízko jeho srdce, jak líbal její čelo, hladil její vlasy, držel ji na svých kolenou a lehce ji tisknul ke svému hrudníku - tak lehce..oh.

Pak, když zkouším nalézt svou cestu skrze temnotu tichých klidných modrých očí, na mě zářících, nebyly by tak klidné - jak mohou, když mé jsou plné překvapivých slz.. Nazývá mě svým miláčkem, píše mi, že touží po momentu, kdy by se jeho rty tiskly k k mým. Proč nemůže takový moment vytvořit? Oheň spaluje mé srdce.

Ó, kéž bych mohla udělat všechny ty preludy poezie opravdovými. Mám ho tak ráda, jen on mě nemiluje, tak jako miloval Lohengrin Elišku. Miluji ho tak moc, jak žena může milovat, tak něžně, tak obětavě.

Dne 23. března 1874

Jak dlouho je to, co jsem svůj deník zavřela. Nenapsala jsem ani řádku do své knihy více než měsíc. Ó drahý deníčku, mé jediné útočiště bolesti a beznaděje, štěstí, které jsem nepoznala.

Ztratil jsi pro mne kouzlo. Nemám v sobě žádnou myšlenku, žádný pocit, který bych mu neřekla - Joeovi, je světlem mých očí, drahouškem mého srdce. Vidíme se téměř každý den, vyměňujeme si své myšlenky, pocity, můžeme spolu mluvit pohledem či dotykem dlaní, také si navzájem často píšeme dopisy plné krásných něžností, vášnivého blouznění a hluboké lásky! Ó jak šťastná jsem pak večer, nebo v tmavé noci, když za svitu hvězd a měsíce zářících nad zemí, můžu si dovolit vtisknout svoji dlaň do jeho, přitisknout si ji ke svému srdci. On potom vezme moji dlaň do své a políbí ji. Nemůže se dotknout mých rtů z obavy, že by se prozradil. Moje hlava leží na jeho rameni a mé rty tiše šeptají : „Ó Joe, drahý Joe“ a ten se chvěje emocemi a sevře mě pevně v náručí.

Naše láska je tak tajná a tak krásná. Jen jestli někdy nepřijdou ty strašlivé obavy „ztratím-li ho, opustí mne“. Ó jak chmurná myšlenka. On nevěří mým slzám, které často roním, které mě jednou donutily nazývat jej slunečním paprskem. Ó můj sluneční paprsku, může tvé světlo někdy svítit nad pěšinkou v té pustině, nad dívkou, která si tak málo zaslouží tvou lásku?

Ó, přejí si být jako Antigona, být jeho vzor ideál, tak věrná, tak milosrdná, plná oddané lásky k mužskému pokolení, ale obávám se, že já nejsem schopná být jak ona. Já jsem příliš vášnivá. Ó můj Joe, divoce mě miluj, jako já tebe, miluj mě navždy a navždy.

Dne 4. dubna - sobota velikonoční 1874

Dnes jsem byla přítomna Vzkříšení našeho Pána v Alžbětinském klášteře. Slavnostní bohoslužba ve mně zanechala hluboký zážitek. Všechno se zdálo být tak zbožné a velebné, klášterem šly zástupy jeptišek, jejichž postavy byly napůl schované v tmavých hábitech. Pohled na nich mi způsobil pomýšlení na tyto hrdinky křesťanstva, které se vzdaly všeho potěšení světa, sladkých emocí srdce, a jen se modlí a slouží Bohu.

Poté mě napadla myšlenka, jestli bych se já mohla stát sílou své duše jeptiškou? Pak jsem si představila sebe samu, jak bych se věrně modlila. Slzy vstoupily do mých očí, moje srdce bolelo. Plakala jsem tiše - bolestí, emocemi a hlubokou láskou. Ó! Nemůžu se vzdát světa, nemůžu povznést své srdce k nebi, je svázané se zemí, svázané s mým drahouškem Joem, se svým drahým milovaným mužem, od kterého se učím vážit si svého osudu. Cítila jsem, že smrt by byla pro mě strašná. Plakala jsem znovu, myslela jsem na smutné odloučení, které musí přijít jednoho dne, dříve či později. Moje oči se opět zalily slzami.

Ano, znám hloubku své lásky, své věrnosti k mému muži. Bože, odpusť mi, nemohu se modlit aniž bych se nemohla modlit za něj, za naši lásku. Zapomněla jsem Bože - za jeho stvoření.

Příjemné tóny hudby, která zněla při bohoslužbě, ve mně vzbudily myšlenku, že před Vzkříšením musí být smrt. Musí přijít odloučení. Zanedlouho přišel do mé duše klid. Vždyť Bůh je milostivý. My jsme mladí, plní lásky a naděje - snad nám Bůh požehná kráčet společnou cestou životem. Ó můj Joe, můj drahoušku, moje sladká naděje, mohla bych vyjádřit všechno co k tobě cítím. Miluji tě, žehnám ti.

Dne 14. dubna 1874

Moje naděje jsou pryč. Musím se ho vzdát. Jsem napůl šílená bolestí. Ano. Ach. Musím vzdát hold světu, své rodině. Patřím ke své mamince, která nevědíc o naší velké lásce, mi řekla: „musíš se s ním rozejít, protože on ti boří tvé vyhlídky, ty jsi ještě dítě, nic víc a musíš myslet na svoji budoucnost a jestli to neuděláš, tak já ano“.

Jak hrozná to slova, jak strašlivá ke mně. Mé svědomí slova slyšelo a rozumělo jim. Slova leží nade mnou jako těžké břemeno. Ó, zapomněla jsem, že má duše ani srdce nejsou osamocené. Musím být vděčná za všechny dary, pokusím se už nikdy nedotýkat jeho dlaních. Nemůžu se stát jeho ženou - nevím proč, ale vím, že je to nemožné. Nikdy jsem nedoufala v takové rozčarování ve svém životě. Nicméně nejsem zklamána. Cítím, že to musí být něco jako nebeský ráj. Neobviňuji ho jako moje maminka, která říká, že si se mnou jen hraje. Proč, jestliže mě nemiloval, tak jako muž miluje svou ženu, proč by si bral na sebe takové břemeno?

Jsem tak slabá, tak napjatá, snad ví že...Jen se modlím k Bohu, abych nikdy nepatřila jinému muži, když si představuji sebe, jak kráčím k oltáři a přísahám věrnost a lásku jinému muži, než jemu, jsem blízko zoufalství. Jsem jako kámen, od té soboty, co jsem hovořila s maminkou. Nesměji se, nemluví, jídla se dotýkám jen s odporem. Myslím jen na něj a svůj žal. Ó Joe, můj drahý Joe. Zasloužila jsem si takovou bolest??

Dne 14. května 1874

Oh, jak šťastná jsem, včera jsem cítila jeho rty na svých, skryla nás tma a my byli znovu šťastní. Ó Joe, doufám, že všechno ještě skončí šťastně. Že nás nakonec nečeká žádné odloučení, ale jen společné štěstí a klid. Mohlo by to tak být!

Dne 10. června 1874

Ten hrozný život nikdy neskončí? Toužím po klidu, toužím být pohřbena. Jsem tak znavená, znavená ze všech bojů, znavená ze zoufalého osudu mého nemocného trpícího těla, ze všeho, všeho. Myslím, že jsem už žila dost dlouho. Můj dosavadní život byl žalostný, ale vidím, že má další budoucnost bude a musí být strašlivá, každý krok bude zpečetěn mou vlastní krví.

Jakýpak můj budoucí život bude? Vidím to jasně: rozhodla jsem se nikdy nepatřit jinému muži, jen Joeovi a tento slib dodržím.

Moji rodiče nikdy nepřipustí beznadějný vztah jako je tento. Budou mě od něj odtrhovat a klidně mě přinutí vstoupit a setrvat ve světě, kde se manželství může nabídnout samo. V takovém případě je neuposlechnu a půjdu si svojí cestou na tomto světě. Stanu se učitelkou, vychovatelkou nebo něčím podobným. Nebude to pro mě tak hrozné. Ačkoli mě lidé ujišťují, že je to „hořký chléb“. Oh, ta myšlenka, že musí Joe jednoho dne odejít, je hrozná. Musí? Oh!

Zapřísahala jsem se na začátku naší lásky, že ho nikdy neudělám nešťastným, že ho k sobě nebudu přivazovat. Jsem hluboce vděčná prozřetelnosti za jeho chudobu. Budu ušetřena bolesti odmítnout ho. Jeho vyhlídky do budoucnosti budou jasné, může na mě klidně zapomenout.

Oh, musím být vytrvalá, ačkoliv jsem mu jednou psala, že bych spáchala klidně zločin, jen abych mohla být navždy s ním. Ne, to byl jen výbuch mé vášně. Já k němu patřím navždy. Jak nešťastným, jak ubohým, nemocným stvořením by ho to udělalo. Seberezi gnace - to je nové motto mého života, zoufalého, hořkého života. Napíšu mu, že je volný, že se ho vzdávám. Moje duše je tmavá. Obávám se, že zakrátko ztmavne zcela.

V mém srdci je vzpomínka, jak mladý muž, který spáchal sebevraždu, napsal do svého deníku: „Tvrdý je život, lepší je zemřít.“

Dne 14. června 1874

Zlaté časy mého mládí končí. Předě mnou je bezútěšný a šedý prostor, bez slunce, bez květin. Oh, jak krátké mládí to bylo. Jak chudé, jak bezútěšné, bylo v něm hodně bolesti, a tak málo radosti jsem ochutnala. Všechno pro mě skončilo, má minulá láska mi ale přinesla zármutek a zkázu mých budoucích vyhlídek, stín se svrhl na mé neposkvřené jméno. Ach, co jsem

neobětovala pro lásku! Neustále jsem doufala, že mi přinese krásný život. Toužila jsem po hrudi mého milého, aby byla místem, kde bych zapoměla na všechny žaly mé minulosti, kde bych našla štěstí. A teď mě nechá odejít do světa, trnitou cestou. Nyní jsem našla sílu vzdát se všech svých snů, vzdát se všeho krásného a sladkého, začít život chudé služky, která pro pár mincí prodá své sny, myšlenky, svůj talent!

Ano vím, mám velký důvod bojovat. Musím ale změnit své plány, napravit své chyby, musím studovat, studovat, a budu učit a učit až do úmoru, dokud mé tělo neselže. Ale co můžu dělat? Být neustále břemenem pro své rodiče? Kde je ten muž, který by si rád vzal na svou hrud' dívku, která je známá tím, že se nezamílovala moudře, za to příliš silně a která obětovala své dobré jméno kvůli lásce? Joe neví, že mě zničil, nezná odvahu mé lásky, nikdy nezkusil mě něčím potěšit, nikdy mi nedal důkaz své lásky.. Ó Bože! Zdá se, že jsem velmi hříšná, protože jsou ve mně hořké myšlenky, které ho obviňují, viní ho v mém srdci. Někdy mám přání vrhnout se do nové vášně, abych zapoměla na své momentální utrpení.

Mé rebelské myšlenky mi našeptávají: je to podvod „okouzlující, šarmantní , fascinující dívky“ jak mě ostatní nazývají.

Každý večer mi hlavou koluje tolik myšlenek. Někdy vzpomínám na staré protestantské náboženské písně, které vypráví o smrti a klidu. Potom vzpomínám na momenty, strávené s Joem v milostném obětí v zátiší lesa, jak se třásl, jak vášnivě líbal mé dlaně, mé rty, mé čelo, jak hladil mé vlasy, nesl mě v náručí. Ó, cítím jeho lásku jako hlubokou a velkou, ale kde jsou důkazy? S ním jsem byla vždy šťastná a klidná, on byl jako vždy můj „sluneční paprsek“. Doufala jsem, že uvidím obraz venkovského útočiště „Riesenberg“. Myslela jsem na to, jak bych ležela v lese, zírala do modré oblohy a snila nekonečné sny - být tak blízko nebe, zapomenout na pozemské strasti a starosti; naděje je ztracena. Ó, jaká příprava to měla být pro můj hrdinský plán. Ó, kdybych věděla, jaký osud mě čeká!

Dne 27. července 1874

Zítřka 27. července bude můj Joe promovat jako doktor filozofie na pražské univerzitě. Oh, jaké štěstí! Všechny sny, které jsem měla, když jsem si přála být klukem, se splnily v mém Joeovi. Mohla bych sdílet jeho osud, vše mu povědět, přála bych mu být... ale všechny mé naděje jsou zmařeny, musíme se rozdělit.

Dne 6. září 1874

Už je to dost dlouho od té doby, co jsem napsala poslední řádku do mého deníku. Za tu dobu se událo mnoho událostí, které mi přinesly do mého srdce mnoho emocí. Na začátku srpna jsme jeli do Eichwaldu, kde jsem strávila osmnáct dní, tak krásných, tak okouzlujících. Chodili jsme do lesa, poslouchali melodický zpěv ptáků, trhala jsem květiny, ostružiny s takovým potěšením. Náhle se však nad mým prosluněným životem rozprostřel stín. Joe mi psal, že to moje maminka zjistila. Muselo přijít vysvětlení. Velmi jsem se omlouvala. Maminka mi oznámila, že jakmile přijedeme do Prahy, prověří si jeho i jeho záměry, řekne mu, jak rozzlobená a překvapená byla, když se dověděla o našich tajných stycích, které hodlá zakázat. Nesouhlasím s maminkou a nechci udělat, co si sama přeje - ukončit ten nešťastný, beznadějný vztah. Tajně jsem si však myslela, že Joe řekne mamince, že jejich dohoda je uzavřená a ona mu zakáže navštěvovat náš dům. Ale já ho budu milovat jako jsem ho milovala předtím, budu ho milovat, i když si budeme navzájem cizí a budu ho tajně milovat, i když budu ženou jiného muže. Dodržím, co jsem mu slíbila.

3. září, den našeho vysvětlování přišel. Bála jsem vstoupit do přijímacího pokoje, ale maminka mi přišla naproti a přivedla mě. Vzbudilo se ve mně zoufalství, klesla jsem na židli, kousala jsem rty až do krve a poslouchala jsem mamincino obvinění - jak hrozné to bylo. Ale potom přišlo něco, co bych nečekala, Joe řekl mamince, že držel naši lásku v utajení, protože jeho finanční vyhlídky nejsou právě takové, aby o nich mohl mluvit otevřeně a čekal na okamžik, kdy by mohl mamince všechno říct.

Maminka se mě zeptala, zdali bych se za takových podmínek zasnoubila (mělo to být tak do roku). Byla jsem velmi rozrušená, považovala jsem to za nejhorší útok! Řekla jsem mamince, že mě ponížila, tak jak bych od ní nikdy neočekávala - že miluji Joea bez jakýchkoli jiných úmyslů, že nejsem tak zlá, abych hrála komedii o lásce, na jejímž konci by bylo manželství. Ona mi odpověděla, že „ona takový vztah považuje za velmi hříšný“ a zeptala se mě, jak ukončím tu nešťastnou aféru. Já jsem plakala, že to nikdy neukončím, neukončím všechno - již ne více takových útoků.

Vzdám se všeho, všeho, byla jsem ve víru vášně. Joe byl bílý jako mramor a maminka vyšla z pokoje říkajíc mu, že si teď můžeme promluvit. Skryla jsem svou tvář do dlaní. Nezvedla jsem ji, ani když se ke mně Joe přiblížil a oslovil mě „Thyrzo“ hlasem rozřeseným emocemi. Neslyšela jsem ho. Byla jsem šílená vzteky. Napadaly mě myšlenky na cokoli jiného, ale ne na ideální lásku, bylo to pro mne hrozné. Joe mne přesvědčoval jak mohl, já jsem se ale nechtěla vzdát, ale pak, pak jeho laskavé, klidné oči zazářily na mě (dříve jsem to u něj nikdy nezpozorovala), a pak mi řekl, jak nešťastným by byl, kdybychom se rozešli, pak

vášnivě políbil mé ruce, vzal mě do své náruče, v ten moment jsem jen myslela na souhlas, který by znamenal již se od něj nikdy neodloučit. Dal mi malý zlatý prstýnek s modrým kamínkem, já jsem mu dala svůj prsten již před mým odjezdem.

Pak jsem šla za mojí maminkou, omluvila jsem se jí, objala a políbila a vyčerpaná hroznými emocemi posledních hodin, uvolnila jsem cestu svému srdci a srdečně jsem se rozplakala. Maminka byla ke mně moc laskavá, má mě moc ráda! Joe neřekl ani slovo, nic nevysvětlil, jen řekl, že žádná další věc ho nezajímá.

Ale jak odešel pryč, přišel večer a můj slib ležel nade mnou jako olovo. Byla jsem nešťastná - ne, to je příliš slabé slovo. Byla jsem nešťastná jako nikdy předtím.

Bojím se s ním sejít, ale miluji ho hluboce a vášnivě. Nerozumím sama sobě. Dopoledne jsem měla rozhovor s maminkou. Řekla jsem jí, že si přeji vzít svá slova zpět, že se nemůžu vdát, nemůžu si vzít muže, kterého miluji a stát se obyčejnou ženou, která brzy přestane být svým mužem zbožňována, přestane být jeho miláčkem. Maminka o však považovala za nesmysl. Ona teď věřila tomuto vztahu. Pokládala to za mé štěstí, že miluji právě Joea, kterého si vážila a smála se mým obavám stát se přelétavou, a tak jsem jí slíbila, že budu o tom přemýšlet.

Myslím na to doteď!

Řeknu Joeovi, že ho budu milovat navždy a navždy.

Budu ho milovat dokonce tehdy, když se mé city stanou zločinem, budu jeho idolem, ale nikdy se nestanu jeho ženou. Bude s tím souhlasit? Já tak doufám, že se nebudu muset stát obyčejnou dívkou a vzdát se svých myšlenek, svých krásných snů. Ó, jak by má pyšná duše trpěla! Jsem nešťastná, nemůžu spát, nemůžu jíst, mé myšlenky mě neustále pronásledují. Joea jsem neviděla od onoho dne plného vysvětlování. Bojím se s ním mluvit. Jak to skončí? Ó můj Bože, jak to skončí?

Dne 3. prosince 1874

Když jsem psala poslední řádku do mého deníku, byla jsem na pokraji zoufalství. Bylo to asi 14. a 15. září, téměř před dvěma měsíci. Od té doby se toho hodně změnilo. Stala jsem se jinou bytostí. Dva dny po mých posledních zoufalých rádcích se Thyrsa stala nevěstou - nevěstou toho, kterého milovala tak moc, toho ..Neměla by být šťastná? Přesto je příliš hříšná, aby byla spokojená, do muk ji uvrhne, až začne pochybovat o její lásce, stěžuje si její mamince: „bídny osud tak docela jiný, než si ona zaslouží“. Ano, jsem příliš hříšná a divná. Miluji Joea hluboce, draze a vášnivě, jsem velmi šťastná, když jsem s ním, jeho láska, jeho

něžnosti jsou pro mne nezbytné jako vzduch! Když jsem s ním, má ruka ho neustále hladí, musím ho objímat, tisíckrát líbat. Musím laskat jeho vlasy a čelo, sedět na jeho kolenou jako něžné malé děťátko, jak mě on nazývá - přesto stále lituji svého slibu stát se jeho ženou. Tento slib je jako železné pouto. Hodí se k mému srdci jako nikdo jiný. Ale jeho poměry nevyhovují mně a vždycky mě napadá: „Budu tě nenávidět tak moc..“

Ale tak často, jak jsem mu nabídla pozici mého milence, neměl by to přijmout. Nyní, ačkoli je doktorem filozofie a profesorem na gymnáziu, jeho původ je velmi prostý, jeho otec je chudý dělník, švec, a stále bude, pokud nebude příliš starý ještě pracovat; samozřejmě příslušníci jeho rodiny, ač velmi čestní lidé, jsou ..divím se, jak mohl vystoupit z této rodiny. Já jsem a vždycky jsem byla zoufale pyšná.. Tak být zahanbená rodinou mého budoucího manžela je největší rána mého hrdého srdce. Mám také mnoho vlastností. Toužím ho získat a vlastnit ho. Přeji si mít idola ve svém muži, ale nemožnost toho dělá mě nešťastnou. On je jistě velmi chytrý, jak také ukazuje jeho kariéra a současná pozice, a přitom je tak mladý! Ale kolem něj není žádný lesk, to bych měla zdůraznit. Jeho tvář je hezká, ale jeho postava je příliš malá, ale ostatní jej nazývají pěkným mužem. Nakonec je tam mnoho „ale“, která mě velmi rozčilují! V době svatebních příprav, kdyby neproběhla žádná veřejná oznámení, vzala bych zpět svůj slib pětkrát denně. Ale já nejsem ochotná udělat veřejný skandál. Krutě jsem ho mučila, předstírala svou lásku velmi slabě, zahrnovala ho hromadou chyb, říkala mu velmi arogantně, co se musí naučit dělat a to mě těšilo. A co jsem neudělala!

Dnes jsem mu napsala, že mu zakazuji jeho budoucí návštěvy až do doby, než si je budu znovu přát. Právě teď jsem velmi zlá a hříšná a nepřeji si mu říct všechno, co si právě teď myslím. Měla bych toho později litovat! Maminka je velmi rozhněvaná a udivená a řekla mi, že je přesvědčená, že mě žádný muž na zemi nemůže udělat šťastnou jako Joe, proto mě vysvětlila, že ačkoli je velmi chudý, v mém životě je potřeba hodně péče a projevů něžnosti. Přemýšlím, jestli má zkaženost bude pokračovat ještě dlouho? Když ho uvidím, všechno se rozplyne- Proto ho nechci vidět, chci být krutá.

21. srpna 1875

Dnešním večerem počíná nová epocha v mém životě - a doba lásky přebílená často - přebolestná častěji - dnes se končí. Před roky nazývala jsem srdce své teskným , duši svoji plání, naříkala jsem po dechu jara a v slzách za lásku žebrala - dosáhla jsem jí - avšak byl to Dunajský rok! Kolik jsem přestala bolů, kolik chvilí tajných, a konečně mne ta láska vehnala v náruč sňatku, který tolik mi přináší a přinese radostí, že stojím tu dnes bez naděje jediné,

beze zvuku v srdci, jenž by mne k životu pobádal- že stojím tu dnes s žízňí po hrobu, po věčném pokoji. A proto tu lásku ze srdce vypustím -a nikdy - nikdy více nechci milovati. Obkládám tě ledem lhostejnosti, sypu na tebe sněh chladné rozvahy, nebudu více v tobě poletovati jako zlaté, motýlové ty snové o budoucnosti blažené - nebude více v tobě vyrůstati růže za růží, které jemu pak v oběh jsem kladla. Ó škoda, přeškoda těch cílů krásných, horoucích, on ani jim nerozuměl, on ani jich nedovedl oceniti, znít' mi ještě v uších ta urputná jeho slova. Ó mé srdce, kam, ó kam - do jaké to pouště jsi zabloudilo!! Jsem k němu vázána, vím to, jsem jeho nevěsta - co na tom? Jeho Thyrzou nikdy více nebudu - a pakliže mne jedenkrát - až snad ženou jeho budu, přinutí abych mu náležela, jen sochu v náručí držeti bude - a rty mé ani se nepohnou, aby opětovaly polibky jeho vnucené. Ostatně do té doby ještě dlouhé a mnohé jsou měsíce a kdoví, budu-li kdy jeho ženou - kdo ty lidské osudy ustanovit dovede? Tak dlouho se sňatek náš odkládal a odkládá - snad nikdy se neuskuteční. Se slzami vzpomínám si co chvíli té na svůj lesní hrob - on byl mi útěchou, myšlenkou nejmilejší, mým pokladem jediným za těch dob sněhu a ledu, mně jaro, léto uplynulo a opět na ledové jsem se ocitla pláni - ó hrobečku můj zelený! Kéž bych tam k tobě přijít mohla a na drnu tvém zeleném žalovati i mohla, jak mělo se mi krutě od té doby, co jsem se tobě odcizila! Ó jak bych hlavu přitiskla na zelený tvůj mech a plakala, až by na něm narostlo plno slziček barvy tak žhavé, jak ony byly žhavé, které z hloubi srdce jsem vyplakala. Chtěla bych utéci do lesů hlubokých a tam zapomenout na vše co bylo. Na celou tu minulost, která na mne spočívá jako těžký, strašlivý sen. Ó jak jsem zhřešila proti svým úmyslům, proti těm hrdým snům mládí mého, vysoko držela jsem prapor hrdosti své jednou. Nestávkou jsem chtěla býti. Oh! Ó vy sny zhasené, ty prapore poskvrněný, pošlapaný, roztrhaný mou vlastní rukou! Zdaž napravití dovedu, co spáchala jsem? Zdaž to srdce ledové očistí se ze své pohromy a opět stane se tak jasným, tak svatým, tak dětinným jak dříve? Ó Bože, dej požehnání k cestě tého života mého nové, já pevně chci vytrvati - a byť by i někdy minulost prstem vábivým na mne kynula, já zastřu si oči, abych viděla před sebou jen tu cestu sněhovou, bez květů, bez vůně. Slze bláhové, nekalte mi oči, nechci být více měkkou - srdce měkké pobodají trny nejhouběji. A ty, kterého jsem milovala a který tak mne ponížil, že lásku k němu ze srdce trhám - buď s Bohem - bojím se budoucnosti po boku tvém, věř, než nikdy nezanedbám povinností svých k tobě - budu ten automat úslužným, poslušným, uvidíš!

Můj hrobečku lesní, v duchu kladu hlavu na zelený tvůj mech, přijmi ji tam a odpočinutí jí dopřej - spočívávala jindy na jeho nadrech. Tomu však je konec nyní!

Dne 15. září 1875

Rok a několik dní uplynuly od momentu mého zasnoubení. První rok mého zasnoubení uplynul - kolik let to bude ještě trvat? Nepochybně žádná nevěsta nespojovala myšlenky tak pochmurné, pocity tak hořké s výročím svého zasnoubení! Ale oh! Nemůžu být ráda, jak bych mohla, když jsem tak nešťastná? V mém srdci je stálá lítost, někdy zkouším být spokojená, zapomenout na svůj osud, truchlivé myšlenky vždy napadnou mě při svých vzpomínkách. Už tam nebude nikdy klidné místo. Mám trpět, trpět celý život, trápit se tak dlouho? Oh, přála bych si, abych věděla co dělat, kde najít klid své mysli. Oh, tak bych si to přála.

Bojím se své budoucnosti, bojím se pohledět na ni, byla by - zdá se- zničená. Bojím se i minulosti, v ní byla smutná varování a neštěstí. Kéž bych mohla najít něco reálného - ale jsou tam jen preludy, se kterými jsem bojovala, nenaplněné naděje, jež nejdou utišit. Proč, proč je ke mně osud tak nemilosrdný, proč mi ukazuje zralé jablko, kterého já nikdy nedosáhnu, čistou vodu, které se nikdy nenapiji jako Tantalus ve starořeckém příběhu. Nevím, kdy tahle muka přestanou - asi nikdy. Až přijde čas konce, náš osud bude naplněn - a on nepohne ani prstem. Uslyším starou píseň „Čekej, čekej, čekej“ . Pamatuji si starou německou baladu, ne příliš chytrou, ale tolik smutnou, jako je má vlastní situace. Ne že bych usilovala vstoupit do manželského stavu co nejdříve, to nebyl nikdy můj cíl ani přání, ale světlo, v kterém je na náš vztah pohlíženo, může přinést výsměch a oh! Co by si mysleli moji rodiče o starostech nějaké dívky.

Přála bych si, abych mohla jít do světa jako neznámá žebračka, ochotna spát na kameni, opatřovat si a jíst drobky, které spadnou ze stolu bohatých. Kdybych jen mohla odejít pryč, se světlým srdcem volným zbaveným těch hořkých pocitů, z těchto smutných myšlenek, které mi neustále dělají starosti. Miluji ho ještě? Nemyslím si to. Mám pocit, že má láska pomalu bledne a ztrácí lesk; až přijde druhé výročí našeho zasnoubení, již tam nebude nic z toho, co bylo dříve. Oh, jak strašlivý den to bude a jakou zoufalou, nenáviděnou a ubohou dívkou pak budu! Můj osud ztrpčuje lidstvo, otravuje mé hořké pocity, stoupá má nálada! Měla bych ještě žít? Nechci ještě zemřít, to by bylo zlé, ještě jsem na světě nic neudělala. Ale přála bych si, abych se nenarodila, nebo alespoň nedožila příštího dne. Oh, proč jsem si s ním někdy nepromluvila, s ním, se zlým géniem mého života, který zbořil mé vyhlídky, zkalil mé dny a udělal mě na něm závislou, ubožačkou, jakou jsem teď. Oh, co bych měla dělat. Co bych si měla počít - zapomenout a najít znovu mír! Kéž bych mohla zrušit naše zasnoubení, ale to bude veřejně ohlášeno a z této události by byl ten nejhorší skandál.

Všechno je tak pomatené. Žádný závěr, žádné hvězdy.

Se srdcem tak hořkým, tak prázdňým, mohla bych si přát pomoc?

Dne 24. září 1875

Tady je jeden příběh:

Kdysi dávno jedna mladá dívka kráčela lesy a loukami a spatřila mnoho květin, k některým si přivoněla a kolem některých prošla bez povšimnutí. A tak přišla až na jedno tmavé místo, kde stála skála a před ní hluboký kráter, nebezpečné to místo pro nohu cestovatele. Ze skály, z jejího nejhlubšího dna, rostla kytička. Nebyla ani tak krásná, ani její vůně dívku neomámila, ale díky své tvrdohlavosti chtěla květinu vlastnit. A tak se vydala po nebezpečné pěšině, nořila se do bláta, umazala si boty a po dalších problémech se dostala až ke květině. Zdála se jí velice půvabná, proto se chvíli zastavila a odpočívala. A pak hle! Za skálou se táhl krásný malý zastrčený kout s růžemi, fialkami a bílými liliemi. Bylo to kousek, a přitom žádné nebezpečné cesty ani bláto na cestě. Dívka tím byla velmi ohromená. Osamocená květina, ke které se tak těžce dostala, se jí náhle zdála bezvýznamná a chudobná. Dívka nevěděla, zdali má ještě odpočívat nebo jít dále k růžím a liliím. Ozývalo se v ní několik hlasů - byl tam jeden, který říkal, že by se nenašel nikdo, kdo by si vybral chudobnou, zapomenutou květinu. Nepozorná dívka si ji však vybrala a myslela si, že udělala správně. Ale oh! Jak nešťastné to však bylo! Trny zranily dívčiny prsty, mokrá půda dala květině nezdravou vůni, která se dívce zhnusila. A běda, když zvedla své oči, růže a fialky začaly kvést a vonět tak překrásně, lilie vyrostly a rozzářily se. Dívka byla velmi ohromená z té nádhery, s nehezkou trnitou kytkou tak tisknoucí se ke své nové majitelce.

Dívka se pak smutně podívala na cestu, kterou sem přišla a která znamenala velké potíže a byla velmi, velmi nešťastná! Tento příběh je jako můj vlastní. A taková jsem já. Nehezká květina. Oh! Růže ke mně velmi často posílají svou inteligenci a lilie zůstávají pořád pyšné. Všechno to jsem mohla mít, oh, slepá, slepá, slepá. Já vím, že jsem strůjcem svého bídného osudu, a proto bych neměla čekat, ale mé srdce je tak zhroucené a myšlenky tak hořké! Mé modlitby za vysvobození jsou všechny zbytečné; když jsem dnes dostala zprávy o smrti jedné mé drahé přítelkyně, považovala jsem ji za velmi šťastnou a nebyla jsem schopná projevit smutek nad jejím osudem. Proč se to nestalo mně? Bojím se žít, každý den nová rána, každý den upadám stále hlouběji - každý den můj budoucí život pokračuje ve stále větší a větší bídě a utrpení. Žena muže, kterým pohrdá, kterým každý pohrdá, kterého já nezkouším mít ráda a jehož osud je jedním z nejhorších a nejubožejších - to je příliš. Oh, jak jsem mohla zvítězit, jen kdybych dala na své svědomí, jen kdybych neposlechla maminčiných rad. Oh,

nešťastná hodina, když jsem ho poprvé spatřila. Proč mu Bůh nenapsal na čelo: Každého kolem mě udělám chudým a bezvýznamným. Jak bych ho měla omráčit - já pyšná, hrdá dívka - slepá, slepá, slepá! Ó, kéž bych jen věděla, jak se od něj vysvobodit nebo jak zapomenout na svoji bídu a žít ve štěstí! Bože, pomoz mi!

Dne 3. listopadu 1875

Chtěla jsem psátí Joeovi list, než v šílené té zoufalosti v níž mohl by míti .. závažných, a proto napsati jej chci jen sem v tuto knihu a až přijde doba rozhodná, nechť přečte jej on.

Joe, list, který v tuto chvíli Tobě píše - daleko rozdílen je oněch, jichž sbírku nazval jsi erotickou svou bibliotékou - je abych tak řekla psán krví a plamenem a zhroziš se zajisté slov, které k Tobě promluví. Věř, věř výlevem jsou nejčistším té bídy přehrozné, kterou jsi ty na mne uvalil. Ó věř, že Tebe, když vzdálen jsi, nenávidím, horoucně nenávidím. Tys pošlapal život můj, štěstí mé, tys mne učinil nejnižší z dívek světa tohoto, tys ze vzdušných výší, kde přebývala jsem, vnutil mne do temnot žaláře a ty za krátký čas pošlapeš čest mou, čest rodiny mé, jako jsi pošlapal srdce mé! Ó klan té hodině, kdy Tebe ponejprve jsem spatřila, kdy jako zlý génius pověsil jsi se na paty mé a pronásledoval mne napořádě. Ó že Bůh nenapsal na čelo Tvé: „Hle dítě bídy, nuzoty, bídu a neštěstí přinesu každému kdo s ním se sblíží“. Ó jak bych byla utíkala před tebou - já tak hrdá, které nižádný osud světa nezdál se příliš vysokým. Proč nemáš ty odporující vzezření bídy, z níž pocházíš? Ó toť jen nešťastný osud můj dal ti tu tvář, v níž duch, srdce šlechtné a povaha mužná se mi zdála zrcadliti se - ó jak ta tvář tvoje lže, bídně lže! Ó vím teď, proč divili se všichni, proč právě já Tebe vyvolila - viděli tebe okem nezakaleným - kdežto já měla závoj na očích, která ach již dlouho spadl.

Já jasným okem pohlížím dnes na pravý obraz muže, jemuž náležeti mám - ó co jsem to učinila - kam, kam do jaké pouště srdce mé zabloudilo! Nevěřím, že bych Tebe ještě kdy mohla milovat a stydím se za to, že kdy jsem Tebe milovala. Tos neopomyslel ó egoisto ty bezpříkladný, k jakému mne to zasvěcuješ osudu, ponižuje mne za svou ženu - ó pravím ženu - ty nikdy mne nemůžeš učiniti svou ženou - tyť nemáš síly, ty nemáš ničeho, čím bys krb svůj vlastní si zařídil! Byla jsem Ti jen hříčkou smyslnosti. To děcko blouznivé, plné vznešených snů, s tím srdcem čistým, s tou duší poetickou, stalo se hříčkou takového muže.

Ó přeji Ti, abys ses stal tak bídným, jakos mne učinil - přeji Ti, abys neměl pokoje ve světě, ano všecko zlé Ti přeji - ty nejhorší můj nepříteli!

Až přijde den, kdy poslední ten cár cti ještě odhodíš, pak věř, že od okamžiku toho my oba ve světě zůstatí spolu nemůžeme - nesnesu tu hanbu - sneseš ty ji snad?

Ó ty ano. Kdyby však se mělo státí, že přece do rukou tvých se dostanu -pak věř, jakkoli jsi lhal, budu lháti já, ta přísaha před oltářem bude lží, velkou lží! A jako ty jsi mne ponížil, ponížím já tebe a s plesáním volati budu: „Hle manžela, který tak od choti své nenáviděn jest a v opovržení - že dotknouti se nesmí ruka jeho prstů jejích. Tak smažu ze sebe hanbu, že ty lživé rty tvé kdy mých se dotkly - nenávidím Tebe - slyšíš?!

8. Seznam použité literatury

8.1 Archivní prameny

LA PNP, Teréza Nováková, Osobní fond, rukopisy vlastní, Deníky 1866 – 1875, *Thereschens Tagebuch Im Monat Juli, August und September 1866. In Prag, III. Heft, Thyrza's Diary. Having been begun on the 25th December 1872, Finished 12th of September 1874.*

8.2 Vydané prameny

SVADBOVÁ, Blanka (ed). *Z lidské sonáty (Teréza Nováková: Korespondence)*. Praha 1988. ISBN: 01-036-88.

8.3 Literatura

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha 2005. ISBN 80-7277-241-4.

BAHENSKÁ, Marie. Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. Století. In *Český časopis historický*, 2005, č. 3, s. 549-571. ISSN 0862-6111.

BĚLINA, Pavel a kolektiv. *Dějiny země Koruny české – díl II*. Praha 2003. ISBN 80-7185-606-1.

HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha 1999. ISBN 80-7106-380-0.

CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Východočeské nakladatelství 1963. ISBN: 000458274.

KÖSSL, Jiří. a kol. *Vybrané kapitoly z dějin české tělesné kultury od roku 1774 po současnost*. Praha 2000. ISBN: 80-7184-608-2.

LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má*. Praha 2007. ISBN: 978-80-7254-956-6.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (edd.). *Osobní deník a korespondence – snaha o reprezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series 6, Faculty of Humanities, Supplement 9 (2004). ISBN 80-7194-650-8.

LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. Praha. 2006. ISBN: 80-7185-647-9.

- LENDEROVÁ, Milena- MACKOVÁ, Marie.- JIRÁNEK, Tomáš - BEZECNÝ, Zdeněk. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl: život všední i sváteční*. Pardubice 2005. ISBN: 80-7194-756-3.
- MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha, 1958. ISBN: 231050036820.
- NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*. Praha 1994. ISBN: 80-901783-0-8.
- NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové. Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové*. Česká Třebová 1930. ISBN: 231050194580.
- NOVÁKOVÁ, Teréza. *Vlastní životopis z roku 1893*. In: NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové. Se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové*. Česká Třebová 1930. ISBN: 231050194580.
- PRAŽÁK, Albert. *Teréza Nováková*. In STLOUKAL, Karel (ed.). *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha 1940, s. 473-488. ISBN: 000594413.
- SKARLANTOVÁ, Jana. *Lví silou, vzletem sokolím*. In *Naše rodina*. Ročník 35, č. 12. ISSN: 0323-2743.
- SVADBOVÁ, Blanka. *Jít životem dále...* In NOVÁKOVÁ, Teréza. *Zrcadlení*. Praha 1981. ISBN: 000155112.
- URBAN, Otto. *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. 2. vydání. Praha 1982. ISBN: 80-7106-500-5.

9. Seznam příloh

Příloha 1 - Teréza Nováková v roce 1908

Příloha 2 - Matka Terézy Novákové Arnoštka Lanhausová

Příloha 3 - Otec František Lanhaus

Příloha 4 - Patnáctiletá Thyrsa Lanhausová

Příloha 5 - Teréza Nováková v dívčích letech

Příloha 6 - Novomanželé Teréza a Josef Novákovi

Příloha 7 - Teréza Nováková kolem roku 1875

Příloha 8 - Teréza Nováková v roce 1904

Příloha 9 - Teréza Nováková na přelomu osmdesátých a devadesátých let

Příloha 10 – Manželé Novákovi v bavorských lázních Reichenhall v roce 1898

Příloha 11 – Litomyšl, kde strávila Teréza Nováková devatenáct let

Příloha 12 – Náměstí na litomyšlském předměstí, kde rodina bydlela devět let

Příloha 13 – Profesorský sbor litomyšlského gymnázia ve školním roce 1874-1875

Příloha 14 – Spolek paní a dívek v Litomyšli

Příloha 15 - Teréza Nováková se synem Jaroslavem na svatbě Arna Nováka roku 1908

Příloha 16 – Teréza Nováková při práci v Proseči

Příloha 17 - Teréza Nováková v Proseči

Teréza Nováková v roce 1908

Matka Terézy Novákové Arnošta Lanhausová

Otec Terézy Novákové František Lanhaus

Patnáctiletá Thyrsa Lanhausová

Teréza Nováková v dívčích letech

Novomanželé Teréza a Josef Novákovi

Teréza Nováková kolem roku 1875

Teréza Nováková v roce 1904

Teréza Nováková na přelomu osmdesátých a devadesátých let

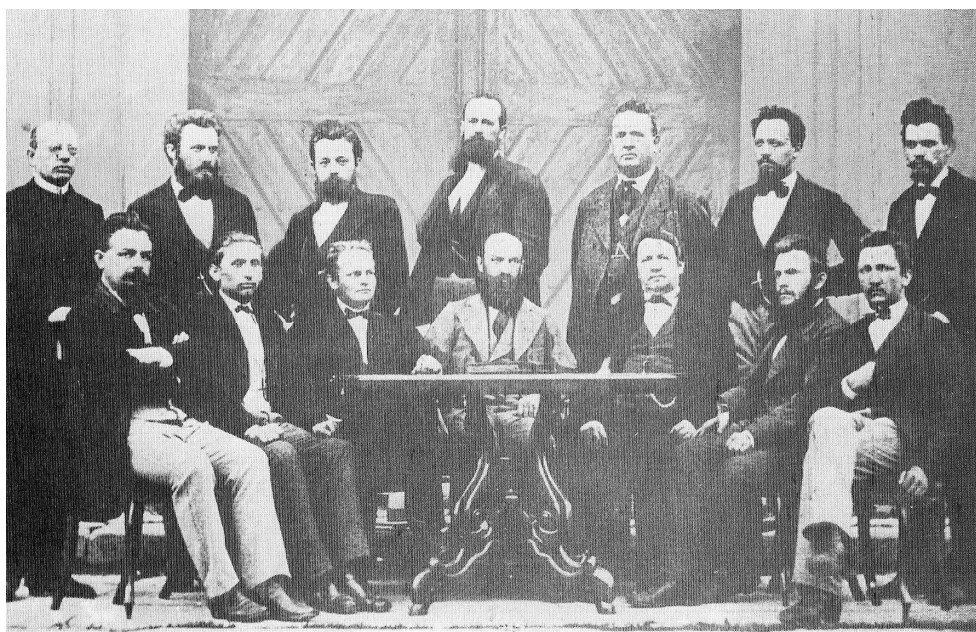
Manželé Novákovi v bavorských lázních Reichenhall v roce 1898

Litomyšl, kde Teréza Nováková strávila devatenáct let

Náměstí na litomyšlském předměstí, kde rodina bydlela devět let

Profesorský sbor litomyšlského gymnázia ve školním roce 1874-1875

Spolek paní a dívek v Litomyšli

Teréza Nováková se synem Jaroslavem na svatbě Arna Nováka v roce 1908

Teréza Nováková při práci v Prosečí

Teréza Nováková v Prosečí

10. Resumé

Childhood in the past differed from the current one in many aspects. There existed many types of childhood which belonged to different social classes. Children that were growing up in the lowest social classes never had such opportunities as the descendants of wealthy families. Poor parents could not afford good education as the children had to help with keeping the family farm. Nevertheless, in the course of the 19th century, a child was reaching the centre of attention. Family relationship towards their children underwent a change; children were becoming a kind of sense of life, high hopes were put into children; parents devoted more time to children; they paid bigger attention to the education of their children and could afford more for their children in terms of both material and emotional side. Such is also the example of childhood and adolescence of Teréza Nováková, born Lanhausová, who was born into a democratic and patriotic family in the 1850s. She acquired education and perfect knowledge of French and English in the educational institute of Františka Svatava Amerlingová. From the period of her childhood and adolescence, two diaries were preserved; they are written in Czech, German and English language. It is the source by means of which we can have a look into the private as well as everyday life of the young writer. We learn about her family, siblings, everyday duties, entertainment, social events and, last but not least, about her secret love leading into a happy and long marriage. In the 19th century, women's diaries belonged to common things. The diaries were written by girls and women of all age groups, even in bourgeois classes. They were the places of self-reflexion and self-analysis, the source of women sociability, of history of family relationships, contemporary ideas about love and friendship.

Thus, the diaries of Teréza Nováková are a good source for understanding the atmosphere and the time of her childhood, for what shaped her and influenced her. It was the time of the sixties when the Czech element moved to the forefront. Development of the Czech cultural and social life, literature and even of the Czech language influenced Teréza very much. Very soon she became a conscious Czech patriot. After the wedding, she moved, together with her husband Josef Novák, to Litomyšl and with his support she began ethnographic studies from which she was gradually getting to prosaic production. Thus, she became a recognized writer of short stories and novels. She was a member and significant organizer of several women's associations and a member of a women's emancipation movement. She established and edited the *Ženský svět* magazine (= the Female World), she sought equality for women and their right to education. Concerning her ethnographic interest, she focused on collecting costumes,

embroideries and ceramics by which she demonstrated recognition and humility for the beautiful Czech folk creativity.

Teréza Nováková experienced, during her life, joy and bleak pain, creative searching, recognition and incomprehension, but also the everyday work of a housewife. She was taking care of a numerous family which also brought her much pain as only one son, Arnošt, lived after her - out of her six children. Despite this, she was still interested in current events, culture, arts and politics; she exchanged correspondence with important figures of the time and was not afraid to openly express her opinions and to fight for women's rights.

1. ÚVOD	1
2. TERÉZA NOVÁKOVÁ – RODINNÝ ŽIVOT A DÍLO	11
2.1 Léta šedesátá - léta dětství Terézy Novákové	11
2.2 Původ.....	14
2.3 Dětství a školní léta	15
2.4 Život v Litomyšli	17
2.5. Po letech opět Praha	23
2.6. V Proseči	24
3. ŽENSKÉ DENÍKY JAKO HISTORICKÝ PRAMEN	27
3.1 Deník a jeho historie	27
3.2 Ženské deníky v 19. století.....	28
3.3 Ženské deníky jako historický pramen	31
4. POJEM DĚTSTVÍ V 19. STOLETÍ	33
4.1 Dějiny dětství v 19. století.....	33
4.2 Výchova a elementární vzdělání ve druhé polovině 19. století.....	34
4.3 Možnosti dívčího vzdělání a uplatnění od druhé poloviny 19. století	36
5. DĚTSTVÍ A MLÁDÍ TERÉZY NOVÁKOVÉ VE SVĚTLE JEJÍCH DENÍKŮ	41
5.1 Thereschens Tagebuch Im Monat Juli, August und September 1866.....	41
5.2 Thyrza´s Diary. Having been begin on the 25th Decembry 1872, Finished 3th of November 1875.....	46
6. ZÁVĚR	60
7. EDICE DENÍKŮ.....	63
7.1 Ediční poznámky.....	63
7.2 Thereschenes Tagebuch v měsíci červenci, srpnu a září 1866.....	64
7.3 Thyrza´s Diary. Having been begin on the 25th Decembry 1872 Finished 3th of November 1875.....	69
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	92
8.1 Archivní prameny	92

8.2 Vydané prameny	92
8.3 Literatura.....	92
9. SEZNAM PŘÍLOH.....	94
10. RESUMÉ	103